

POLOŽAJ MANJINA U VOJVODINI (1998)

Uvod

Vojvodina je etnički i verski najheterogenije područje u Srbiji i Saveznoj Republici Jugoslaviji. Većinu stanovnika čine Srbi, ali oko 40% su pripadnici drugih naroda: Mađari, Slovaci, Rumuni, Romi, Rusini, Hrvati, građani koji se izjašnjavaju kao Jugosloveni itd. Konfesionalne, jezičke i etničke razlike se pretežno poklapaju, ali i presecaju u meri koja nije zanemarljiva. Vojvodina je po ustavnom sistemu iz 1974. imala izuzetno široku autonomiju i faktički bila izjednačena sa šest jugoslovenskih republika, a u oblasti kolektivnih prava manjina bili su razvijeni veoma visoki standardi, čime je ondašnji režim nastojao, između ostalog, i da prikrije izrazitu nesklonost prema individualnim pravima.

Do preokreta dolazi krajem osamdesetih dolaskom na vlast nacionalističkog režima u Srbiji. Ustavnom reformom iz 1990, izvedenom po nacionalističkom programu, Srbija je organizovana kao izuzetno centralizovana država, autonomne pokrajine su faktički ukinute, nadležnost opština drastično je sužena, a prava manjina redukovana. Početkom devedesetih raspada se Socijalistička Federativna Republika Jugoslavije, a potom izbijaju i ratovi u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Veliki broj izbeglica sa ratom zahvaćenih područja nalazi utočište u Vojvodini, oko 250.000 po zvaničnim podacima, što dodatno komplikuje etničke odnose u pokrajini i stvara pogodan osnov za radikalizaciju političkih i društvenih prilika. U periodu 1991-1994. dolazilo je do otvorenih sukoba između manjih organizovanih grupa izbeglica i lokalnog stanovništva, pretežno Hrvata, koji su počeli masovno da se iseljavaju.

Na položaj manjinskih zajednica i uobličavanje pravnih instituta u ovoj oblasti odlučujuće utuče i zbivanja u drugoj autonomnoj pokrajini, Kosovu i Metohiji. Od početka osamdesetih traje permanentna duboka politička kriza u ovoj pokrajini, koju krajem osamdesetih tada novouspostavljeni režim u Srbiji nastoji da reši pojačanom represijom, faktičkim ukidanjem autonomnih pokrajina u sastavu Srbije i redukovanjem manjinskih prava. Iako je prvenstveni cilj ovih mera bilo suzbijanje albanskog separatističkog pokreta na Kosovu, one su uticale i na pogoršanje statusa manjinskih zajednica u Vojvodini.

U Srbiji i Vojvodini poslednjih godina snažno su izražene tendencije "etniifikacije politike". Društvene i političke podele nisu pretežno interesne ili ideološke, već prate linije etničkih podela. Etnička pripadnost postala je ključni kvalifikativ za učešće u političkom životu, što znači da se pripadnici nedominantnih etničkih grupa već na samom startu nalaze u nepovoljnijem položaju, sa manjim ili nikakvim izgledima da u političkoj utakmici zasnovanoj na većinskom principu ostvare svoja prava ili interese. Odnosi političke većine i manjine etnički su fundirani i stalni. Dominacija većinske nacije nije korigovana mehanizmima koji bi omogućili pripadnicima manjinskih zajednica da izraze svoje interese i ravnopravno učestvuju u procesu donošenja političkih odluka. Tokom devedesetih u Saveznoj Republici Jugoslaviji neprekidno traje dramatična privredna i društvena kriza praćena drastičnim padom životnog standarda stanovništva, naročito u periodu od 1992 do 1995. kada su primenjivane stroge ekonomske sankcije međunarodne zajednice.

Zbog svih ovih događaja dolazi u Vojvodini do zahlađenja u međuetničkim odnosima, a pripadnici manjina sve češće se žale da su izloženi diskriminaciji po etničkoj ili verskoj osnovi, da se njihov položaj pogoršava, da nisu adekvatno zastupljeni u organima vlasti, da je ugrožen njihov identitet i sl.

Svaki istraživač položaja manjinskih zajednica u Vojvodini susreće se sa brojnim poteškoćama, naročito kad je prikupljanje relevantnih podataka u pitanju. Naše oficijelne statistike sve su siromašnije i neredovnije, a državni organi su tradicionalno zatvoreni za nezavisne istraživače. Osim toga, uočljiv je nedostatak akademskih studija u ovoj oblasti.

U ovoj knjizi pokušali smo da položaj manjinskih zajednica u Vojvodini ocenimo na osnovu stanja u oblasti obrazovanja, informisanja, službene upotrebe manjinskih jezika i pisama kao i zastupljenosti manjina u organima vlasti. Iako u Vojvodini žive pripadnici brojnih naroda, ograničili smo se na istraživanje položaja Mađara, Slovaka, Hrvata, Rumuna i Rusina. Sporadično smo navodili i podatke koji se odnose na Rome. Položaj ove etničke zajednice je specifičan i zahteva posebna istraživanja. Kao izvori podataka poslužili su nam izveštaji državnih organa, podaci statističkih zavoda i izveštaji nevladinih organizacija.

Kao što će čitalac primetiti, u nekim oblastima kojim smo se bavili postoji solidna statistička građa u oficijelnim izvorima, dok u nekim drugim ona gotovo i ne postoji ili javnosti nije dostupna. Otuda su i neka poglavlja u knjizi znatno obimnija od drugih.

U prvom poglavlju dajemo pregled pravnih propisa, u drugom osnovne podatke o nacionalnoj strukturi Vojvodine, u trećem pratimo promene nacionalnog sastava stanovništva koje su se dogodile devedesetih kako zbog dolaska velikog broja izbeglica, tako i zbog nasilnog iseljavanja, naročito Hrvata, iz Vojvodine. U četvrtom poglavlju analiziramo stanje u oblasti obrazovanja na manjinskim jezicima, u petom stanje u medijima i kulturnom stvaralaštvu u manjinskim zajednicama, u šestom poglavlju pokušali smo da utvrdimo da li se u praksi sprovode zakonske odredbe o službenoj upotrebi manjinskih jezika i pisma. Tema sedmog poglavlja je zastupljenost manjina u organima vlasti, a u poslednjem, osmom poglavlju donosimo osnovne podatke o političkim organizacijama nacionalnih manjina i njihovim programima.

U odnosu na prvo izdanje tekst ovog izdanja je u značajnoj meri izmenjen i dopunjen.

Zrenjanin, decembra 1998.

1. PREGLED PRAVNIH PROPISA

1.1. Ustavi SR Jugoslavije i Republike Srbije

Ustav SR Jugoslavije

Prema članu 11 saveznog ustava Savezna Republika Jugoslavija priznaje i jamči slobode i prava nacionalnih manjina na očuvanje, razvoj i izražavanje njihove etničke, kulturne, jezičke i druge posebnosti, kao i na upotrebu nacionalnih simbola, u skladu sa međunarodnim pravom (čl. 11). Na područjima Savezne Republike Jugoslavije gde žive nacionalne manjine u službenoj upotrebi su i njihovi jezici i pisma, u skladu sa zakonom (čl. 15, st. 2). Građani su jednaki bez obzira na nacionalnu pripadnost, rasu, pol, jezik, veru, političko ili drugo uverenje, obrazovanje, socijalno poreklo, imovno stanje i drugo lično svojstvo. Svi su jednaki pred zakonom (čl. 20, st. 1 i 2). Svako ko je lišen slobode, mora biti odmah na svom, ili jeziku koji razume, obavešten o razlozima lišenja slobode (čl. 23, st. 2). Članom 45 jamči se sloboda izražavanja nacionalne pripadnosti i kulture, kao i upotreba svog jezika i pisma. Niko nije dužan da se izjašnjava o svojoj nacionalnoj pripadnosti. U članu 46 utvrđeno je pravo pripadnika nacionalnih manjina na školovanje na svom jeziku, u skladu sa zakonom i pravo na javno obaveštavanje na svom jeziku (čl. 46). Pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo da, u skladu sa zakonom, osnivaju prosvetne i kulturne organizacije ili udruženja, koja se finansiraju na načelu dobrovoljnosti, a država ih može pomagati (čl.47). Članom 48 pripadnicima nacionalnih manjina jamči se pravo da uspostavljavu i održavaju nesmetane međusobne odnose u Saveznoj Republici Jugoslaviji i van njenih granica sa pripadnicima svoje nacije u drugim državama i da učestvuju u međunarodnim nevladinim organizacijama, ali ne na štetu Savezne Republike Jugoslavije ili republika članica. Svakom se jamči pravo da u postupku pred sudom ili drugim državnim organom ili organizacijom koja u vršenju javnih ovlašćenja rešava o njegovim pravima i dužnostima upotrebljava svoj jezik i da se u tom postupku upozna sa činjenicama na svom jeziku (čl.49). Protivustavno je i kažnjivo svako izazivanje i podsticanje nacionalne, rasne, verske ili druge neravnopravnosti, kao i izazivanje i raspirivanje nacionalne, rasne, verske i druge mržnje i netrpeljivosti (čl.50).

Ustav Republike Srbije

Na područjima Republike Srbije gde žive narodnosti u službenoj upotrebi su istovremeno i njihovi jezici i pisma, na način utvrđen zakonom (čl.8). Građani su jednaki u pravima i dužnostima i imaju zaštitu pred državnim i drugim organima bez obzira na rasu, pol, rođenje, jezik, nacionalnu pripadnost, veroispovest, političko ili drugo uverenje, obrazovanje, socijalno poreklo, imovno stanje ili koje lično svojstvo (čl.13). Školovanje je svakom dostupno pod jednakim uslovima. Pripadnici drugih naroda i narodnosti imaju pravo na obrazovanje na svom jeziku, u skladu sa zakonom (čl. 32). Građaninu se jamči sloboda izražavanja nacionalne pripadnosti i kulture i sloboda upotrebe svog jezika i pisma. Građanin nije dužan da se izjašnjava o svojoj nacionalnoj pripadnosti (čl.49). Zabranjeno je delovanje koje ima za cilj izazivanje i podsticanje nacionalne, rasne i verske netrpeljivosti i mržnje (čl. 44). Rasturanje štampe i

širenje drugih obaveštenja može se sprečiti ako se odlukom nadležnog suda utvrdi da se u njima izaziva i podstiče nacionalna, rasna ili verska netrpeljivost i mržnja (čl. 46).

1.2. Pravo na službenu upotrebu manjinskih jezika i pisama

Prema Ustavu SR Jugoslavije, čl.15 u službenoj upotrebi je srpski jezik, ekavskog i ijekavskog izgovora i ćirilčno pismo, a latinično pismo je u službenoj upotrebi u skladu sa ustavom i zakonom. Na područjima Savezne Republike Jugoslavije gde žive nacionalne manjine u službenoj upotrebi su i njihovi jezici i pisma u skladu sa zakonom (čl.15).

Članom 8 Ustava Republike Srbije određeno je da je u službenoj upotrebi srpskohrvatski jezik i ćirilčno pismo, a latinično pismo na način utvrđen zakonom. Na područjima Republike Srbije na kojima žive narodnosti u službenoj upotrebi su i njihovi jezici i pisma, na način utvrđen zakonom.

Saveznim zakonima o krivičnom, parničnom i upravnom postupku predviđena je mogućnost da se ovi postupci vode i na manjinskim jezicima. Ukoliko se postupak ne vodi na jeziku stranke, stranke se mogu služiti svojim jezikom, a prevođenje će vršiti tumač.

Republičkim zakonom o službenoj upotrebi jezika i pisma (Službeni glasnik Republike Srbije 45/1991), čl.1 određeno je da je u Republici Srbiji u službenoj upotrebi "...srpskohrvatski jezik koji se, kada predstavlja srpski jezički izraz, ekavski ili ijekavski, naziva i srpskim jezikom" i ćirilčno pismo, a latinično pismo na način utvrđen ovim zakonom. Na područjima Republike Srbije na kojima žive pripadnici narodnosti u službenoj upotrebi su, istovremeno sa srpskim jezikom, i jezici i pisma narodnosti, na način utvrđen ovim zakonom (čl.1,stav 3). Službenom upotrebom smatra se upotreba jezika i pisma u radu državnih organa, organa autonomnih pokrajina, gradova i opština, ustanova, preduzeća i drugih organizacija kad vrše javna ovlašćenja, kao i radu javnih preduzeća, javnih službi i drugih organizacija kada vrše poslove utvrđene ovim zakonom (čl.2).

Svako ima pravo da u postupku pred organom odnosno organizacijom koja u vršenju javnih ovlašćenja rešava o njegovom pravu i dužnosti upotrebljava svoj jezik i da se u tom postupku upozna sa činjenicama na svom jeziku.

Kad je u službenoj upotrebi i jezik narodnosti, tekst na ovom jeziku ispisuje se posle teksta na srpskom jeziku, ispod ili desno od njega, istim oblikom i veličinom slova (čl.7). Istim članom određeno je da se geografski nazivi i vlastita imena sadržani u javnim natpisima ne mogu zamenjivati drugim nazivima, odnosno imenima, i da se ispisuju na jeziku narodnosti u skladu sa pravopisom tog jezika.

U opštinama u kojima "u većem broju žive pripadnici naroda čije je primarno pismo, u skladu sa tradicijom tog naroda, latinica, u službenoj je upotrebi i latinično pismo", što se utvrđuje opštinskim statutom (čl.8). Organi i organizacije koje vrše javna ovlašćenja u ovim opštinama dužni su da građanima, na njihov zahtev, na latiničnom pismu dostavljaju rešenja i druga pismena kojima se rešava o njihovim pravima i obavezama, kao i svedočanstva i druge javne isprave. Obrasci javnih isprava za potrebe ovih opština štampaju se ćirilicom i latinicom. Tekst ispisan latinicom ispisuje se posle teksta napisanog ćirilicom, ispod ili desno od njega (čl.9 i 10).

Opštine u kojima žive pripadnici narodnosti utvrđuju kad su i jezici narodnosti u službenoj upotrebi na njihovoj teritoriji. Statutom opštine utvrđuje se jezik odnosno jezici koji su u službenoj upotrebi u opštini. Članom 12 Zakona utvrđeno je da se prvostepeni upravni, krivični, parnički ili drugi postupak u kome se rešava o pravima i dužnostima građana vodi na srpskom jeziku, a može se voditi i na jeziku narodnosti koji je u službenoj upotrebi u organu odnosno organizaciji koja vodi postupak. Ako je organ odnosno organizacija obrazovana za više opština, postupak se može voditi na jezicima narodnosti koji su u službenoj upotrebi u opštinama obuhvaćenim područjem tog organa odnosno organizacije i to za stranke u postupku -pripadnike narodnosti koje imaju prebivalište u opštini u kojoj je u službenoj upotrebi jezik narodnosti.

Kada u postupku učestvuje jedna stranka-pripadnik narodnosti, postupak se, na njen zahtev, vodi na jeziku narodnosti koji je u službenoj upotrebi u organu odnosno organizaciji koja vodi postupak. Ako u postupku učestvuje više stranaka čiji jezici nisu isti, postupak se vodi na jednom od službenih jezika prema sporazumu stranaka. Ukoliko se stranke ne sporazumeju, jezik postupka određuje organ, osim ukoliko jedna od stranaka ne zahteva da se postupak vodi na srpskom. U tom slučaju postupak se vodi na srpskom jeziku (čl.12). Službeno lice koje vodi postupak dužno je da upozna stranku koji su jezici u službenoj upotrebi. Zapisnik i odluke u prvostepenom postupku izrađuju se, kao autentični tekstovi, na srpskom jeziku i na jeziku narodnosti, ako je na jeziku narodnosti vođen postupak (čl.14).

Drugostepeni postupak vodi se na srpskom jeziku, a stranke pripadnici narodnosti imaju pravo da se služe svojim jezikom na način utvrđen 16 i 17 članom, tj kao na područjima na kojima jezici narodnosti nisu u službenoj upotrebi. Drugostepeno rešenje, odluku, zapisnik, podneske, isprave i druga pismena u drugostepenom postupku i u vezi s njim prevodi prvostepeni organ ili organizacija na jezik odnosno na jezike na kojima je vođen prvostepeni postupak (čl.15).

Na područjima na kojima jezici narodnosti nisu u službenoj upotrebi organi odnosno organizacije koje vode postupak dužni su da pripadnicima narodnosti koji kod njih ostvaruju svoja prava i obaveze obezbede da u postupku pred ovim organima upotrebljavaju svoj jezik i pismo, da na svom jeziku podnose molbe, žalbe, tužbe, predloge i druge podneske, da im se, na njihov zahtev, na njihovom jeziku dostavljaju opravci rešenja, presuda i drugih akata kojima se rešava o njihovim pravima i obavezama, kao i svedočanstva, uverenja, potvrde i druga pismena. Postupak se vodi uz pomoć tumača ako službeno lice koje vodi postupak ne poznaje u dovoljnoj meri jezik narodnosti. Troškove prevođenja snosi organ odnosno organizacija kod koje se vodi postupak (čl.16 i 17). Odredbe čl. 16 i 17 shodno se primenjuju u postupku pred Ustavnim sudom Srbije.

Na područjima na kojima su u službenoj upotrebi i jezici narodnosti svedočanstva o stečenom obrazovanju, kada je nastava izvođena na jeziku narodnosti, druge javne isprave kao i druge isprave koje su od interesa za ostvarivanje zakonom utvrđenih prava građana, na zahtev pripadnika te narodnosti, izdaju se i na njihovom jeziku. U tim opštinama propisana evidencija vodi se i na jezicima narodnosti, a obrasci javnih isprava za potrebe tih područja štampaju se dvojezično: na srpskom jeziku i jeziku svake narodnosti čiji je jezik u službenoj upotrebi (čl.18). Na ovim područjima nazivi mesta i drugi geografski nazivi, nazivi ulica i trgova, organa i organizacija, saobraćajni znaci, obaveštenja i upozorenja za javnost i drugi javni natpisi ispisuju se i na jezicima narodnosti (čl.19).

Firma preduzeća, ustanove i drugog pravnog lica ispisuje se na srpskom jeziku i na jeziku narodnosti koji je u službenoj upotrebi u opštini u kojoj je sedište tog subjekta.

Firma se može ispisati i na jeziku narodnosti koji je u službenoj upotrebi u mestu poslovanja. Pravno lice nije dužno da ispisuje na srpskom jeziku, odnosno na jeziku narodnosti, firmu ili njen deo koji se koristi kao robni znak, bez obzira na njegovo jezičko poreklo (čl. 20).

Za kršenje odredbi o ispisivanju javnih naziva propisane su novčane kazne.

Sredstva potrebna za ostvarivanje službene upotrebe jezika i pisma obezbeđuju organi odnosno organizacije u kojima se ostvaruju prava i obaveze utvrđene ovim zakonom (čl.21).

Nadzor nad sprovođenjem odredaba ovog zakona vrše, u okviru svog delokruga, ministarstva nadležna za poslove u oblasti uprave, saobraćaja, urbanizma i stambeno-komunalnih poslova, prosvete, kulture i zdravstva (čl. 22).

Republičkim Zakonom o ličnoj karti ("Službeni glasnik" br.15/74, 54/77, 57/80, 40/88, 45/88, 53/93, 67/93, 48/94) utvrđeno je da se tekst obrasca lične karte štampa na srpskohrvatskom jeziku "i na drugim jezicima naroda i narodnosti kojima je ustavom obezbeđena ravnopravnost upotrebe jezika". Podaci u obrascu lične karte ispisuju se na jezicima naroda i narodnosti u skladu sa zakonom (čl.20).

Nazivi opština, naseljenih mesta i katastarskih opština utvrđeni su Zakonom o teritorijalnoj organizaciji Republike Srbije i lokalnoj samoupravi ("Službeni glasnik RS br. 47/91, 79/92, 82/92, 47/94) ili na osnovu njega (čl.3). Vlada može promeniti naziv postojećeg naseljenog mesta kao i katastarske opštine po prethodno pribavljenom mišljenju skupštine opštine. Inicijativu za promenu naziva naseljenog mesta, određivanje naziva novoobrazovanog naseljenog mesta može pokrenuti zainteresovana skupština opštine i drugi organi i organizacije. U slučaju spora o načinu ispisivanja naziva naseljenog mesta na jeziku narodnosti u skladu sa zakonom taj način ispisivanja utvrđuje van upravnog postupka Ministarstvo pravde i o tome obaveštava nadležne organe (čl.7).

Skupština opštine utvrđuje nazive za delove naseljenog mesta (ulice, trgove) uz saglasnost ministarstva nadležnog za poslove urbanizma (čl.8).

Tekst pečata republičkih organa, organa autonomnih pokrajina, gradova i opština ispisuje se na srpskohrvatskom jeziku, ćiriličnim pismom. Tekst pečata organa u autonomnoj pokrajini i organa određenih teritorijalnih jedinica u autonomnoj pokrajini ispisuje se na srpskohrvatskom jeziku, ćiriličnim pismom, a može se ispisivati i latiničkim pismom i na jeziku i pismu narodnosti, u skladu sa zakonom (Zakon o pečatu državnih i drugih organa, "Službeni glasnik Republike Srbije", 11/91).

1.2.1. Objavljivanje propisa

Članom 6 Zakona o objavljivanju saveznih zakona, drugih propisa i opštih akata (Sl. list SRJ 53/92) utvrđeno je da se savezni propisi objavljuju na srpskom jeziku, ekavskog i ijekavskog izgovora, ćiriličnim pismom, latiničnim pismom u skladu sa saveznim zakonom. Savezna vlada se stara da se savezni zakoni

kao i drugi savezni propisi koji su od značaja za ostvarivanje prava i sloboda pripadnika nacionalnih manjina objave i na njihovim jezicima i pismima, u skladu sa saveznim zakonom. U republici Srbiji zakonima nije predviđena mogućnost objavljivanja republičkih propisa i na mnjinskim jezicima.

1.3. Obrazovanje i vaspitanje na jezicima nacionalnih manjina

1.3.1. Predškolsko obrazovanje i vaspitanje

Zakonom o društvenoj brizi o deci ("Službeni glasnik Republike Srbije", br. 49/92, 23/93, 53/93, 67/93, 28/94, 47/94) utvrđeno je da se predškolsko vaspitanje i obrazovanje ostvaruje na srpskom jeziku, a može da se ostvaruje i na jeziku nacionalnih manjina. Osnivač predškolskih ustanova je opština. Mrežu ustanova za decu utvrđuje opština na osnovu kriterijuma koje donosi Vlada Republike Srbije. Druga pravna i fizička lica mogu obavljati delatnost, odnosno poslove u oblasti društvene brige o deci pod uslovima i na način utvrđen zakonom.

1.3.2. Osnovna i srednja škola

Prema Zakonu o osnovnoj školi i Zakonu o srednjoj školi ("Službeni glasnik Republike Srbije" 50/92) nastava se za pripadnike narodnosti ostvaruje na maternjem jeziku ili dvojezično ukoliko se za upis u prvi razred prijavi najmanje petnaest učenika. Škola može da ostvaruje nastavni plan i program na jeziku narodnosti odnosno dvojezično i za manje od petnaest učenika upisanih u prvi razred, uz saglasnost ministra odn. Ministarstva prosvete. Kada se nastava izvodi na jezicima narodnosti, učenici su obavezni da uče i srpski jezik. Kada se nastavni plan i program u osnovnoj i srednjoj školi izvodi na srpskom jeziku, učenicima pripadnicima nacionalnosti obezbeđuje se savlađivanje nastavnog plana i programa maternjeg jezika sa elementima nacionalne kulture. Kandidat za upis u srednju školu ima pravo da polaže prijemni ispit na jeziku na kome je završio osnovnu školu.

Zakonom je predviđeno udaljšavanje iz nastave nastavnika, vaspitača ili stručnog saradnika koji izaziva nacionalnu ili versku netrpeljivost.

Kada se nastava izvodi i na jeziku narodnosti, škola vodi evidenciju i izdaje javnu ispravu i na tom jeziku. Dnevnik rada vodi se samo na jeziku i pismu na kome se izvodi nastava.

Osnivač osnovne škole je Vlada Republike Srbije. Pravna ili fizička lica mogu osnivati samo baletske i muzičke osnovne škole. Za ostvarivanje prava građana u srednjem obrazovanju utvrđena zakonom srednju školu osniva Vlada Republike Srbije Drugo pravno ili fizičko lice osniva školu aktom o osnivanju u skladu sa zakonom.

1.3.3. Viša škola i univerzitet

Zakonom o višoj školi ("Službeni glasnik Republike Srbije" 50/92) predviđena je mogućnost izvođenja nastave i na "jeziku narodnosti, odnosno nacionalne manjine". Ukoliko osnivač škole nije Republika Srbija, saglasnost na odluku daje republička vlada.

Pored Vlade više škole mogu osnivati i fizička i pravna lica pod uslovima utvrđenim zakonom (čl.4 i 9). Na univerzitetu, odnosno fakultetu nastava se izvodi na srpskom jeziku, a može se izvoditi i na nekom od svetskih jezika ili jeziku nacionalne manjine uz saglasnost Vlade. Poseban kadrovski uslov za izvođenje nastave na svetskom ili manjinskom jeziku je uverenje matičnog fakulteta o osposobljenosti nastavnika. Univerzitet, odnosno fakultet nastavu na svetskom ili manjinskom jeziku izvodi po dobijanju rešenja ministra prosvete o ispunjenosti kadrovskih uslova. Univerzitet mogu osnovati Republika, pravno ili fizičko lice, kao i strana fizička i pravna lica, u skladu sa zakonom (Zakon o univerzitetu," Službeni glasnik Republike Srbije", br. 20/98, čl.13,23).

Kada se nastava na višoj školi i univerzitetu izvodi na jeziku nacionalne manjine odn. narodnosti, matična knjiga studenata i evidencija o izdatim diplomama vodi se na srpskom jeziku, ćirilicom i jeziku i pismu narodnosti, a javne isprave izdaju se dvojezično (ZOVŠ, čl.47 i 48, ZOU, čl.144, 145).

1.4. Manjine i mediji

Pripadnici manjina mogu osnivati sredstva informisanja pod istim uslovima kao i svi građani. Sredstva javnog informisanja mogu početi sa radom upisom u registar koji vodi republički organ nadležan za poslove informisanja (Zakon o javnom informisanju, čl.17, "Službeni glasnik Republike Srbije", 36/98). Radio-frekvencije i TV kanali u Republici Srbiji su ograničeni prirodni resursi. Vlada Republike Srbije upravlja frekvencijskim spektrom kojim Republika raspolaže (Zakon o radio-televiziji, čl.6 "Službeni glasnik Republike Srbije" 48/91). Istim zakonom osnovano je javno preduzeće Radio-televizija Srbije (čl.16). Javno preduzeće za obavljanje radio-difuzne delatnosti za jednu ili više teritorijalnih jedinica mogu osnovati skupštine tih teritorijalnih jedinica (čl.2).

Radio-televizijsku organizaciju može osnovati i fizičko ili pravno lice sa sedištem na teritoriji Republike Srbije koje je dobilo na korišćenje radio-frekvenciju (čl.3). Za korišćenje radio-frekvencija kojima raspolaže Republika podnosi se zahtev Vladi, koja ocenjuje podneti zahtev i daje na korišćenje radio-frekvenciju (čl.4). Konkurs za dodelu frekvencija raspisuje se jednom godišnje (čl.7). Dodeljena frekvencija može se oduzeti pod uslovima propisanim zakonom (čl.10).

RTV Novi Sad i Priština pripremaju i proizvode programe na srpskohrvatskom jeziku i jezicima nacionalnosti (čl.20). Prema čl. 19 RTS programe priprema i realizuje u cilju da "doprinese afirmaciji nacionalnih vrednosti ... drugih naroda i narodnosti koji žive u Republici Srbiji, zbližavanju i prožimanju kultura naroda i narodnosti u Republici Srbiji."

1.5. Krivično-pravna zaštita manjina i zabrana širenja nacionalne mržnje

Saveznim i krivičnim zakonom Republike Srbije propisano je više krivičnih dela kojima se inkriminiše nacionalna i verska netrpeljivost i diskriminacija. Saveznim zakonom propisana su krivična dela izazivanja nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti (čl. 134), genocida (čl.141), rasne i druge diskriminacije (čl.154), kao i krivično delo povrede ravnopravnosti građana (čl. 186). Krivičnim zakonom Republike Srbije propisana su krivična dela povrede ravnopravnosti građana (čl. 60), Povrede ravnopravnosti upotrebe jezika i pisma (čl.61), izlaganja poruzi naroda i narodnosti Jugoslavije (čl.100). Saveznim zakonom o udruživanju građana u udruženja, društvene organizacije i političke organizacije koje se osnivaju na teritoriji SFRJ ("Službeni list SFRJ" 42/90) i republičkim Zakonom o političkim organizacijama ("Službeni glasnik Republike Srbije" br.27/90) onemogućava se osnivanje organizacija čiji su programski i statutarni ciljevi i načini njihovog ostvarivanja usmereni na raspirivanje nacionalne, rasne ili verske mržnje i netrpeljivosti. Registrovanoj političkoj organizaciji zabranjuje se rad ako raspiruje nacionalnu, rasnu ili versku mržnju i netrpeljivost.

Zakonom o osnovama sistema javnog informisanja ("Službeni list SFRJ", 84/90), članom 17 utvrđuje se da programska orijentacija javnog glasila ne može biti usmerena na raspirivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti. Republičkim Zakonom o javnom informisanju ("Službeni glasnik" br.36/98) predviđeno je da sud može sprečiti rasturanje štampe ili širenje informacija u sredstvima javnog informisanja ukoliko se utvrdi da se njima izaziva nacionalna, rasna ili verska netrpeljivost i mržnja (čl.42).

Za objavljivanje informacije kojom se izaziva nacionalna, rasna ili verska netrpeljivost i mržnja kazniče se za prekršaj: 1. osnivač i izdavač - novčanom kaznom od 400.000 do 800.000 dinara
2. odgovorno lice osnivača i izdavača i odgovorni urednik novčanom kaznom od 100.000 do 400.000 dinara (čl. 67).

Zakonom o okupljanju građana (Službeni glasnik Republike Srbije br. 51/92, 53/93, 67/93, 48/94) predviđeno je zabranjivanje javnog skupa koji je usmeren na "izazivanje i podsticanje nacionalne rasne i verske netrpeljivosti i mržnje" (čl.9).

1.6. Pravni položaj verskih zajednica

Članom 18 Ustava SRJ utvrđeno je da je crkva odvojena od države. Crkve su ravnopravne i slobodne u vršenju verskih poslova i verskih obreda. U članu 43 jamči se sloboda verovanja, javnog ili privatnog ispovedanja vere i vršenja verskih obreda. Niko nije dužan da se izjašnjava o svom verskom uverenju. Članom 41 Ustava Republike Srbije jamči se sloboda veroispovesti "koja obuhvata slobodu verovanja, ispovedanja vere i vršenja verskih obreda". Verske zajednice su odvojene od države i slobodne su u vršenju verskih poslova i verskih obreda, mogu osnivati verske škole i dobrotvorne organizacije a država ih može pomagati.

Zakonom o radnim odnosima ("Službeni glasnik Republike Srbije" 55/96) utvrđeno je da zaposleni imaju pravo da u toku godine odsustvuju s posla u dane verskih praznika i to:

1. pravoslavci- na prvi dan Božića-7. januara, na drugi dan Vaskrsa i na prvi dan krsne slave;
2. katolici i pripadnici drugih hrišćanskih verskih zajednica- na prvi dan Božića i drugi dan Uskrsa, prema njihovom kalendaru;
3. pripadnici Islamske zajednice- na prvi dan Ramazanskog bajrama i na prvi dan Kurbanskog bajrama;
4. pripadnici jevrejske zajednice - na prvi dan Kipura (čl.60).

Zakonom o izvršavanju krivičnih sankcija ("Službeni glasnik Republike Srbije", 16/97) utvrđeno je da osuđeni ima pravo da učestvuje u verskim obredima i čita versku literaturu i ne može mu biti uskraćeno pravo da prima sveštenika. Kad to opravdava brojnost osuđenih iste veroispovesti, upravnik može, na njihov zahtev, da omogući redovan dolazak sveštenika koga sporazumno odrede verska zajednica i direktor uprave (čl. 100). Osuđenog na smrt pre izvršenja kazne može posetiti sveštenik (čl. 167).

Krivičnim zakonom Republike Srbije propisano je da će se kazniti novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine "ko ometa ili spreči vršenje verskih obreda" (čl.240).

1.7. Ustavni položaj autonomnih pokrajina Vojvodina i Kosovo i Metohija

Prema članu 108 Ustava Republike Srbije autonomne pokrajine obrazovane su u skladu sa posebnim nacionalnim, istorijskim, kulturnim i drugim svojstvima njihovih područja. Teritorija autonomne pokrajine utvrđuje se zakonom.

Autonomna pokrajina preko svojih organa:

1. donosi program privrednog, naučnog, tehnološkog, demografskog, regionalnog i socijalnog razvoja, razvoja poljoprivrede i sela, u skladu sa planom razvoja Republike Srbije, i utvrđuje mere za njihovo sprovođenje;
2. donosi budžet i završni račun;
3. donosi odluke i opšte akte u skladu sa Ustavom i zakonom, kojima uređuje pojedina pitanja od interesa za građane u autonomnoj pokrajini u oblastima kulture, obrazovanja, službene upotrebe jezika i pisma narodnosti, javnog obaveštavanja, zdravstvene i socijalne zaštite, društvene brige o deci, zaštite i unapređivanja životne sredine, urbanizma, i u drugim oblastima utvrđenim zakonom;
4. izvršava zakone, druge propise i opšte akte Republike Srbije čije je izvršavanje povereno organima autonomne pokrajine i donosi propise za njihovo izvršavanje kad je to zakonom predviđeno; obezbeđuje izvršavanje pokrajinskih odluka i opštih akata;
5. obrazuje organe, organizacije i službe autonomne pokrajine i uređuje njihovu organizaciju i rad;
6. obavlja i druge poslove utvrđene Ustavom i zakonom, kao i statutom autonomne pokrajine.

Republika Srbija može zakonom poveriti autonomnoj pokrajini vršenje pojedinih poslova iz okvira svojih prava i dužnosti i preneti joj sredstva za te poslove.

Autonomnoj pokrajini pripadaju prihodi utvrđeni zakonom (čl.109).

Najviši pravni akt pokrajine je statut kojim se, na osnovu Ustava, utvrđuju nadležnosti autonomne pokrajine, izbor, organizacija i rad njenih organa i druga pitanja od značaja za autonomnu pokajinu. Statut autonomne pokrajine donosi njena skupština, uz prethodnu saglasnost Narodne skupštine (čl.110).

Organi autonomne pokrajine su skupština, izvršno veće i organi uprave. Skupštinu čine poslanici izabrani na neposrednim izborima, tajnim glasanjem (čl.111).

Ako organ autonomne pokrajine i pored upozorenja odgovarajućeg republičkog organa ne izvrši odluku ili opšti akt autonomne pokrajine, republički organ može neposredno obezbediti njegovo izvršavanje (čl.112).

1.8. Međunarodne obaveze

SFR Jugoslavija je ratifikovala Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, kao i Međunarodnu konvenciju o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, Konvenciju UNESCO-a o zabrani diskriminacije u oblasti prosvete. Prema Ustavu SRJ (čl. 16) međunarodni ugovori koji su potvrđeni i objavljeni u skladu sa ustavom i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava sastavni su deo unutrašnjeg pravnog poretka.

1.9. Osvrt

Iz iznetog pregleda sledi da pravni propisi u SRJ i Republici Srbiji ne daju pravnu definiciju nacionalnih manjina odn. narodnosti niti ih pojedinačno nabrajaju. Uočljivo je takođe da savezni i republički ustav bar delimično regulišu istu materiju (isti je slučaj i sa ustavom druge federalne jedinice, Crne Gore), što ukazuje na nerešenu podelu nadležnosti između savezne države i republika. Ustav Savezne Republike Jugoslavije obimnije i preciznije reguliše prava pripadnika nacionalnih manjina nego Ustav Srbije. Iz ustavnog pravila o supremaciji saveznog ustava (čl. 115 USRJ) sledio bi zaključak da su standardi manjinske zaštite utvrđeni saveznim ustavom minimum koji se mora ostvarivati na celoj teritoriji SRJ. Aktuelna zakonodavna praksa ni u ovoj oblasti, kao ni u mnogim drugim, ne poštuje pravilo o supremaciji saveznog pravnog poretka. Obe republike mehanizme manjinske zaštite regulisale su svojim zakonima, što pak znači da su oni u Srbiji ispod standarda utvrđenih saveznim ustavom. Odredbe USRJ o pravima pripadnika nacionalnih manjina nisu neposredno sprovodive u praksi, a Savezna skupština nije još uvek donela zakon o pravima manjina iako joj je najmanje jedan zakonski predlog podnet. Ovakav zakon nisu donele ni republike. Dalja slabost manjinske zaštite je nepostojanje efikasnih pravnih lekova. Ustavom Srbije autonomnim pokrajinama Vojvodini i Kosovu i Metohiji nije dodeljena nikakva značajnija nadležnost. Pokrajine imaju predstavnička tela koja ne mogu donositi zakone, već samo odluke i zaključke, i izvršne organe, takođe bez značajnijeg delokruga delovanja. Dakle, kada su vojvođanske manjine u pitanju, osnovni izvor prava su propisi Republike Srbije. (Opširnije: Rakić-Vodinec, 1998; Fira, 1996; Krivokapić, 1996; Korhecz, 1996; Panović-Đurić, 1996; Radović, 1996; Varadi, 1996.)

2. NACIONALNI SASTAV STANOVNIŠTVA VOJVODINE

Prema popisu iz 1991. u Vojvodini je živelo 2.013.889 stanovnika. Od 1948. godine, kada je u ovoj pokrajini živelo 1.663.212 stanovnika, broj žitelja se do 1991. povećao za 350.677 ili za 21,08%. Teritorija pokrajine obuhvata 21.506 km². Prosečna starost stanovništva 1991. bila je 37,5 godina. U gradskim naseljima živi 55,69% stanovništva Vojvodine (1991).

2.1. Srbi

Prema popisu iz 1991. u Vojvodini su živela 1.143.723 stanovnika srpske narodnosti ili 56,8% ukupnog stanovništva. U odnosu na popis od 1948, kada je u Vojvodini bilo 841.246 Srba, njihov broj se povećao za 302.477 ili 35,96%, što se tumači stalnim doseljavanjem Srba posle Drugog svetskog rata iz drugih republika SFRJ, naročito u prvim posleratnim decenijama kada je kod Srba i prirodni priraštaj bio povoljan.

Prema popisu iz 1991. Srbi etnički preovlađuju na 77,8% teritorije Vojvodine, u apsolutnoj su većini u 32 opštine (od 45 koliko ih ima u Vojvodini). U gotovo svim ostalim opštinama bili su drugi po brojnosti. Srbi 1991. čine apsolutnu ili relativnu većinu u 318 naselja (68,53%), 1961. bili su većina u 360 naselja, što je tada iznosilo 66,93% .

Prosečna starost Srba u Vojvodini je 37,4 godine (1991). Prema istom popisu 54% vojvođanskih Srba živi u gradskim naseljima.

2.2. Crnogorci

Prema popisu iz 1991. u Vojvodini živi 44.838 Crnogoraca (2,2% ukupnog stanovništva), a 1948. bilo ih je 30.589 (1,8%), znači, njihov se broj povećao za 14.249 (46,58%). Pripadnici ovog naroda u apsolutnoj su većini u dva naselja u Vojvodini. U gradskim naseljima živi 64% vojvođanskih Crnogoraca, a njihova prosečna starost je 34,4 god (1991).

2.3. Jugosloveni

Jugosloveni se statistički prate od 1961. kada ih je u Vojvodini bilo 3.147 (0,2% stanovništva), ali je njihov broj već prilikom sledećeg popisa, 1971, porastao na 46.928 (2,4% stanovništva) da bi taj porast bio još izraženiji 1981. godine - 167.215 (8,2% stanovništva Vojvodine, što je bio najveći postotak u SFRJ) i 174.225 godine 1991 (8,7%).

Prilikom popisa 1981. 154.407 stanovnika Vojvodine koji su se izjasnili kao Jugosloveni naveli su da je srpskohrvatski njihov maternji jezik (90%), 12.272 (7,3%) naveli su da je to mađarski. Jugosloveni 1991. čine relativnu većinu u jednom naselju (Bački Monoštor, opština Sombor). Valja istaći da je popis 1991. vršen u vreme kada je nacionalistička kampanja u Srbiji bila na vrhuncu a rat u bivšoj Jugoslaviji na vidiku, pa su se jednim delom pripadnici nacionalnih manjina izjašnjavali kao Jugosloveni kako bi skrili svoju etničku pripadnost i tako se zaštitili. Broj Jugoslovena u nekim naseljima udvostručio se ili utrostručio u odnosu na 1981 godinu.

Prema poslednjem popisu 71% Jugoslovena u Vojvodini živi u gradskim naseljima, njihova prosečna starost je 29,8 godina.

2.4. Mađari

Mađari čine najveću manjinsku grupu u Vojvodini i drugu po brojnosti (posle Albanaca) u SR Jugoslaviji. Po popisu od 1991. u Vojvodini je živeo 339.491 Mađar (16,9% ukupnog stanovništva), a u SRJ 344.147 (3,3%). Broj Mađara u Vojvodini i SRJ u posleratnom periodu najpre je rastao do šezdesetih godina (1948: Vojvodina - 428.932 ili 25,8% ukupnog stanovništva, SRJ - 433.763 - 6,3%; 1961: Vojvodina - 442.561 - 23,9%, SRJ - 449.857 ili 5,5%). Od šezdesetih broj Mađara stalno opada tako da umanjeno od 1961. do 1991. u Vojvodini iznosi 103.070 ili 23,29%, a u SRJ 105.071 ili 23,50%. Ovaj pad se objašnjava niskim prirodnim priraštajem, negativnim migracionim saldonom, sklapanjem mešovityh brakova. U poslednje vreme kod Mađara u Vojvodini veoma je izražen negativni prirodni priraštaj, prema D.Brezniku -6,9 promila u 1990.

Mađari etnički dominiraju na 17,8% teritorije Vojvodine. Najveća je koncentracija pripadnika ove nacionalnosti na severu Vojvodine gde čine apsolutnu većinu u sedam opština: Ada - 77,3%, Bačka Topola - 64,7%, Bečej - 54,4%, Kanjiža - 87,6%, Mali Idoš - 58,7%, Senta - 80,9%, Čoka - 56,5%, a u opštini Subotica imaju relativnu većinu -42,70%. Valja naglasiti da u svim ovim opštinama, izuzev Kanjiže, udeo Mađara opada. Prema popisu iz 1981 Mađari su na teritoriji ovih osam opština činili 60,38% stanovništva, a deset godina kasnije -57,37. Od ukupnog broja Mađara u Vojvodini 58,18% živi na teritoriji ovih osam opština. U 1991. pripadnici ove etničke grupe apsolutno ili relativno dominiraju u 83 naselja - 17,89% od ukupnog broja naselja u Vovodini, dok su 1961. apsolutnu ili relativnu većinu predstavljali u 95 - 18,70%.

Geografski razmeštaj Mađara karakteriše trend koncentracije u severnom delu Bačke i Potisju. Na teritoriji osam opština sa mađarskom većinom 1981. živelo je 56,1% vojvođanskih Mađara da bi se prilikom sledećeg popisa taj procenat povećao na 58,18. Više od polovine Mađara, 59%, žive u gradskim naseljima (1991). Posle Rumuna Mađari imaju najveću prosečnu starost, 41,2 god.

Prilikom popisa 1991. godine 348.601 stanovnik SRJ izjavio je da mu je mađarski maternji jezik (od toga broja 328.722 su Mađari). Najveći broj Mađara je katoličke veroispovesti (300.978), 20.303 su protestanti, a samo neznatan broj pripada drugim veroispovestima (podaci za SRJ).

2.5. Slovaci

Popisom 1991. utvrđeno je da u SRJ žive 66.863 Slovaka. Populaciona dinamika Slovaka je stabilna, sa blagim trendom opadanja (SRJ 1948 - 72.032). Udeo slovačkog stanovništva u Vojvodini opao je sa 4,3% 1948. na 3,2% 1991. godine.

Slovaci su teritorijalno skoncentrisani u Vojvodini - 63.545 (95%) gde čine većinu u 16 naselja. Veće slovačke zajednice locirane su u opštinama Bački Petrovac (70,3% stanovništva) i Kovačica (40,6%). Karakteristična im je disperzivna naseljenost i pomešanost sa ostalim narodima, naročito sa Srbima. Slovački je maternji jezik 66.247 stanovnika SRJ (od toga su 63.862 Slovaci). Dominantna veroispovest je protestantska - 53.902 ili 80,6%. (Podaci o jeziku i veroispovesti odnose se na SRJ.) Kao i ostale etničke grupe nastanjene u Vojvodini i Slovake odlikuje viša prosečna starost (40,1 god) i negativan prirodni priraštaj (-4 promila). Slovake takođe karakteriše i veliki udeo seoskog stanovništva - 56%.

2.6. Rumuni

U SRJ 1948. živela su 63.133 Rumuna, a 1991. bilo ih je 42.364, što predstavlja umanjenje od 32,90%. Broj Rumuna u Vojvodini iznosio je 1948. godine 59.263 (3,6% stanovništva), a 1991. bilo ih je 38.809 (1,9%). Ovako prilično veliko smanjenje (34,51%) tumači se niskim a poslednjih godina čak i negativnim prirodnim priraštajem (-4,3 promila 1971, - 6,1 promila 1991), negativnim saldom spoljnih migracija, sklapanjem mešovitih brakova i drugim činiocima. Rumuni imaju najveću prosečnu starost stanovništva u Vojvodini, 41,9 god., i ubedljivo najveći udeo seoskog stanovništva, čak 82%. Od ukupnog broja Rumuna u SRJ 91,61% živi u Vojvodini. Etnički su 1991. dominirali u 20 naselja (relativno ili apsolutno), ali nisu u većini ni u jednoj opštini. Uglavnom su skoncentrisani u jugoistočnom Banatu, u opštinama Vršac (13,8% stanovništva) i Alibunar (31,7%).

2.7. Hrvati

Prema popisu iz 1991. u SR Jugoslaviji je živelo 111.650 Hrvata, od toga 74.808 u Vojvodini (67%). Hrvate u SR Jugoslaviji i Vojvodini odlikuje populacioni rast do šezdesetih godina, a potom brojno opadanje, što se objašnjava smanjenjem prirodnog priraštaja, emigracijama i promenom nacionalnog opredeljenja.

U SR Jugoslaviji bilo je 1948. god. 176.672 Hrvata (2,6% populacije), u Vojvodini 134.232 ili 8,1%. Hrvati u Vojvodini 1991. čine 3,7% stanovništva. Najveći pad zabeležen je u periodu od 1981. do 1991. i iznosi 35,5%. Ovaj pad može se delimično tumačiti porastom broja Bunjevaca i Šokaca kojih je prema popisu iz 1981. bilo 9755 odn. 1991. 21.434 odnosno 1.783. Udeo Bunjevaca u ukupnom stanovništvu porastao je sa 0,48% 1981. na 1,08% 1991, a Šokaca sa 0,01% na 0,08%. Ovaj skok je naročito uočljiv u nekim opštinama severne Bačke, npr. u Subotci, u kojoj je udeo Bunjevaca skočio sa 5,75 na 11,66% i Somboru sa 0,74 na 3,09%. U istim opštinama opao je udeo hrvatskog stanovništva - u subotičkoj sa 21,08 na 10,87%, u somborskoj sa 15,36 na 9,05%, a porastao broj Jugoslovena - u subotičkoj sa 10,82% 1991. na 15,11% 1991, u somborskoj sa 14,18 na 15,95%. Političke i društvene prilike u vreme popisa 1991. opisane su prethodno. Veliki pad u broju Hrvata bar delimično se može objasniti opštom atmosferom koja je vladala u društvu te godine.

Hrvati su 1991. imali relativnu ili apsolutnu većinu u 12 vojvođanskih naselja, a najviše su bili zastupljeni u opštinama Sremski Karlovci (18,1%), Šid (16,6%) i Inđija (10,5%) gde su po brojnosti na drugom mestu, posle Srba. Od 1991. dosta Hrvata napustilo je Vojvodinu tako da je njihov broj znatno smanjen, ali o tome nema pouzdanih podataka. Naročito je opao broj Hrvata u Sremu.

Više od polovine, 54,59% vojvođanskih Hrvata živi u gradskim naseljima. Njihova prosečna strost je 41 god.

2.8. Rusini i Ukrajinci

U popisima 1948, 1953. i 1961. popisivani su zajedno. U SR Jugoslaviji 1948. bilo ih je 22.690, u Vojvodini 22.083 ili 1,3% stanovništva pokrajine. U SR Jugoslaviji 1991. bilo je 18.099 Rusina što u odnosu na 1971, kada ih je bilo 20.646, predstavlja blagi pad. U istom periodu broj Ukrajinaca opao je sa 5.653 na 5.090.

Ove etničke grupe imaju veoma male populacione potencijale. Njihova glavna koncentracija je u Vojvodini u kojoj je 1991. živelo 94,3% Rusina i 89,7% Ukrajinaca SR Jugoslavije.

U intervalu od 1971. do 1991. broj Rusina opao je u Vojvodini sa 20.109 (1% ukupnog stanovništva) na 17.652 (0,9%), a broj Ukrajinaca sa 5.006 (0,3%) na 4.565 (0,2%). Navedeni trendovi posledica su nedovoljnog prirodnog obnavljanja, sklapanja mešovitih brakova, promene nacionalnog opredeljenja (neki su se deklarirali kao Jugosloveni). Pripadnici ove dve nacionalne manjine uglavnom žive u Bačkoj, izmešani sa Srbima i drugim etničkim grupama.

2.9. Romi

Broj Roma u Vojvodini povećao se sa 7.585 (0,5% stanovništva) u 1948. na 24.366 (1,2% ukupne populacije) u 1991. Ovo povećanje tumači se smanjenjem stope mortaliteta uz zadržanu visoku stopu nataliteta, kao i porastom svesti o sopstvenom etničkom identitetu. Njih karakteriše disperzivna naseljenost; 1991. činili su većinu samo u jednom vojvođanskom naselju. Prosečna starost Roma u Vojvodini (1991) je 26,1 god. U gradovima živi 41,35% vojvođanskih Roma.

U Vojvodini, sem već navedenih, postoje i male zajednice Čeha i Bugara (u Banatu) i brojnijih Makedonaca (17.472) koji su uglavnom naseljeni u opštinama Plandište (1.519) i Pančevo (8.501), pretežno u selima Kačarevo, Jabuka i Gloganj. Prema popisu od 1991. u Vojvodini živi 5.851 Musliman, 2556 Albanaca, te malobrojni pripadnici i drugih nacionalnosti.

Izvori: Popis stanovništva 1991; Breznik, 1993; Spasovski, 1994; Kicošev, 1995; Petrović, 1987

2.10. Stanovništvo Vojvodine po veroispovesti

Prema popisu od 1991. godine, 1.170.694 stanovnika Vojvodine (58,13%) pravoslavne su veroispovesti, 458.683 (22,78%) katoličke, 78.925 (3,92%) protestantske, 9.775 islamske (0,49%), 284 judaističke (0,01%) itd, dok je 211.345 građana (10,50%) izjavilo da nisu vernici. U pravoslavnom krugu su Srbi i Rumuni, u katoličkom Mađari, Hrvati, Bunjevci, Rusini, Ukrajinci, u protestantskom Slovaci i manji deo Mađara itd.

3. IZMENA ETNIČKE STRUKTURE VOJVODINE DEVEDESETIH

3.1 Izbeglice u Vojvodini

Odamah po otpočinjanju rata u Hrvatskoj 1991. u Vojvodinu su počele da pristižu izbeglice čiji broj se naglo povećavao izbijanjem rata u Bosni, a naročito posle pada Kninske krajine avgusta 1995. Komesarijati za izbeglice Srbije i Crne Gore i UNHCR izvršili su maja 1996. popis izbeglica i ratom ugroženih lica koja se nalaze na teritoriji SRJ. Prema tom popisu, u SRJ ima 646.066 lica ugroženih ratom, od toga 566.275 izbeglica koji po međunarodnom pravu imaju taj status i 79.791 lice koje po međunarodnom pravu nema izbeglički status. (Radi se o ratom ugroženim licima koja imaju pravno regulisan status u SRJ, tj. poseduju dokumente koji im obezbeuju prava jednaka državljanima SRJ odn. uslove za upis u jugoslovensko državljanstvo.) U Srbiji se nalazi 537.937 izbeglica te još 79.791 na drugi način ratom ugroženo lice, ukupno 617.728 ili 95,6% ukupnog broja u SRJ, a u Crnoj Gori 28.338 ili 4,4 % ukupnog broja. Od ukupnog broja registrovanih ratom ugroženih lica u Srbiji 259.719 ili 42% boravi u Vojvodini, u Beogradu 170.955 ili 27%, centralnoj Srbiji bez Beograda 166.875 ili 27%, na Kosovu i Metohiji 20.179 ili 3,3%.

U izbegličkoj populaciji Srbi čine 89,4%. U momentu popisa na 100 stanovnika Vojvodine bilo je 12,9 ratom ugroženih lica, dok ih u je celoj Srbiji na 100 stanovnika bilo 6,3, u Beogradu 10,7, Srbiji bez Beograda i pokrajina 4,0, na Kosovu i Metohiji 1,0.

Prema popisu 44,4% onih koji su pobegli u SR Jugoslaviju došli su iz Bosne i Hercegovine, 35,3% sa teritorije Muslimansko-hrvatske federacije i 9,1% iz Republike Srpske. Iz Hrvatske je došlo 336.999 ratom ugroženih lica: 284.007 (44% ukupnog broja izbeglica) iz bivših UN zona, tj sa područja na kojima su Srbi predstavljali većinu stanovnika, a 52.922 (8,2%) iz drugih delova Hrvatske.

Procenjuje se da je broj ratom ugroženih lica veći od navedenog s obzirom da se nisu svi odazvali na popis.

Izbegličku populaciju karakteriše bolja obrazovna struktura nego kod domaćeg stanovništva. Udeo osoba sa završenom srednjom školom u izbegličkoj populaciji (stariji od petnaest godina) je 46,7% (Srbija 32,0%), sa višom i visokom školom 10,6% (Srbija 8,9%). U ukupnoj populaciji lica ugroženih ratom žene čine 52%, a muškarci 48%; po starosnoj strukturi ova lica ne razlikuju se bitno od domicilnog stanovništva. Prema jednoj anketi koju je krajem 1996 sproveo Ekonomski institut iz Beograda, veliki broj izbeglih lica pre izbijanja rata živeo je na selu ili u prigradskim naseljima, a u izbeglištvu oko 81% ih se nalazi u gradovima, što znači da su mnogi promenili tip naselja. (1)

Prema popisu, više od 330.000, što znači više od polovine lica koja su pobjegla u SRJ, smešteno je kod rođaka ili prijatelja: oko dve trećine starijih od petnaest godina (338.700) je nezaposleno. Od 66.200 zaposlenih, 22.400 radi na određeno, a 43.800 na neodređeno vreme. Većina zaposlenih radi u privatnom sektoru. Značajan broj lica ugroženih ratom koja obavljaju ekonomske aktivnosti angažovan je u sivoj ekonomiji. Prema pominjanoj anketi Ekonomskog instituta oko 40% lica ugroženih ratom obavlja neku vrstu posla, dok ih 60% uopšte ne radi. Uzme li se u obzir i podatak da penzioneri ne dobijaju penzije, jasno je da ogroman broj izbeglica nije u mogućnosti da sebi obezbedi egzistenciju i da zavisi od humanitarne pomoći.

U vreme kada je održan popis 63,5% ratom ugroženih lica izjasnilo se za ostanak u SRJ, 18,4% nije se izjasnilo o budućem mestu naseljavanja, 8,3% bilo je spremno na dobrovoljnu repatrijaciju, dok je 7,3% izrazilo nameru da se odseli u inostranstvo. Od ukupno 410.300 onih koji žele da ostanu u SRJ njih 277.800 nije rešilo stambeni problem, a 212.300 je bez zaposlenja.

Poređenjem popisa stanovništva iz 1991. i popisa izbeglica i drugih ratom ugroženih lica u SRJ lako je uočiti veliku koncentraciju ratom ugroženih u onim opštinama u Vojvodini u kojima su Hrvati i Jugosloveni 1991. činili zanačajan deo stanovništva. Tako je u Indiji smešteno 14.575 ratom ugroženih lica; 1991. opština je imala 44.185 stanovnika, od toga 4.650 Hrvata (10,52%) i 3.992 Jugoslovena (9,03%). U Šidu je 1991. bilo 36.317 stanovnika, 6.047 Hrvata (16,65%), 2.940 Jugoslovena (8,1%). Prema popisu iz 1996. u ovoj opštini borave 9.533 ratom ugrožena lica. U opštini Ruma 1991. je bilo 55.087 stanovnika, Hrvata 3.810 (6,92%), Jugoslovena 4.483 (8,14%), a 1996. registrovano je 15.825 ratom ugroženih lica. Velika koncentracija ratom ugroženih je i u opštini Sombor gde ih je po popisu 16.331. Prema popisu stanovništva iz 1991. opština je imala 96.105 stanovnika, od čega 15.397 Mađara (16,02%), 8.693 Hrvata (9,05%), 15.330 Jugoslovena (15,95%), 2.946 Bunjevac (3,07%). Izuzetno je veliki broj ratom ugroženih lica u opštini Sremska Mitrovica (16.881). Stara Pazova je 1991. imala 57.291 stanovnika, od toga Slovaka 6.845 (11,9%), Hrvata 3.094 (5,8%), Jugoslovena 3.321 (5,8%). Sada u ovoj opštini borave 18.763 ratom ugrožena lica. U opštini Novi Sad smešten je najveći broj ratom ugroženih lica, čak 46.169; 1991. opština je imala 265.464 stanovnika.

Koncentracija izbeglih nije tako izražena u opštinama u kojima većinu stanovništva čine Mađari. U Bačkoj Topoli ih je 2.649, Adi 349, Bečeju 2.552, Kanjiži 492, Malom Idošu 345, Senti 301. Znatno je više izbeglica u Subotici - 12.297. Po popisu iz 1991. opština je imala 150.534 stanovnika, a od toga 64.277 Mađara (42,7%), Hrvata 16.369 (10,87%), Bunjevaca 17.439 (11,58%). Takođe je veliki broj ratom ugroženih lica u opštini Temerin - 6.259. U opštini po popisu iz 1991. ima 24.939 stanovnika, od toga 9.646 Mađara (38,68%). U osam opština na severu Vojvodine u kojima Mađari čine većinu 1991. bilo je 344.310 stanovnika. Na toj teritoriji nalazi se 19.629 ratom ugroženih lica ili 5,7 na 100 stanovnika.

3.2. Iseljavanje pod pritiskom

Etnička struktura Vojvodine izmenjena je i masovnim iseljavanjem vojvodanskih Hrvata, koje je izazivano različitim pritiscima koji su uključivali i fizičko nasilje. Prema Fondu za humanitarno pravo, samo tokom jula i avgusta 1992. više od 10.000 vojvodanskih Hrvata razmenilo je imovinu sa Srbima iz Hrvatske i iselilo se. (2) Pritisci za iseljavanje bili su organizovani, a za zastrašivanje su, navodi Fond, posebno bili odgovorni Vojislav Šešelj, Srpska radikalna stranka i lokalne vlasti koje su, po pravilu, činili radikali i militantne grupe izbeglica. Viši organi vlasti uglavnom nisu ništa preduzimali da spreče iseljavanje Hrvata. Prema ocenama Fonda, u praksi je primenjen terorizam slabijeg intenziteta: podmetanje eksploziva, bombi ili požara, ali tako da se ne uništi imovina. Naročito su na udaru bile katoličke crkve, župni uredi i sveštenici. Valja dodati da su i medijske šovinističke kampanje znatno doprinele zastrašivanju ne samo hrvatskog već i manjinskog stanovništva uopšte. Teško je oceniti koliko je Hrvata napustilo Vojvodinu, prema procenama Helsinškog odbora i do 30.000 (3). Prema istom izvoru, sa Kosova i Metohije iselilo se oko 6.000 Hrvata, a iz ostalih delova Srbije, posebno Beograda, oko 5.000.

Najintenzivniji pritisci i nasilje nad Hrvatima vršeni su u Sremu. Prema podacima Biskupije đakovačko-srijemske, katoličko stanovništvo u Sremu smanjeno je od 1991. do 1995. sa 37.682 na 22.444 (navedeno po: Kljajić, 1996:344).

U daljem tekstu navešćemo neke od najdrastičnijih primera nasilja nad građanima hrvatske nacionalnosti u Vojvodini. Pored već pominjanih izveštaja Fonda za humanitarno pravo koristili smo i dokumentaciju lokalnih katoličkih župnih ureda u kojima su dati podaci o broju iseljenih Hrvata sa imenom i prezimenom i adresom iseljenih. Uporednim prikazivanjem ovih podataka sa podacima iz popisa

stanovništva iz 1991. pokušaćemo da ukažemo na razmere koje je ova, bez sumnje organizovana akcija razmene stanovništva imala u Vojvodini. Ponavljamo da je broj Hrvata bio veći od onog iskazanog u popisu budući da su se mnogi izjašnjavali kao Jugosloveni.

U Hrtkovcima, opština Ruma, po popisu iz 1991. bilo je 2.684 stanovnika, od toga 1.080 Hrvata, 445 Jugoslovena, 515 Mađara, 555 Srba i Crnogoraca... Prema Fondu, do 1.6.1992. iselilo se oko 30 hrvatskih porodica. Masovno iseljavanje hrtkovačkih Hrvata počelo je maja 1992, a do avgusta iste godine iselilo se 450 hrvatskih i nacionalno mešovitih porodica. Prema Fondu, odluke o iseljavanju su donete nakon osnivanja mesnog odbora Srpske radikalne stranke šestog maja (Šešeljev Đurdevdan). Na osnivačkom skupu na kome je učestvovalo više od 2.000 ljudi, mahom izbeglica, V.Šešelj je rekao da "treba da odu svi Hrvati koji su zgrešili", a potom je lokalni radikalski lider pročitao imena sedamnaest Hrvata koji su se odmah potom iselili (Pod lupom, str.54). Nakon Šešeljeve posete Hrtkovce su svakodnevno posećivale grupe izbeglica, upadale su u kuće Hrvata i pretile uništavanjem imovine. Prema Fondu, u periodu od 10.5.1992. do 1.7.1992. oko dvadeset hrvatskih porodica je na ovaj način izbačeno iz svojih kuća. Dvadeset devetog juna 1992. ubijen je hrtkovački Hrvat Mijat Štefanec (rođ.1949). Njegovo telo pronađeno je u ataru između Hrtkovaca i Nikinaca. Policija je u vezi sa ovim zločinom uhapsila četvoro izbeglica. Organizovana grupa izbeglica, predvođena Ostojom Sibinčićem, preuzela je vlast u mesnoj zajednici, nasilno promenila naziv mesta u Srbislavci te sve nazive ulica koji su ukazivali na postojanje Hrvata u selu. Posle više intervencija meštana i grupe beogradskih intelektualaca u selo je poslata specijalna policijska jedinica, ali tek kad je veliki broj hrvatskih porodica napustio Hrtkovce. Desetog avgusta 1992. O.Sibinčić uhapšen je sa još četvoro izbeglica iz Grubišnog Polja zbog sumnje da su izvršili krivično delo ugrožavanja sigurnosti i neovlašćenog posedovanja oružja. Ubrzo po hapšenju pušteni su da se brane sa slobode. Maja 1993. Sibinčić i još jedan optuženi osuđeni su na kratkotrajne uslovne kazne zatvora, dok su ostali oslobođeni. Lokalni Srbi koji su protestovali zbog nasilja nad Hrvatima i sami su bili izloženi pretnjama, a policija je privela i izvršila pretres kuće predsednika odbora Srpskog pokreta obnove. Kao posledica nasilja, pretnji i raznih maltretiranja Hrtkovce je, prema podacima lokalnog župnika, napustilo i preselilo se, najviše u Hrvatsku, 280 porodica sa 805 članova (Kljajić, str.52).

Izvestan broj meštana mađarske nacionalnosti takođe je bio prinuđen da se iseli, pa čak i neki Srbi koji su se ovakvoj praksi etničkog čišćenja protivili. Militantna grupa izbeglica konačno je iz sela udaljena septembra 1993. Srbi koji su se naseljavali u hrvatske kuće po pravilu su u svojim mestima u Hrvatskoj takođe bili izloženi nasilju i teroru zbog koga su morali da beže iz Hrvatske.

U Nikincima, selu takođe u opštini Ruma, prema popisu iz 1991. bilo je 2.226 stanovnika, od toga 427 Hrvata. Prema podacima lokalnog župnika, iz sela je od 1991. do kraja 1995. iseljeno 225 lica, mahom Hrvata. Iz Platičeva od ukupno 549 Hrvata iselilo se njih 165 (Kljajić, str. 61).

U Rumi je 1991. bilo 1.558 Hrvata. Prema lokalnom župnom uredu, od 1991. do 1995. iseljeno je 48 domaćinstava sa 148 članova, skoro svi Hrvati (Kljajić, str. 77, 78).

U Petrovaradinu je 1991. bilo 2.236 Hrvata. Iz dve petrovaradinske župe u periodu 1991-96 iselilo se ukupno 144 porodice sa 514 članova (Kljajić, str.136,137). U Petrovaradinu su uglavnom izmenjeni oni nazivi ulica i institucija koji su ukazivali na prisustvo Hrvata. Tako je osnovnoj školi promenjeno ime sa "Vladimir Nazor" na "Jovan Dučić".

Iz Sremske Kamenice u kojoj je 1991. bilo 752 Hrvata u periodu 1990-96. iseljeno je 116 Hrvata (Kljajić, str.145). Iz Beočina u kome je 1991. bilo 619 Hrvata iseljeno je od 1991. do 96. jedanaest hrvatskih porodica, a iz dva sela u istoj opštini, Rakovca i Čerevića, još 11 porodica. U Čereviću su 1991. živela 234 Hrvata (Kljajić, str. 146). U Sremskim Karlovcima 1991. bilo je 1.364 Hrvata. Prema katoličkim izvorima, iseljeno je u periodu od 1991. do 1996. 285 Hrvata (Kljajić, str.155). Iz Novih Banovaca, opština Stara Pazova, iselilo se, prema istim izvorima, 144 Hrvata; 1991. bilo ih je 550. U Golubincima, selu koje je 1991. imalo 4.497 stanovnika živelo je 1.780 Hrvata. U periodu 1991-97. iselilo se 855 Hrvata (Kljajić, str.230). Prema Fondu za humanitarno pravo, u selu je registrovano dvadeset slučajeva podmetanja bombi. Marija Purić, dvadeset osmogodišnja Hrvatica, ubijena je 7. februara 1994. u svojoj kući (Kljajić, str.232).

Jedna od najvećih hrvatskih zajednica u Sremu pre rata bila je u selu Beška (opština Indija). Selo je 1991. imalo 6.166 stanovnika, od toga 1.449 Hrvata. U periodu 1991-95. iselilo ih se 1.005. Iz Maradika je iseljeno 16 Hrvata (1991 bilo ih je 136), a iz Indije 151 (1991. bilo ih je 778) (Kljajić, str. 213, 215). Prema nalazima Fonda za humanitarno pravo, vojvodanski Hrvati koji su bili naseljeni blizu granice sa Hrvatskom mesecima su bili izloženi nasilju "određenih regularnih policijskih jedinica i vojnih grupa Republike Srbije" (Pod lupom, str.65). U opštini Šid je, prema popisu 1991, bilo 36.317 stanovnika, od toga 6.047 Hrvata. U gradu Šidu, prema popisu, živelo je 1.261 Hrvat (8,8% stanovništva grada); u Kukujevcima 1.622 Hrvata činili su 92% stanovništva ovog sela; u Gibarcu je 1991. bilo 728 Hrvata ili oko 90% stanovništva. Veće hrvatske zajednice postojale su i u Moroviću, 598 stanovnika hrvatske nacionalnosti, Sotu 472, Vašici 420. Prema Fondu, tokom 1992. i 1993. Hrvati iz Šida i okolnih mesta

iseljavali su se zbog pritiska koji su organizovano vršili pripadnici Srpske radikalne stranke, militantne grupe izbeglica i seoske vlasti sa znanjem opštinskih i republičkih državnih organa (Pod lupom, str. 65,66.)

Fond takođe tvrdi da je JNA naoružavala srpsko stanovništvo u ovim krajevima. Prema istom izvoru, prvi slučajevi iseljavanja registrovani su u proleće 1991, kada je u blizini Kukujevaca raspoređena specijalna jedinica sa oko 100 policajaca, navodno da bi obezbeđivali granicu prema Hrvatskoj. Grupa policajaca iz te jedinice, na čelu sa Nenadom Bućinom, od početka jula 1991. oklopnim transporterom svakodnevno je dolazila u Kukujevce. Prema Fondu, policajci iz ove grupe izvodili su kukujevačke Hrvate iz kuća, odvodili ih u hangar i silos izvan sela i tukli ih. Ovakvo stanje potrajalo je mesecima, a tek posle razgovora grupe meštana sa šefom šidske policije maltretiranja su prestala, a u selo je upućena specijalna policijska jedinica iz Novog Sada i Beograda. Prema saznanjima Fonda, N.Bućin nikad zbog kukujevačkih događaja nije bio kažnjavao. Prema svedočenjima meštana koje prenosi Fond, više od 40 Hrvata je pretučeno a jedan je izboden nožem. Tridesetog jula 1993. ubijeni su u Kukujevcima bračni par Agica i Nikola Ockomić i njihova rođaka Marija Tomić, što je izazvalo nova iseljavanja Hrvata. Petanaestog oktobra 1993. više lica, članova Srpske radikalne stranke, uhapšeno je zbog sumnje da su počinili ova ubistva i krivična dela razbojništva, terorizma i ilegalnog posedovanja oružja. No, pritisci na kukujevačke Hrvate su nastavljeni i dalje, podmetani su požari ili bacane bombe na kuće ili imanja čiji su vlasnici Hrvati. Kao posledica svih ovih događaja iz Kukujevaca se, prema podacima lokalnog župnog ureda, iselilo u periodu 1991. do 1994. 1.043 Hrvata te još njih 137 tokom 1995. što ukupno iznosi 1.180 ili 73% od broja Hrvata u ovom selu 1991 (Kljajić, str.227-228). Sličnu sudbinu doživeli su Hrvati u Moroviću, selu koje se nalazi na samoj granici sa Hrvatskom. Pored raznih pretećih pisama, obeležavanja hrvatskih kuća slovom U, u ovom selu su bila česta batinjanja Hrvata, a Fond tvrdi da je bačeno oko dvadeset bombi kako bi se Hrvati zastrašili i naterali na iseljavanje. U periodu 1991-96, prema podacima lokalnog župnika, oko 406 Hrvata se iselilo (Kljajić, str.258) ili 68% njihovog broja iz 1991. Prema Fondu, u Šidu nije bilo bacanja bombi, a na udaru ekstremista najpre su se našli Hrvati koji su zauzimali prestižne položaje i stručnjaci. Početkom devedesetih u Šidu je bilo oko osamdeset preduzeća, a bar trideset direktora nisu bili Srbi. Do decembra 1993. samo troje je ostalo na položajima. Neki viđeniji Hrvati, kao bivša predsednica opštine Jelena Dodik, napustili su Šid zbog maltretiranja od strane policije. Direktora fabrike "Srem" Karla Nikolića pretukli su pred kućom radnici istog preduzeća (Pod lupom, str.72). Zbog raznih pritisaka, pretnji i fizičkog nasilja Šid su napustile 92 hrvatske porodice, oko 300 osoba (Kljajić, 250).

Devetog aprila 1993. u Sotu je ubijen Stevan Koršlak, Rusin. Za ovo ubistvo osumnjičena je ista grupa članova SRS koji su bili osumnjičeni za ubistvo porodice Ocmokić iz Kukujevaca. Ubistvo Koršlaka izazvalo je strah u nesrpskom stanovništvu i podstaklo dalja iseljavanja. Prema katoličkim izvorima, iz Sota su se u periodu 1991-96. iselile 233 osobe. Prema istim izvorima, iz ostalih mesta šidske opštine (Molovina, Bikić Dola, Bingule, Ljube, Erdevika i Vašica) iseljeno je 380 Hrvata iz Morovića oko 400, Gibarca 308 (Kljajić str. 253, 254, 270, 271).

U ostalim delovima Vojvodine slučajevi nasilja nad Hrvatima bili su retki. Prema navodima Fonda za humanitarno pravo, tokom leta 1992. bačena je bomba na franjevački samostan u Baču, na jednu poslastičarnicu čiji je vlasnik Albanac te u dvorišta šest kuća čiji su vlasnici Hrvati. Manji incidenti zabeleženi su u Banatu.

Avgusta 1995, kada su u Vojvodinu stigle desetine hiljada srpskih izbeglica posle pada Kninske krajine, obnovljeni su ispadi na Hrvate, ali je tada policija intervenisala te su mnogi, naročito sremski Hrvati, koji su bili isterani iz svojih kuća vraćeni uz pratnju policije. No ovakve policijske intervencije nisu uvek bile blagovremene i efikasne.

U izveštaju koji je avgusta 1994. Vlada Savezne Republike Jugoslavije dostavila Komitetu UN za eliminisanje rasne diskriminacije konstatuje se da se etnička netrpeljivost između Mađara, Hrvata i Srba javljala u mestima Nikinci, Ruma, Ruski Krstur, Golubinci, Kukujevci, Novi Slankamen i Beška. U istom izveštaju konstatuje se da su se problemi javili u selu Hrtkovcima "gde je smešteno oko 500 izbegličkih porodica, Srba koji su izbegli iz Hrvatske, među kojima je i 350 bivših boraca. Iz tog mesta se iselilo u Hrvatsku oko 200 porodica, odnosno oko 600 lica, većinom legalnom zamenom nepokretne imovine".(4) Izveštaj dalje konstatuje da se veliki broj hrvatskih mladića iz Hrtkovaca prijavio u hrvatsku vojsku te da su meštani prikupljali znatna finansijska sredstva "...za pomoć borbi Hrvatske, za šta ih je posebno pohvalio predsednik Tuđman" (5.)

U istom izveštaju se navodi da je rasvetljeno dvadeset slučajeva podmetanja eksplozivnih naprava te da su korišćene i ručne bombe. U vezi sa ovim slučajevima pokrenuta je istraga, a dvanaest lica je pritvoreno. Takođe se tvrdi da je protiv osam lica podneta krivična prijava, da je isto toliko lica pritvoreno zbog krivičnog dela ugrožavanja slobode i prava lica druge nacionalnosti, te da se protiv njih vodio ili vodi sudski postupak; zbog neovlašćenog posedovanja oružja poveljen je postupak protiv 145 lica (ne kaže se koje nacionalnosti), a zaplenjene su veće količine oružja i municije. (6) Organizovano nasilje nad

Hrvatima u Vojvodini prestalo je posle potpisivanja Dejtonskog sporazuma, ali je verovatno da iseljavanje i dalje traje, ali više ne tako masovno.

Tokom rata vođenog u Hrvatskoj 1991. godine obim mobilizacije u Vojvodini bio je proporcionalno daleko veći nego u ostalim krajevima Srbije. U nastojanju da izbegnu učešće u građanskom ratu hiljade mladih ljudi, svih nacionalnosti, napustilo je zemlju. (U nekim do sada iznetim procenama pominju se i desetine hiljada.) Savezna skupština donela je maja 1996. Zakon o amnestiji kojim se amnestiraju lica koja su do 14. decembra 1995.god. počinila krivično delo neodazivanja pozivu i izbegavanja vojne službe ili krivično delo samovoljnog udaljenja i bekstva iz Vojske Jugoslavije. Donošenjem Zakona o amnestiji stvoreni su preduslovi za povratak velikog broja mladih ljudi kućama. Iako je u primeni ovog zakona bilo izvesnih problema, veliki deo mladića koji su 1991. i 1992. napustili zemlju, kako bi izbegli mobilizacije, vratili su se u Vojvodinu.

Iz do sada iznetih podataka vidljivo je da je etnička slika Vojvodine izmenjena od vremena kada je izvršen poslednji popis. Iako je, naročito tokom 1998, povratak izbeglica u Hrvtsku intenziviran, izvesno je da će najveći broj onih koji se nalaze u Vojvodini tu i ostati, posebno oni mlađi i obrazovaniji.

1. Dr Gordana Matković, Mr Borka Vujnović, Izbeglice i druga lica ugrožena ratom, Jugoslovenski pregled 2/1997

2. Razmena stanovništva, Vojvođanski Hrvati za Srbe iz Hrvatske; Hrtkovici, Pritisak na Hrvate u Srbiji, Pod lupom-Praksa kršenja ljudskih prava u vreme oružanih sukoba, Fond za humanitarno pravo, Beograd 1995

3. Izveštaj o ljudskim prava u Srbiji za 1997. godinu, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, januar 1998. str.108

4. Suzbijanje rasne diskriminacije i verske netrpeljivosti u SR Jugoslaviji, Jugoslovenski pregled 3/1994. str.43,44

5. Isto, str.44.

6. Isto, str.44

4. OBRAZOVANJE NA JEZICIMA NACIONALNIH MANJINA U VOJVODINI

Obrazovanje i vaspitanje na manjinskim jezicima obavlja se u okviru jedinstvenog školskog sistema, u posebnim odeljenjima. Pregled stanja u ovoj oblasti koji sledi pretežno je sačinjen na osnovu različitih oficijelnih izvora koji su navedeni na kraju teksta. Podaci u ovim izvorima nisu uvek podudarni, između ostalog i zbog različite metodologije, ali pomenute nepodudarnosti nisu tolike da onemogućavaju uporedno prikazivanje. Ovi izvori, sa malim izuzecima, ne prikazuju posebno podatke o obrazovanju na manjinskim jezicima i podatke o dvojezičnom obrazovanju u osnovnim i srednjim školama, već ih daju zbirno. Udeo dvojezičnog obrazovanja, posebno u srednjim školama, znatan je, ali se, iz pomenutih razloga, ne može kvantitativno odrediti koliki je. Otuda treba voditi računa da izneti podaci u našem tekstu o obrazovanju na manjinskim jezicima uključuju kako nastavu koja se izvodi samo na manjinskom jeziku tako i dvojezičnu nastavu. Kako bi se tekst učionio preglednijim pozivanje na pojedine izvore je izostavljeno, (navedeni su na kraju poglavlja).

Nastava u osnovnim, srednjim, višim i visokim školama u AP Vojvodini u školskoj 1997/98. godini izvođena je, pored srpskog, i na jezicima nacionalnih manjina: mađarskom, rumunskom, slovačkom i rusinskom. U pet osnovnih škola omogućeno je učenje ukrajinskog jezika sa elementima nacionalne kulture, a u četiri se otpočelo sa izvođenjem nastave iz predmeta Jezik i kultura Roma. U predškolskim ustanovama vaspitno obrazovni rad obavlja se, pored srpskog, i na mađarskom, slovačkom, rumunskom i rusinskom jeziku.

4.1. Predškolsko vaspitanje i obrazovanje

U predškolskim ustanovama u školskoj 1994/95. god. u vaspitno-obrazovni rad na maternjem jeziku ili dvojezično bila su uključena 7.104 pripadnika nacionalnih manjina uzrasta od tri do sedam godina (6.460 samo na jeziku nacionalne manjine i 644 u grupama sa srpskim jezikom i jezikom nacionalne manjine), i to: 5.805 Mađara (5.225+580), 811 Slovaka (777+34), 328 Rumuna (298+30) i 160 Rusina. U ukupnom broju dece ovog uzrasta vaspitno-obrazovni rad na jezicima nacionalnih manjina ili dvojezično prati 16,31% polaznika: na mađarskom ili dvojezično (srpski-mađarski) 13,33%, na slovačkom ili dvojezično 1,86%, na rumunskom ili dvojezično 0,75% i na rusinskom 0,37%. U vaspitno-obrazovni rad na srpskom jeziku uključena su 36.443 polaznika (35.851+592) ili 83,69%. Vaspitno-obrazovni rad na mađarskom ili dvojezično ostvaruje se u 26 opština, na rumunskom ili dvojezično u 8, na slovačkom ili dvojezično u 11 i na rusinskom u 3 opštine.

Izvor: Informacija Izvršnog veća Vojvodine o ostvarivanju predškolskog vaspitanja i obrazovanja na jezicima nacionalnih manjina u AP Vojvodini, mart 1995.

4.2. Obrazovanje i vaspitanje na mađarskom jeziku

Nastavu na mađarskom jeziku pohađalo je u školskoj 1997/98. godini 21.670 učenika osnovne škole u 1.043 odeljenja u okviru 113 obrazovno-vaspitnih jedinica (78 matičnih škola i 35 izdvojenih odeljenja), u 29 opština. Prosečan broj učenika u odeljenju bio je 20,78. Od ukupno 27.140 učenika mađarske nacionalnosti (12,90% od ukupnog broja učenika u koji su uračunati i učenici izbeglice) nastavu na maternjem jeziku pratilo je 21.496 (79,20%), na srpskom 5.633 (20,76%), na slovačkom tri (0,01%) i na rusinskom osam (0,03%). Nastavu na mađarskom jeziku slušala su i 174 učenika koji se nisu izjasnili kao Mađari (pretežno deca iz nacionalno mešovitih brakova).

Broj učenika mađarske nacionalnosti smanjio se u odnosu na školsku godinu 1996/97. za 444 (1,61%), u odnosu na 1995/96 za 942 (3,35%), a u odnosu na 1994/95. za 1.489 (5,20%). U nastavi na maternjem jeziku bilo ih je 352 manje nego u školskoj godini 1996/97 (1,61%), 921 (4,10%) nego u 1995/96. i 1.405 (6,13%) nego u 1994/95. Broj učenika osnovne škole ove etničke zajednice iz godine u godinu opada, no to opadanje je izraženije u nastavi na maternjem jeziku.

Nastava na mađarskom jeziku za učenike ometene u razvoju izvodi se u četiri specijalne škole i u specijalnim odeljenjima trinaest redovnih osnovnih škola (591 učenik, 66 odeljenja). Od 591 učenika Mađara koji su obuhvaćeni ovim vidom obrazovno-vaspitnog rada nastavu na maternjem jeziku pohađao je 401 (67,85%), na srpskom 190 (32,15%). U odnosu na školsku 1996/97. broj učenika Mađara smanjio se za devetnaest, i to u nastavi na maternjem jeziku, broj specijalnih škola sa pet na četiri, dok se broj specijalnih odeljenja povećao sa dvanaest na trinaest.

Nastavu osnovnog muzičkog obrazovanja i vaspitanja pohađalo je školske 1997/98. 1.256 učenika mađarske nacionalnosti (28 ili 2,18% manje nego 1996/97), i to: na mađarskom jeziku u osam škola 803 učenika (više 54 ili 7,21%), dvojezično (srpski i mađarski) u četiri škole 220 učenika (manje 76 ili 25,67%), na srpskom 233 učenika (manje šest ili 2,51%). Nastavu na mađarskom jeziku pohađalo je i devet učenika koji se nisu izjasnili kao Mađari (ukupno 812).

Iako ukupan broj učenika mađarske etničke pripadnosti u ovoj vrsti škola stagnira, njihov procentualni udeo u nastavi na maternjem jeziku blago raste.

U Somboru i Subotici u dvema osnovnim školama za obrazovanje odraslih organizovana je nastava na mađarskom jeziku u sedam odeljenja. Od ukupno 116 polaznika mađarske etničke pripadnosti nastavu na mađarskom jeziku pratilo je školske 1997/98. devedeset (77,59%), na srpskom 26 (22,41%). U odnosu na školsku 1996/97. broj odeljenja je smanjen za jedno, a broj polaznika u nastavi na mađarskom jeziku za dva.

U školskoj 1997/98. godini u vojvođanskim srednjim školama školovala su se 9.502 učenika mađarske nacionalnosti, (11,27% od ukupnog broja srednjoškolaca); (36 više nego 1996/97.); na mađarskom jeziku ili dvojezično 6.575 (69,20%), na srpskom 2.914 (30,67%) i na slovačkom 13 (0,13%). Nastavu na mađarskom jeziku pratilo je i 65 učenika koji se nisu izjasnili kao Mađari (ukupno u nastavi s ovim jezikom bilo je 6.640 učenika).

Nastava na mađarskom jeziku organizovana je u dvanaest opština, u dvadeset osam srednjih škola, od kojih dve nemaju nastavu na ovom jeziku u sedištu škole nego u izdvojenim odeljenjima (Gimnazija "D. Vasiljev" iz Kikinde u Novom Kneževcu i Srednja medicinska škola iz Zrenjanina u Senti).

Nastava na mađarskom jeziku izvodi se u osam gimnazija (računajući i odeljenje kikindske gimnazije u Novom Kneževcu) za 1.338 učenika u 53 odeljenja (prosek u odeljenju 25,2). Broj učenika povećan je u

odnosu 1996/97. za 48 (3,72%), u odnosu na 1995/96. za 88 (7,04%), a u odnosu na 1994/95. za 46 (3,56%), a broj odeljenja povećao se za dva.

Nastava na ovom jeziku organizovana je u dvadeset stručnih škola (jedna od njih je muzička) od kojih jedna nema odeljenja s nastavom na mađarskom jeziku u svom sedištu (Srednja medicinska škola iz Zrenjanina s odeljenjem u Senti). Pohađala su je u školskoj 1997/98. godini 5.302 učenika u 221 odeljenju (prosek 23,99).

U nastavi na mađarskom jeziku u ovim školama bilo je više 116 (2,24%) učenika nego u 1996/97, 79 (1,51%) više nego u 1995/96, a 66 (1,27%) manje nego u 1994/95. školskoj godini, dok je broj odeljenja u odnosu na 1994/95. povećan za petnaest.

Kako je već rečeno, ukupan broj srednjoškolaca mađarske nacionalnosti povećao se u odnosu na 1996/97. za 36, dok je njihov broj u nastavi na maternjem jeziku porastao za 213 (3,35%), u nastavi na srpskom jeziku smanjio se za 190 (6,12%). Pre toga, u školskoj 1996/97. u odnosu na 1994/95. bio je obrnut slučaj: broj učenika u nastavi na mađarskom jeziku smanjio se za 161 (2,47%), a povećao u nastavi na srpskom za 313 (11,21%). U ukupnom broju srednjoškolaca u pokrajini učenici s nastavom na mađarskom jeziku (uključujući i one koji se nisu izjasnili kao Mađari) činili su u školskoj 1997/98. godini 7,88%, u 1996/97. 7,77%, u 1994/95. 8,55% (blago kolebanje iz godine u godinu).

U nekim sredinama pripadnici mađarske nacionalnosti koji nastavu prate na srpskom jeziku imaju mogućnost da u okviru izborne nastave pohađaju časove mađarskog jezika sa elementima nacionalne kulture. Tom mogućnošću koristila su se tokom školske 97/98. godine 1.732 učenika osnovne škole mađarske etničke pripadnosti (30,75%) od 5.633 koliko ih je bilo u odeljenjima sa srpskim nastavnim jezikom. Ovu nastavu, koja je organizovana u osamnaest opština i 54 škole pohađalo je i 1.070 učenika koji se nisu izjasnili kao Mađari, najčešće deca iz mešovitih brakova. Ukupno su bila uključena 2.802 učenika, 560 više nego prethodne godine.

Učenje mađarskog jezika sa elementima nacionalne kulture potpuno se ugasilo u srednjim školama. Dok su školske 1994/95. godine 92 učenika učili ovaj predmet, 1997/98, kao i prethodne školske godine, za to se, navodno, nije izjasnio nijedan. Teško je poverovati da je jedini uzrok tome nezainteresovanost učenika.

U Vojvodini je u školskoj 1997/98. godini više obrazovanje ostvarivano u devet viših škola (tri u Novom Sadu, dve u Subotici i po jedna u Zrenjaninu, Kikindi, Sremskoj Mitrovici i Vršcu) sa ukupno 6.468 studenata (više 1.388 ili 27,32% nego 1996/97), od kojih su 579 mađarske nacionalnosti (8,95%). Broj studenata Mađara povećao se u odnosu na školsku 1996/97. godinu za 29 (5,27%), u odnosu na 1995/96. za 62 (11,99%), a smanjio se u odnosu na 1994/95. za 34 (5,55%). Dvojezičnu nastavu (na mađarskom i srpskom) pratilo je 315 (54,40%) studenata, na srpskom 264 (45,60%).

U Višoj školi za obrazovanje vaspitača u Novom Sadu, na smeru za vaspitače za rad na mađarskom jeziku, školuju se 22 studenta (četnaest na prvoj godini, osam na drugoj, dva manje nego 1996/97. školske godine). Od ukupno petnaest predmeta na prvoj godini studenti prate nastavu na mađarskom jeziku iz devet, na drugoj godini iz sedam od ukupno jedanaest.

U Višoj školi za obrazovanje vaspitača u Subotici, na smeru za vaspitače za rad na mađarskom jeziku, obrazuje se 127 studenata (od kojih su 114 Mađari). Od devetnaest predmeta i osam praktikuma na prvoj i drugoj godini, iz devet predmeta i četiri praktikuma nastava se izvodi na mađarskom jeziku. Broj studenata je za dvanaest veći nego 1996/97.

U Višoj tehničkoj školi u Subotici dvojezičnu nastavu pratilo je 179 studenata mađarske nacionalnosti (jedanaest više nego 1996/97).

Visoko obrazovanje u AP Vojvodini stiže se na trinaest fakulteta (devet u Novom Sadu, dva u Subotici, po jedan u Zrenjaninu i Somboru) u okviru Univerziteta u Novom Sadu.

U školskoj 1997/98. godini na Univerzitetu su studirala 26.672 studenta, od kojih su 1.703 (6,38%) Mađari. Broj studenata mađarske nacionalnosti veći je za 407 (31,40%) nego u školskoj 1996/97, za 353 (26,15%) nego u 1995/96, a za 340 (24,94%) nego u 1994/95. U školskoj 1997/98. broj studenata Mađara se povećao za razliku od nekoliko prethodnih godina kada je bio u padu.

Na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, na studijskoj grupi Mađarski jezik i književnost, nastava se za 104 studenta izvodila dvojezično: iz stručnih predmeta na mađarskom, a iz opšteobrazovnih na srpskom jeziku. Na studijskim grupama Engleski jezik i književnost i Nemački jezik i književnost časovi vežbi (prevođenja) izvode se na srpskom i mađarskom jeziku.

Na Ekonomskom fakultetu u Subotici nastava se za 188 studenata (u 1996/97- 168) izvodi dvojezično (na mađarskom i srpskom jeziku). Na Građevinskom fakultetu u Subotici nastavu na mađarskom jeziku prati 49 studenata Mađara (1996/97 - 55).

Na Učiteljskom fakultetu u Somboru, na smeru za učitelje za rad na mađarskom nastavnom jeziku, školske 1997/98. školovalo se 70 studenata (od toga 51 mađarske nacionalnosti, 12 više nego prethodne

godine). Oni su nastavu takođe pratili na mađarskom i srpskom jeziku. Nastava na mađarskom izvođena je iz tri predmeta više nego u 1996/97. školskoj godini.

Na Akademiji umetnosti u Novom Sadu na podgrupi Gluma školuje se dvanaest studenata Mađara.

Nastava na mađarskom izvodi se iz stručnih i užestručnih predmeta, iz ostalih na srpskom.

Dakle, od ukupno 1.703 studenta mađarske etničke pripadnosti na Univerzitetu 411 je bilo u dvojezičnoj nastavi (24,13%), dok su ostali bili obuhvaćeni nastavom na srpskom jeziku (odnos nešto nepovoljniji nego u školskoj 1996/97. godini).

Prema zvaničnim izvorima na Katedri za mađarski jezik i književnost postoji lektorat za negovanje jezika, tradicije i kulture, no nema podataka da li se neko od studenata tom mogućnošću koristio.

Uočljiv je trend stalnog opadanja broja učenika s nastavom na mađarskom jeziku. U periodu od školske 1988/89. godine do školske 1997/98. broj učenika osnovne škole opao je sa 26.917 na 21.670 (19,49%), a broj srednjoškolaca sa 6.911 na 6.640 (3,92%). Istina, broj srednjoškolaca povećava se 97/98. u odnosu na prethodnu 1996/97. za 164 (2,53%). Broj učenika srpske i drugih nacionalnosti taakođe opada.

Smanjivanje broja odeljenja s nastavom na mađarskom jeziku ili dvojezičnom nastavom i broja učenika još je izrazitiji ukoliko se posmatra u dužem vremenskom periodu: od školske 1966/67. do 1997/98. broj odeljenja osnovnih škola pao je sa 1.440 na 1.043 (27,57%), a broj učenika sa 40.363 na 21.670 (umanjenje 46,31%). Od školske 1976/77. do 1997/98. broj odeljenja srednjih škola u kojima se nastava izvodi na mađarskom jeziku ili dvojezično smanjen je sa 354 na 274 (22,60%), a broj učenika sa 8.983 na 6.640 (2.343 učenika manje ili 26,08%). U školskoj 1997/98. uočen je porast broja učenika i odeljenja u odnosu na prethodnu školsku godinu (više 17 odeljenja i 164 učenika). Zanimljivo je da je broj učenika i odeljenja opadao i u periodima kada su prosvetni propisi bili povoljniji za manjine od sadašnjih: u periodu od školske godine 1976/77. do 1986/87. broj odeljenja u osnovnim školama opao je za 15,13%, broj učenika za 13,02%; u istom periodu broj odeljenja srednjih škola s nastavom na mađarskom jeziku ili dvojezičnom nastavom smanjen je za 24,29%, a broj učenika za 30,93%. Izrazitiji pad u srednjim školama svakako je posledica specijalizacije srednjeg obrazovanja provedene tadašnjom reformom školstva. Od početka šezdesetih broj Mađara u Vojvodini konstantno opada, pa je i opadanje broja odeljenja i učenika posledica, pre svega, negativnih demografskih trendova.

Iako se broj učenika mađarske nacionalnosti kako u osnovnim tako i u srednjim školama iz godine u godinu smanjivao, procentualni obuhvat učenika nastavom na maternjem jeziku nije se bitnije menjao: u poslednjih pet godina ustalio se u redovnim osnovnim školama na oko 79%, dok je u srednjem obrazovanju i vaspitanju blago opadao: od 73,71 1993/94. na 67,21 u 1996/97. da bi se u 1997/98. povećao na 69,20%. (O procentualnom obuhvatu učenika školovanjem na maternjem jeziku vidi tabelu br.).

Velika je nesrazmera u obuhvatu dece školovanjem na mađarskom jeziku: u opštinama ili mestima u kojima su Mađari većinsko stanovništvo znatno je veći procenat učenika koji se školuju na maternjem jeziku nego u opštinama i naseljima u kojima su pripadnici ove nacionalnosti u manjini ili disperzivno naseljeni, mada ni to nije uvek pravilo. Najveći obuhvat učenika osnovne škole (podaci su za 1996/97. školsku godinu) imaju opštine Ada (100%), Kanjiža (99,20%), N.Crnja (99,10%), Čoka (98,38%), Senta (97,73%), Mali Idoš (96,82%), Bačka Topola (95,70%), Bečej (93,58%), Temerin (92,88%), Novi Kneževac (87,81%)...., dok u opštinama sa malim brojem učenika mađarske nacionalnosti (Alibunar-22, Bač-67, Bački Petrovac-6, Beočin-20, Žabalj-26, Opavo-6, Sremski Karlovci-11, Sremska Mitrovica-62, Stara Pazova-5, Šid-8) nastave na mađarskom jeziku uopšte nema. Nije organizovana ni u nekim opštinama u kojima broj učenika Mađara nije zanemarljiv (Vršac-217, Bačka Palanka-118, Indija-107, Irig-73, Ruma-127, Titel-91). U nekoliko opština u kojima ima nastave na mađarskom jeziku odnos broja učenika sa nastavom na srpskom i mađarskom jeziku vrlo je nepovoljan: Pančevo-244:93, Kula-265:197, Vrbas-308:12, Sečanj-212:24.

Nastava na mađarskom jeziku ili dvojezična (mađarski i srpski) izvodi se u 28 srednjih škola u Vojvodini od kojih su sedam u Subotici, po tri u Bačkoj Topoli, Bečeju i Somboru, po dve u Zrenjaninu, Novom Sadu i Senti i po jedna u Adi, Kanjiži, Kikindi, Temerinu, Čoki i Novom Kneževcu. Najviše učenika mađarske nacionalnosti skoncentrisano je uglavnom u nekoliko gradova sa znatnim brojem mađarskog stanovništva: u Subotici-2.355, u Bečeju-600, u Bačkoj Topoli-800, u Adi-585, u Senti-551, dok ih u Kikindi ima samo 18, u Novom Kneževcu 85, u Zrenjaninu 122 itd. (Podaci se odnose na školsku 1996/97 god.)

Iako ima dosta škola s mađarskim nastavnim jezikom, kako osnovnih tako i srednjih, one nisu svima podjednako dostupne, pogotovo srednje. U sredinama sa više srednjih škola s nastavom na mađarskom jeziku učenici su u prilici ne samo da se školuju na mađarskom jeziku (ili bar dvojezično) nego im je i izbor škola dosta širok, dok su učenici u drugim sredinama prinuđeni da se opredele za najbližu školu ili da se, uz znatno povećane troškove, školuju u udaljenim gradovima, ili da se, što je najčešći slučaj, uključe u nastavu na srpskom jeziku.

O nesrazmernom odnosu nastave na mađarskom jeziku (ili dvojezične) u srednjim školama i učešća pripadnika mađarske nacionalnosti u ukupnom stanovništvu pojedinih sredina svedoče i podaci da je, na primer, taj odnos u opštini Subotica 34,00:42,77, u Kanjiži 83,06:88,45, u Adi 77,11:77,30, u Senti 54,66:80,90, u Čoki 71,15:56,47, u Bečeju 30,15:54,41, u Temerinu 37,05:38,68, u Novom Kneževcu 37,95:33,84, u Zrenjaninu 1,59:12,85, u Kikindi 0,57:14,30, u Novom sadu 1,31:7,63, u Somboru 3,86:16,02, dok u ostalim opštinama nema srednjih škola s nastavom na ovom jeziku iako je u nekim od njih udeo mađarskog stanovništva znatan (Novi Bečej-21,34%, Nova Cranja-20,63%). (Podaci o učenicima odnose se na školsku 1996/97)

Najnepovoljnije je stanje, kad je reč o nastavi na mađarskom jeziku, i to kako u osnovnim tako i u srednjim školama, u Sremu i južnom Banatu. U Sremu i celom Banatu nastavu na mađarskom jeziku (ili dvojezičnu) prate svega 582 srednjoškola, dok ih je u Bačkoj 5.848, od toga u opštinama severne Bačke i Potisja 5.268.

Znatno je manje učešće nastave na ovom jeziku na višim školama i fakultetima nego u osnovnim i srednjim školama, čemu je, pored ostalog, uzrok mali broj studenata koji se opredeljuju za pojedine profile zanimanja. S druge strane, studenti uglavnom bez većih teškoća prate nastavu na srpskom jeziku. Broj studenata mađarske nacionalnosti i njihovo procentualno učešće na višim školama i fakultetima u Vojvodini nije pouzdan podatak o školovanju na ovom stupnju s obzirom da se deo studenata ove nacionalnosti školuje na ostalim jugoslovenskim univerzitetima ili pak u Mađarskoj.

I nastava izbornog predmeta mađarski jezik s elementima nacionalne kulture u osnovnim školama organizovanije se izvodi u sredinama sa znatnim brojem pripadnika mađarske etničke zajednice nego u onima u kojima su oni malobrojni. U školskoj 1996/97. uopšte je nema u opštinama Bač, Bački Petrovac, Bela Crkva, Beočin, Žabalj, Kovačica, Opovo, Sremski Karlovci, Odžaci, Sremska Mitrovica, Stara Pazova, Šid u kojima je udeo mađarskog stanovništava u ukupnom stanovništvu vrlo mali, ali je nema ni u nekim opštinama u kojima broj učenika Mađara koji prate nastavu na srpskom jeziku nije zanemarljiv: Apatin-100, Bačka Palanka-118, Irig-73, Kovin-161, Ruma-127. U nekim opštinama nastava ovog predmeta se izvodi, ali priličan broj učenika njome nije obuhvaćen: Vrbas-225, Vršac-182, Zrenjanin-192, Kikinda-306, Kula-196, Novi Bečej-128, Novi Sad-248, Pančevo-206, Sečanj-132, Sombor-212. Pa i u nekim sredinama sa znatnim, u nekim slučajevima i većinskim udelom mađarskog stanovništava, ima relativno mnogo učenika koji ne uče mađarski jezik: Bačka Topola-98, Mali Idoš-25, Novi Kneževac-43, Senta-45, Subotica-504.

4.3. Obrazovanje i vaspitanje na rumunskom jeziku

U školskoj 1997/98. godini osnovnim obrazovanjem i vaspitanjem bilo je obuhvaćeno 2.447 učenika rumunske narodnosti (1,16% od ukupnog broja učenika). U odnosu na prethodnu školsku godinu broj učenika se smanjio čak za 412 (14,41%).

Nastava na rumunskom jeziku izvođena je u devet opština, u dvadeset šest obrazovno - vaspitnih jedinica (dvanaest matičnih škola i četrnaest izdvojenih odeljenja). Pohađala su je 1.564 učenika rumunske etničke pripadnosti (63,91% od ukupnog broja učenika rumunske nacionalnosti u osnovnim školama) i 42 učenika koji se nisu izjasnili kao Rumuni (prethodne godine samo jedan). Ukupno je u nastavi na rumunskom jeziku bilo 1.606 učenika u 121 odeljenju. U odnosu na školsku 1996/97. broj učenika u nastavi na ovom jeziku smanjio se za 22 (1,35%), broj odeljenja se povećao za pet. Prosečno je u odeljenju bilo po 13,27 učenika. Nastavu na srpskom jeziku pratila su 883 učenika (36,09%). Dok je u prethodnih nekoliko godina broj učenika s nastavom na maternjem jeziku blago opadao, što je bio slučaj i poslednje školske godine, a istovremeno rastao u nastavi na srpskom jeziku, u školskoj 1997/98. broj učenika ove etničke zajednice znatno je opao u odeljenjima s nastavom na srpskom jeziku (čak 348 ili 28,27%).

Srednje škole u školskoj 1997/98. godini pohađalo je 578 učenika rumunske nacionalnosti (0,68% od ukupnog broja srednjoškolaca): na maternjem jeziku ili dvojezično 177 (30,63%), na srpskom 374 (64,70%) i na slovačkom 27 (4,67%). Nastava na rumunskom jeziku izvodi se u Ekonomskoj školi u Alibunaru i u Gimnaziji u Vršcu, u osam odeljenja. Broj učenika s nastavom na rumunskom jeziku ili dvojezično smanjio se u odnosu na 1996/97. za šest, s nastavom na srpskom za 98 (20,76%), no pošto se 27 učenika opredelilo za nastavu na slovačkom, ukupno smanjenje iznosi 77 (11,75%).

Takođe je i procenat obuhvata učenika školovanjem na maternjem jeziku od školske 1993/94. do 1996/97. postepeno opadao: u osnovnom obrazovanju i vaspitanju sa 60,33 na 56,91, a u srednjim školama sa 34,28 na 27,94, ali se u 1997/98. povećao u osnovnim školama na 63,91, a u srednjim na 30,63%.

Studenti rumunske nacionalnosti u ukupnom broju studenata viših škola u Vojvodini učestvovali su u školskoj 1997/98. godini sa 0,66%. Bilo ih je svega 43 (šest više nego prethodne školske godine), od kojih su se 25 (58,14%) obrazovali dvojezično (na rumunskom i srpskom jeziku) na Višoj školi za obrazovanje vaspitača u Vršcu.

Na fakultetima u Vojvodini studirala su školske 1997/98. 64 studenta rumunske etničke pripadnosti (šesnaest više nego prethodne godine), pa oni u ukupnom broju studenata čine 0,24%. Nastavu na srpskom jeziku pratilo ih je 39, a na srpskom i rumunskom (dvojezično) 25 na Katedri za rumunski jezik na Filološkom fakultetu u Novom Sadu. (Katedra za rumunski jezik i književnost postoji i na Filološkom fakultetu u Beogradu).

Pri Višoj školi za obrazovanje vaspitača u Vršcu postoji istureno odeljenje beogradskog Učiteljskog fakulteta na kome se nastava izvodi dvojezično: na srpskom i rumunskom. Na ovom odeljenju studira sedamdesetak studenata. (Ovi studenti nisu uvršćeni u prethodno dati broj studenata Rumuna u Vojvodini). Pošto su vojvođanski Rumuni pretežno naseljeni u južnom Banatu, najveći broj studenata rumunske narodnosti studira u Beogradu, a izvestan broj i na univerzitetima u Rumuniji.

Od 883 učenika rumunske nacionalnosti koji su u osnovnim školama školske 97/98. pratili nastavu na srpskom jeziku njih 180 ili 20,39% učili su rumunski jezik sa elementima nacionalne kulture. Nastavu ovog predmeta pohađala su i tri učenika koji se nisu izjasnili kao Rumuni (svega 183). U školskoj 1996/97. rumunski jezik učilo je 228 učenika Rumuna (18,52%) i trinaest učenika koji se nisu izjasnili kao Rumuni (svega 241). Broj učenika koji prati nastavu ovog predmeta smanjio se za 58 (24,07%). Nastavu rumunskog jezika sa elementima nacionalne kulture pohađala su 97/98. i 54 učenika srednje škole u Vršcu i Kovačici, petnaest više nego prethodne školske godine.

Poslednjih godina broj učenika koji prate nastavu na rumunskom jeziku u osnovnim školama u blagom je padu: od školske 1988/89. godine, kada ih je bilo 2.100, opao je na 1.628 na početku 1996/97 (umanjenje 22,48%) odnosno na 1.606 na početku školske 1997/98. (umanjenje 23,52%). Međutim, u istom periodu, uz povremene oscilacije, blago je rastao broj srednjoškolaca: od 141 porastao je na 185 (31,20%) u školskoj 1996/97. da bi na početku 1997/98. opao na 177 (manje 4,32% nego u prethodnoj godini).

Ukoliko se broj odeljenja s nastavom na rumunskom jeziku ili dvojezičnom nastavom i broj učenika prate u dužem vremenskom periodu, uočljiv je izrazit pad: od školske 1966/67. do 1997/98. broj odeljenja osnovnih škola smanjen je sa 167 na 121 (manje 46 ili 27,54%), a broj učenika sa 4.538 na 1.606 (2.932 manje ili 64,61%). U srednjim školama od školske 1976/77. do 1997/98. broj odeljenja smanjen je sa 21 na osam, a broj učenika sa 453 na 177 (60,93%).

Obuhvat učenika Rumuna nastavom na maternjem jeziku nepovoljniji je u poređenju sa učenicima slovačke i mađarske nacionalnosti, što se može tumačiti, između ostalog, znatno manjim brojem rumunskog stanovništva i njegovom velikom rasejanošću na teritoriji Vojvodine: učenici rumunske nacionalnosti osnovne škole pohađaju u dvadeset tri opštine, a nastava na rumunskom jeziku izvodi se samo u devet. Broj učenika sa nastavom na maternjem jeziku kretao se u školskoj 1996/97. od dva u opštini Sečanj do 508 u opštini Alibunar.

4.4. Obrazovanje i vaspitanje na slovačkom jeziku

Nastava na slovačkom jeziku izvođena je školske 1997/98. u dvanaest opština, u sedamnaest osnovnih škola sa 3.909 učenika, u 185 odeljenja. Prosečan broj učenika u odeljenju iznošio je 21,13. U odnosu na školsku 1996/97. bilo je manje 84 učenika, u odnosu na 1995/96. 256, u odnosu na 1994/95. 401. Od 1994/95. do 1997/98. broj odeljenja se smanjio sa 194 na 185. No postotak učenika obuhvaćenih nastavom na maternjem jeziku skoro se nije menjao u poslednjih pet godina i kretao se oko 73%. (Vidi tabelu br.)

Dvojezična nastava na srpskom i slovačkom izvodi se u dve osnovne škole, a pohađalo ju je 115 učenika u pet odeljenja.

Osnovne škole pohađalo je 1997/98. 5.280 učenika slovačke etničke pripadnosti (2,51% ukupnog broja učenika u Vojvodini): 3.881 (73,50%) na maternjem jeziku, 1.330 (25,19%) na srpskom, osam (0,15%) na mađarskom jeziku i 61 (1,16%) dvojezično. (Pod dvojezičnom nastavom ovde se podrazumeva izvođenje obrazovno-vaspitanog rada u odeljenjima sastavljenim od učenika srpske i slovačke nacionalnosti u kojima nastavnik predaje na oba jezika, a učenici odgovaraju na maternjem jeziku. Na časovima maternjeg jezika odeljenja se dele na dve grupe.) Nastavu na slovačkom jeziku pohađalo je i 28 učenika koji se nisu izjasnili kao Slovaci.

Ukupan broj učenika slovačke nacionalnosti smanjio se u odnosu na 1996/97. za 98 (1,82%), a u odnosu na 1994/95. za 432 (7,56%).

Nastavu za učenike ometene u razvoju pohađalo je školske 1997/98. 78 osnovaca Slovaka, na slovačkom 41 (52,56%), na srpskom 37 (47,44%). U odnosu na prethodnu školsku godinu broj učenika u nastavi na maternjem jeziku povećao se za šest, a u nastavi na srpskom jeziku smanjio se za pet. Nastava na slovačkom jeziku za učenike ometene u razvoju organizovana je Bačkom Petrovcu i u Novom Sadu (u jednoj specijalnoj školi i u jednom specijalnom odeljenju pri redovnoj osnovnoj školi).

Srednje škole pohađao je školske 1997/98. godine 1.861 učenik slovačke nacionalnosti (2,2% od ukupnog broja srednjoškolaca): nastavu na maternjem jeziku ili dvojezičnu 390 (20,96%), na srpskom 1.471 (79,04%). Nastavu na slovačkom jeziku pohađalo je i trinaest učenika Mađara i dvadeset sedam Rumuna. Na slovačkom se obrazovno-vaspitni rad obavlja u dve škole sa trinaest odeljenja (u gimnazijama u Bačkom Petrovcu i Kovačici). Broj učenika Slovaka povećao se u odnosu na 1996/97. za 160 (9,41%), u nastavi na slovačkoma za 86, na srpskom za 74.

Procentualni obuhvat srednjoškolaca slovačke nacionalnosti nastavom na maternjem jeziku poslednjih je godina blago opadao (od 22,99 u školskoj 1993/94. na 17,87 u 1996/97), no u 1997/98. dolazi do izvesnog porasta u odnosu na prethodnu školsku godinu (obuhvaćeno 20,96% učenika).

Nastavu slovačkog jezika sa elementima nacionalne kulture pohađala su školske 1997/98. godine 843 učenika osnovne škole od kojih su 707 Slovaci (53,16% od ukupno 1.330 učenika koji nastavu prate na srpsko jeziku), dok 623 učenika ove nacionalnosti ili 46,84% od onih u odeljenjima sa srpskim nastavnim jezikom ne uče svoj maternji jezik. Časove ovog predmeta pohađalo je i 136 učenika koji se nisu izjasnili kao Slovaci. Procenat učenika osnovne škole koji uče slovački jezik sa elementima nacionalne kulture nešto je opao u odnosu na prethodnu godinu (53,16% : 58,62%).

Slovački jezik sa elementima nacionalne kulture učilo je 66 srednjoškolaca slovačke etničke pripadnosti ili svega 4,49% od ukupno 1.471 koliko ih je bilo u nastavi na srpskom jeziku, što predstavlja veliki pad u odnosu na 1996/97. kad je ovaj predmet učilo 245 učenika ili 18,07% od onih koji nastavu ne prate na srpskom jeziku.

Broj učenika u nastavi na slovačkom jeziku od školske 1988/89 do 1997/98. smanjio se u osnovnim školama sa 4.481 na 3.909 (smanjenje 12,76%), dok je u srednjim obrnut trend: u istom periodu broj srednjoškolaca porastao je sa 257 na 390 (51,75%). Valja naglasiti da pri Gimnaziji u Bačkom Petrovcu postoji internat što omogućava da ovu školu pohađaju i učenici iz udaljenijih mesta.

Iako je ukupan broj učenika slovačke etničke pripadnosti mali, obuhvat nastavom, na maternjem jeziku ili dvojezičnom nastavom relativno je dobar, što je omogućeno, pre svega, skoncentrisanošću najvećeg dela Slovaka u nekoliko većih mesta (Bački Petrovac, Kovačica, Stara Pazova) kao i u selima sa pretežno slovačkim stanovništvom. Istina, srednjoškolci mogu pohađati nastavu na maternjem jeziku samo u gimnaziji. Povoljnija je situacija i kad je reč o učenju slovačkog jezika sa elementima nacionalne kulture u poređenju sa učenicima mađarske i rumunske nacionalnosti, mada je školske 1997/98. godine zabeležen izvestan pad, naročito u srednjoj školi.

Više škole pohađala su 1997/98.godine 92 Slovaka (1,42% od ukupnog broja studenata u pokrajini), dvadeset dva više nego prethodne godine. Svi su oni pratili nastavu na srpskom jeziku.

Na fakultetima Novosadskog univerziteta školovalo se 276 Slovaka ili 1,03% od ukupnog broja studenata, dvadeset sedam više nego 1996/97. godine (10,84%), osamdeset pet više nego 1995/96 godine (44,50%), sedamdeset sedam više nego 1994/95 (38,69%).

Na Katedri za slovački jezik i lingvistiku Filozofskog fakulteta u Novom Sadu bilo je trideset studenata Slovaka u dvojezičnoj nastavi. Na ovoj katedri postoji lektorat za slovački jezik, no iz oficijelnih izvora koje smo koristili ne vidi se da li je bilo zainteresovanih studenata.

Dakle, na višim školama i fakultetima studenti Slovaci mogu se školovati na maternjem jeziku (i to u dvojezičnoj nastavi) samo ako se opredele za studij slovačkog jezika i književnosti, a školske 1997/98 i na isturenom odeljenju somborskog Učiteljskog fakulteta u Bačkom Petrovcu.

4.5. Obrazovanje i vaspitanje na rusinskom jeziku

Osnovne škole pohađala su 1997/98.godine 1.494 učenika Rusina (0,71% od ukupnog broja učenika u Vojvodini): 733 (49,06%) u trideset šest odeljenja sa rusinskim nastavnim jezikom, 758 (50,74%) pratilo je nastavu na srpskom jeziku i tri na mađarskom. Nastavu na rusinskom jeziku pohađalo je i petnaest učenika koji se nisu izjasnili kao Rusini (ukupno 748). Prosečno je u odeljenju bilo 20,78 učenika. Broj učenika rusinske nacionalnosti smanjio se u odnosu na prethodnu godinu za 29 (1,90%).

U školskoj 1997/98. godini u srednjim školama Vojvodine školovalo se 608 učenika Rusina (92 više nego 1996/97.), što predstavlja 0,72% ukupnog broja srednjoškolaca u Vojvodini. Na maternjem jeziku nastavu je pratilo 70 (11,52%), na srpskom 538 (88,48%). Nastava na rusinskom jeziku izvodi se samo u

Gimnaziji u Ruskom Krsturu (četiri odeljenja) za sedamdeset učenika, sedam manje nego u prethodnoj godini.

Od školske 1993/94. do 1996/97. u osnovnim školama je rastao procenat učenika rusinske nacionalnosti s nastavom na maternjem jeziku (od 45,68 do 50,30), da bi se neznatno smanjio u 1997/98. kada je iznosio 49,06, dok je u srednjim školama varirao: najviši je bio 1993/94 - 16,60, najniži 1994/95 - 10,58.

Za učenike koji pohađaju nastavu na srpskom jeziku obezbeđeno je učenje rusinskog jezika sa elementima nacionalne kulture u dvadeset i četiri osnovne škole u šest opština za 358 učenika (trideset i četiri učenika se nisu izjasnili kao Rusini). Od 758 učenika Rusina koji osnovno obrazovanje stiču na srpskom jeziku njih 324 uči rusinski jezik sa elementima nacionalne kulture ili 42,74%, dok 434 ili 57,26% to ne čine. U srednjim školama nije organizovana nastava rusinskog jezika sa elementima nacionalne kulture, jer za to navodno nije bilo zainteresovanih.

Za razliku od stanja u nastavi na ostalim manjinskim jezicima, broj učenika Rusina koji u osnovnim školama nastavu prate na maternjem jeziku bio je u prethodnih nekoliko godina u blagom porastu (od školske 1988/89. do 1996/97. porastao je sa 734 na 785 ili 6,95%) da bi u školskoj 1997/98. godini nešto opao (manje trideset sedam ili 4,71%). Međutim, stalno opada broj srednjoškolaca: od 1988/89. do 1997/98. pao je sa 159 na 70 (55,98%).

Na višim školama školovalo se 1997/98. 38 studenata Rusina ili 0,59% od ukupnog broja studenata (šest više nego prethodne godine). Niko od njih ne pohađa nastavu na maternjem jeziku.

Na fakultetima Novosadskog univerziteta bilo je 135 studenata rusinske nacionalnosti (koliko i prethodne godine) ili 0,51% svih studenata. Na Katedri za rusinski jezik i književnost dvojezičnu nastavu (na rusinskom i srpskom) slušao je dvadeset jedan student (šest više nego 1996/97. godine); ostali se ne školuju na maternjem jeziku.

Na Katedri za rusinski jezik i književnost postoji lektorat za rusinski jezik, ali nema podataka da li ima zainteresovanih studenata.

4.6. Osvrt

Mogućnosti za školovanje na jezicima narodnosti veoma su neujednačene u Vojvodini: znatno su veće u sredinama u kojima je skoncentrisano manjinsko stanovništvo (Mađari u severnoj Bačkoj i Potisju, Slovaci u opštinama Bački Petrovac, Kovačica, Bačka Palanka, Stara Pazova; Rumuni u Alibunaru, Vršcu Pančevu; Rusini u Kuli i Vrbasu), a znatno manje u sredinama sa malim brojem pripadnika neke od nacionalnih manjina pa je i odnos broja učenika s nastavom na maternjem jeziku i onih koji nastavu prate na srpskom u njima daleko nepovoljniji.

Slabosti koje se ispoljavaju u školovanju na jezicima nacionalnih manjina posledica su ne samo velike disperzije manjinskog stanovništva nego i drugih uzroka, kao što su: neblagovremeno uključivanje u obrazovni sistem na odgovarajućem jeziku i nedovoljno znanje maternjeg jezika; manje mogućnosti izbora škola na srednjem, višem i visokom stupnju i manje mogućnosti zapošljavanja; nepostojanje uslova u nekim sredinama za nastavu na jezicima manjina, nedostatak stručnog kadra itd.

Tokom poseta i razgovora na terenu zaključili smo da je najveći problem u ostvarivanju prava na školovanje na maternjem jeziku veoma mali broj učenika u mnogim mestima. Zakonom je propisano da se nastava izvodi na jeziku nacionalne manjine ako se u prvi razred prijavi petnaest učenika, a ministar prosvete može odobriti otvaranje odeljenja i sa manjim brojem. U praksi se obično tako postupi ukoliko ima deset učenika. Kako se na odobrenje ministra dugo čeka, to kod roditelja stvara nervozu i neizvesnost, pa oni često odustaju od namere da decu upišu u odeljenja sa nastavom na maternjem jeziku. Ima slučajeva da roditelji odbiju mogućnost otvaranja kombinovanih odeljenja, što se 1995. godine, na primer, desilo u Mihajlovu, kod Zrenjanina, jer ministar nije dozvolio formiranje odeljenja sa samo pet učenika mađarske nacionalnosti. (Meštani se pribojavaju da je to uvod u ukidanje škole).

Zbog malog broja odeljenja i časova pojedinih predmeta škole često nisu u stanju da obezbede kvalifikovane nastavnike za nastavu na maternjem jeziku, pa se ona neretko izvodi dvojezično, posebno u srednjim školama. Uz to, nema dovoljno nastavnika sa odgovarajućim stepenom školske spreme i stručnim profilom, jer na višim školama i fakultetima za nastavnički poziv nema dovoljno odgovarajućih studijskih grupa za školovanje nastavnika na manjinskim jezicima. Predstavnici mađarske manjine smatraju da je necelishodno, bar kad se radi o školovanju učitelja za nastavu na mađarskom jeziku, što je učiteljski fakultet otvoren u Somboru na kome se nastava iz malog broja predmeta izvodi na mađarskom jeziku iako u Subotici postoje znatno bolji uslovi: veća zainteresovanost za studiranje, bolja snabdevenost učilima, veća koncentracija nastavnog kadra, obezbeđena vežbaonica itd. Posle više susreta predsednika

Saveza vojvođanskih Mađara Jožefa Kase sa predsjednikom SRJ Slobodanom Miloševićem tokom 1998. konačno je doneta odluka da se otvori odeljenje somborskog Učiteljskog fakulteta u Subotici sa nastavom na mađarskom. Istureno odeljenje ovog fakulteta otvoreno je i u Bačkom Petrovcu s nastavom na slovačkom. Već je napomenuto da beogradski Učiteljski fakultet ima istureno odeljenje u Vršcu. U nekim gradovima nastaju problemi kad prosvetne vlasti skoncentrišu nastavu na nekom od manjinskih jezika samo u jednoj ili dve škole, pa roditelji odustaju jer im je nezgodno, nekad i nemoguće, da decu vode u škole s jednog kraja grada u drugi. Takav je, recimo, slučaj u Zrenjaninu u kome je u školskoj 1995/96. godini u prvi razred (izuzimajući Mužlju) upisano svega sedamnaest učenika Mađara, jer se nastava na mađarskom jeziku izvodi samo u jednoj školi. Slično je i sa dečijim vrtićima. Smanjivanje broja ili potpuno ukidanje predškolskih grupa s manjinskim jezicima ima za posledicu smanjivanje broja učenika u prvom razredu. Problem je i to što institucionalno nije rešena mogućnost samofinansiranja, tj. da se nastava izvodi na maternjem jeziku i sa manjim brojem učenika, a da uvećane troškove snose roditelji i sponzori.

Roditelji se, posebno u selima, teško samoorganizuju da bi uticali na donošenje odluka o otvaranju odeljenja i rešavanje drugih problema u obrazovanju na maternjem jeziku. U Vojvodini, istina, deluje Udruženje za pomoć učenicima koje sačinjavaju Mađari, ali u praksi njegovi aktivisti imaju potškoća u kontaktima s vlašću s obzirom da im ona često osporava legitimitet. Ipak, angažovanjem ovog udruženja koje ima više podružnica na teritoriji Vojvodine popravljeno je stanje u nastavi na mađarskom: u nekim gradovima organizovan je prevoz učenika, organizuju se stručni seminari za nastavnike i sl. Građani manjinske pripadnosti primećuju da vlast ne primenjuje jednake kriterijume u sredinama gde su Srbi manjinsko stanovništvo (na pr. na Kosovu gde se otvaraju patuljasta odeljenja s nastavom na srpskom jeziku) i u sredinama u kojima žive pripadnici nacionalnih manjina. Nezadovoljstvo takođe izaziva i to što ministar prosvete često imenuje Srbe za direktore škola u kojima se nastava pretežno izvodi na manjinskim jezicima (a oni te jezike obično ne znaju). Prema podacima Saveza vojvođanskih Mađara iz 1997. od četrdeset pet osnovnih škola u kojima se nastava izvodi na mađarskom jeziku na teritoriji osam opština u kojima Mađari čine apsolutnu ili relativnu većinu stanovnika, šesnaest direktora su Mađari. Od ukupno osamnaest srednjih škola na istom području u kojima se nastava izvodi na mađarskom samo osam direktora su Mađari (V. Izveštaj o stanju ljudskih prava mađarske manjine, Helsinški odbor za odbranu ljudskih prava u Srbiji, Beograd, 1997.)

S obzirom na nepovoljne demografske trendove, posebno u selima, problemi s malim brojem učenika biće sve izraženiji u narednom periodu.

Za osnovne škole i gimnazije postoje dvojezični obrasci školske evidencije i svedočanstava. Nastava se izvodi po jedinstvenim programima (izuzimajući nastavu maternjeg jezika), udžbenici se prevode sa srpskog jezika, najčešće sa velikim zakašnjenjem, a veoma je malo nastavnih jedinica sa sadržajima iz nacionalne istorije. Uz to, proteklih godina vlast je često otežavala, pa i sprečavala uvoz knjiga iz susednih država.

Uočljivo je da su programi utemeljeni više u ideologiji nego u naučnim i pedagoškim načelima, obojeni su etnocentrizmom, tradicionalizmom i dnevnom politikom. (Opširno o tome u knjizi Ratništvo, patriotizam, patrijahalnost - Analiza udžbenika za osnovne škole, priredile: dr Ružica Rosandić i dr Vesna Pešić, CAA, Beograd, 1994). Uz to, donose se arbitrarno - propisuje ih ministar prosvete bez uticaja stručnih i naučnih institucija. U programima se ne uvažava multikulturalnost sredine, u njima nema posebnih sadržaja kojima bi se podsticala i razvijala etnička i verska tolerancija, otvorenost za druge kulture itd.

U višejezičnim školama odeljenja su odvojena po nastavnim jezicima, pa deca tokom školovanja ostaju zatvorena u svojim jezičko - kulturnim grupama. To dovodi do podvajanja, rivalstva i netrpeljivosti koja ponekad eskalira i do fizičkog obračuna.

Problemu školovanja u multikulturalnim sredinama ne posvećuje se potrebna pažnja. Time se uglavnom bave malobrojne nevladine organizacije.

Učenici hrvatske nacionalne pripadnosti nemaju mogućnosti da izučavaju svoju nacionalnu istoriju i kulturu. U školskoj 1997/98. u opštini Bačka Palanka započeta je fakultativna nastava romskog jezika. Prema pisanju Naše Borbe, nastavu izvode dve nastavnice koju su posebno obučene. Planirano je razvrstavanje učenika u više starosnih grupa u kojima se obrađuje Bukvar romske pismenosti i jezika i književnost Roma, Stari i Novi zavet na romskom jeziku. (Naša Borba, 7.10.1997) Prema našim saznanjima Bukvar romske pismenosti odštampan je ćirilicom.

Ukazujemo i na neke probleme u zakonskoj regulativi.

Zakonom o društvenoj brizi o deci (čl. 44) utvrđeno je da se predškolsko vaspitanje i obrazovanje ostvaruje na srpskom jeziku, a može da se ostvaruje i na jeziku nacionalnih manjina. Budući da su opštine osnivači predškolskih ustanova, ovo praktično znači da osnivanje predškolskih grupa sa vaspitno - obrazovnim radom na jezicima nacionalnih manjina zavisi od dobre volje nadležnih opštinskih organa.

Time se otežava ostvarivanje ustavima utvrđenog prava pripadnika nacionalnih manjina na obrazovanje na svom jeziku, jer ukoliko se deca već na predškolskom uzrastu ne uključe u vaspitno - obrazovni rad na maternjem jeziku, njihovo docnije uključivanje biće znatno otežano.

U zakonima o osnovnoj i srednjoj školi utvrđen je najmanji broj učenika (petnaest) za osnivanje odeljenja na jeziku nacionalne manjine, a predviđena je i mogućnost otvaranja odeljenja sa manjim brojem učenika uz saglasnost ministra, odnosno Ministarstva prosvete, dok takvih ograničenja nema kad se radi o nastavi na srpskom jeziku.

Zakonom je utvrđena obaveza škole da se praznuje Dan svetog Save. Ova proslava, naročito početkom devedestih, često je dobijala verski karakter (škole posećuju sveštenici, seče se slavski kolač i sl.), a bilo je i slučajeva da su učenici organizovano odvođeni iz škole u pravoslavnu crkvu da prisustvuju liturgiji. Budući da je sastav stanovništva, pa, dakle, i učenika u školama etnički i veroispovedno vrlo heterogen, na ovaj način se i učenici koji ne potiču iz pravoslavnih porodica primoravaju da prisustvuju pravoslavnim obredima.

Upravljanje školom u Srbiji je potpuno centralizovano: ministar prosvete imenuje direktore i članove školskih odbora i donosi nastavne programe, a nastavnike bira direktor. Lokalne su zajednice, dakle, isključene iz upravljanja školom.

Maja 1997. predsednik opštine Subotica Jožef Kasa i predsednik Vlade Srbije Mirko Marijanović dogovorili su se da se članovi školskih odbora u subotičkim školama imenuju na osnovu sporazuma predstavnika subotičke opštine, SPS-a i Ministarstva prosvete. Taj sporazum je docnije i postignut, a verifikovala ga je i Skupština opštine Subotica. Međutim, avgusta 1997. iz Ministarstva prosvete su stigla rešenja o imenovanju članova školskih odbora u kojima predlozi iz pomenutog sporazuma nisu uvaženi. (Naša Borba, 9.10.1997)

Prema propisima Srbije država ima skoro potpuni monopol na osnivanje i upravljanje osnovnim i srednjim školama. Iako formalno postoje mogućnosti za otvaranje privatnih viših škola ili fakulteta, postoje brojne mogućnosti da vlast ovakve inicijative onemogućí.

Prema sada važećim propisima značajno su redukovane mogućnosti za sticanje obrazovanja na manjinskim jezicima u odnosu na stanje koje je postojalo po ustavnom i zakonskom sistemu iz 1974. god. Ustav Vojvodine iz 1974. god. garantovao je pripadnicima naroda i narodnosti predškolsko i osnovno obrazovanje na svom jeziku, a u srednjem, višem i visokom obrazovanju ovo pravo ostvarivano je u skladu sa zakonom (čl. 189).

Samim ustavom bilo je onemogućeno da se u predškolskim ustanovama i osnovnim školama zakonom propiše minimalan broj učenika koji je neophodan da bi se nastava izvodila na manjinskim jezicima kao što je slučaj po sada važećim propisima. Prema pokrajinskom Zakonu o vaspitanju i obrazovanju ("Službeni list SAPV" br. 15/1983, čl. 20,21,22) vaspitno-obrazovni rad u posebnom i srednjem obrazovanju obezbeđivao se na jeziku naroda i narodnosti za koji se izjasnilo najmanje petnaest učenika iste godine istog usmerenja, osim zajedničke vaspitno-obrazovne osnove koja se na manjinskim jezicima izvodila bez obzira na broj prijavljenih učenika. U višem i visokom obrazovanju nastava se na jeziku narodnosti izvodila ukoliko se za to izjasnilo najmanje trideset studenata iste godine studija istog usmerenja. Prema ovom zakonu vaspitno-obrazovni rad u celini ili iz pojedinih predmeta i deo vaspitno-obrazovnog rada u usmerenom obrazovanju i vaspitanju obezbeđivao se na jezicima naroda i narodnosti i za manje učenika i studenata kad za to "postoji potreba". Ovu potrebu utvrđivala je nadležna samoupravna interesna zajednica obrazovanja. Nastava se mogla izvoditi i dvojezično.

Takođe je u važećem zakonu o univerzitetu izostala odredba o pravu pripadnika manjina da prijemni ispit na univerzitetu polažu na jeziku na kome su završili srednju školu, što je smanjilo broj studenata pripadnika narodnosti na nekim fakultetima naročito na onim na kojima se prijemni ispit polaže iz srpskog jezika.

Iako u obrazovanju na maternjem jeziku postoje brojni problemi, pripadnicima manjinskih zajednica u Vojvodini ne uskraćuje se pristup obrazovanju na srpskom jeziku. Takođe treba dodati da su opšti uslovi za sticanje obrazovanja (školske zgrade, kadrovi, opremljenost učilima i drugim nastavnim sredstvima) u Vojvodini povoljniji nego u mnogim drugim delovima Srbije.

Najuticajnija manjinska politička partija u Vojvodini Savez vojvodanskih Mađara zalaže se osnivanje posebnih škola sa nastavom na mađarskom jeziku, a tamo gde to nije moguće treba, prema shvatanjima SVM, u okviru škola sa višejezičnom nastavom oformiti posebnu organizacionu jedinicu za nastavu na mađarskom, sa posebnim rukovodiocem. SVM smatra da učenici koji se obrazuju na mađarskom srpski jezik treba da uče od trećeg razreda osnovne škole. (Vidi: Stavovi Saveza vojvodanskih Mađara o nekim pitanjima položaja mađarske nacionalne zajednice u SR Jugoslaviji. Ovaj dokumnt su predstavnici SVM početkom 1998. predali predsedniku SRJ Slobodnu Miloševiću)

Druga grupa predloga SVM odnosi se na upravljanje školama, pri čemu bi, po zamislima ove partije, Savet za prosvetu mađarske nacionalne zajednice bio neka vrsta partnera vlastima u upravljanju školama

u kojima se nastava izvodi na mađarskom. Tako bi se imenovanje i razrešenje direktora škola vršilo uz saglasnost Saveta; državne škole s nastavom na mađarskom ne bi mogle biti ukinute bez saglasnosti ovog saveta i Saveta roditelja; Savet za prosvetu bi predlagao programe koje bi potom odobravao nadležni ministar, kao i članove školskih odbora.

Savez vojvođanskih Mađara takođe zahteva da se omogući slobodno osnivanje privatnih škola i škola verskih zajednica. Nastavu na mađarskom, prema SVM, mogu izvoditi samo nastavnici koji mađarskim vladaju kao maternjim jezikom; direktori i stručni saradnici moraju vladati jezikom učenika; treba obezbediti udžbenike na nastavnom jeziku i dozvoliti njihov uvoz, uz odobrenje nadležnog ministarstva; predmete koji su "sa aspekta jugoslovenskog državnog uređenja neutralni" mogu predavati i nastavnici iz inostranstva. Prilikom otvaranja odeljenja sa manjim brojem od zakonom predviđenih petnaest učenika treba ravnopravno tretirati Mađare sa Srbima tamo gde su oni u lokalnim zajednicama u manjinskom položaju. Najzad, SVM smatra da treba osnovati Učiteljski fakultet u Subotici.

Prihvatanje zahteva za etnički segregirani obrazovni sistem bio bi, po našem mišljenju, veliki korak nazad u odnosu na postojeće stanje. Etnički segregirano školstvo verovatno bi pre pojačalo etničke razlike nego što bi doprinelo rešavanju sada postojećih problema. Osim toga, etnička izmešanost u Vojvodini je takva da u mnogim mestima ovakvo izdvajanje nije ni moguće. Takođe, jedan je od problema sa kojima se suočavaju učenici koji se obrazuju na mađarskom jeziku naročito u manjim etnički homogenim sredinama je, nedovoljno znanje srpskog jezika. Ovaj nedostak stvara poteškoće prilikom upisa u srednje škole i na fakultete, ali i prilikom zapošljavanja, budući da na tržištu dominira srpski jezik. Prihvatanje zahteva da učenici koji se školuju na mađarskom srpski jezik uče tek od trećeg razreda ovakve probleme bi verovatno učinilo još izrazitijim. Uopšte uzev, zahtevi za etničko izdvajanje ukazuju na konzervativna usmerenja unutar mađarske političke elite u Vojvodini. Etnocentrične koncepcije o obrazovanju daju prednost razvijanju etničke svesti i kulturnog identiteta grupe nad osobljavanjem pojedinca za privređivanje i tržišnu utakmicu.

Na kraju ovog dela teksta navodimo i podatke o percepciji ravnopravnosti u obrazovanju po nacionalnim grupama u Vojvodini prema istraživanju koje su 1995. godine izvršili V. Ilić i S. Cvejić: 26,4% Mađara izjavili su da ravnopravnost postoji, 49,1% da ne postoji, dok je 34,5% izjavilo da ne zna; 60% Rumuna smatra da ova ravnopravnost postoji, 17% da ne postoji, 23% ne zna; 67% Slovaka izjavljuje da ravnopravnost u obrazovanju postoji, 19% da ne postoji, 14% ne zna. Navodimo i stavove anketiranih Srba: 76% smatra da ravnopravnost u obrazovanju postoji, 9% da ne postoji, dok 15% ne zna. (Uzorak 4x100, Ilić-Cvejić 1997:181).

Izvori: Informacija o ostvarivanju predškolskog vaspitanja i obrazovanja na jezicima nacionalnih manjina u AP Vojvodini, Izvršno veće AP Vojvodine, Novi Sad, mart, 1995; Informacija o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, srednjem obrazovanju i vaspitanju, višem i visokom obrazovanju učenika i studenata pripadnika nacionalnih manjina (Mađara, Slovaka, Rumuna i Rusina) u AP vojvodini, Novi Sad, jun, 1995; Informacija o osnovnom obrazovanju i vaspitanju učenika pripadnika nacionalnih manjina (Mađara, Slovaka, Rumuna i Rusina) u AP Vojvodini, Izvršno veće Vojvodine, Novi Sad, maj, 1994; Informacija o osnovnom, srednjem, višem i visokom obrazovanju i vaspitanju učenika i studenta pripadnika nacionalnih manjina (Mađara, Slovaka, Rumuna i Rusina) u AP Vojvodini, Izvršno veće AP Vojvodine, Novi Sad, maj, 1997; Informacija o osnovnom obrazovanju i vaspitanju učenika pripadnika nacionalnih manjina (Mađara, Slovaka, Rumuna i Rusina) u AP Vojvodini, Izvršno veće AP Vojvodine, Novi Sad, jun, 1998. godine; Informacija o srednjem obrazovanju i vaspitanju učenika pripadnika nacionalnih manjina (Mađara, Slovaka, Rumuna i Rusina) u AP Vojvodini, Izvršno veće AP Vojvodine, Novi Sad, jun, 1998. godine; Informacija o višem i visokom obrazovanju studenata pripadnika nacionalnih manjina (Mađara, Slovaka, Rumuna i Rusina) u AP Vojvodini, Izvršno veće AP Vojvodine, Novi Sad, jun, 1998. godine; St. godišnjak Srbije 1992; St. godišnjak SRJ, 1996, 1997, 1998; Osnovne i srednje škole, Statistički bilten, SZS, Beograd, 1995.

5. MEDIJI I KULTURNO STVARALAŠTVO NA MANJINSKIM JEZICIMA U VOJVODINI

Oktoobra 1998. Narodna skupština Republike Srbije donela je novi zakon o javnom informisanju kojim je, naročito putem kaznenih odredbi, faktički ukinuta sloboda štampe u Srbiji. U periodu od 1991. do 1998, dakle u vreme važenja starog republičkog zakona, u Srbiji je osnovan veliki broj nezavisnih listova i časopisa, od kojih je nekoliko dnevika i nedeljnika po uticaju i tiražu ozbiljno konkurisalo štampi koja je pod kontrolom režima. U ovom periodu nije bilo zabrana listova ili časopisa, ali je režim na različite načine ometao ili onemogućavao razvoj slobodne i nezavisne štampe. Prilike su neuporedivo bile

nepovoljnije kada su u pitanju elektronski mediji. Nizom ograničenja i smicalica u zakonskim i podzakonskim aktima u Srbiji je praktično onemogućeno osnivanje nezavisne radio ili televizijske stanice. Zahtev za dodelu na korišćenje radio frekvencije, prema Zakonu o radio i televiziji iz 1991, podnosi se Vladi Republike Srbije, koja je od 1991. samo dva puta raspisala konkurs za dodelu slobodnih frekvencija iako je obavezna da to čini jednom godišnje. (Od 1993. Vlada nije raspisivala konkurs). Savezno ministarstvo telekomunikacija raspisalo je 1997. oglas za dodelu frekvencija. Potpuni monopol nad elektronskim medijima jedna je od osnovnih poluga vlasti u Srbiji.

5.1. Listovi i časopisi

Pregled kretanja broja i tiraža ovih glasila na manjinskim jezicima u periodu od 1969. do 1996. godine dat je u tabelama br. 3 i 4.

Najviše listova na mađarskom, rumunskom, slovačkom i rusinskom jeziku izlazilo je 1979. godine-58; od tada pa sve do 1996. njihov broj stalno opada da bi u 1997. došlo do izvesnog porasta. Slično je i sa časopisima: najviše ih je izlazilo 1990. godine- osamnaest, najmanje 1995.-pet, ali je u 1996. njihov broj porastao na osam, koliko ih je izlazilo i u 1997.

U odnosu na 1979. godinu broj listova na ova četiri jezika smanjio se u 1996. za 50%, u odnosu na 1990. za 47,27%, a u odnosu na 1991. za 30,95%, dok se u 1997. u odnosu na prethodnu godinu povećao za 6,90% (podaci se odnose na SRJ). U istom periodu opada i broj časopisa: 1995. izašlo ih je 68,75% manje nego 1979. godine, 72,22% manje nego 1990, 64,29% manje nego 1991. Istina, tih godina zanatno je smanjen broj listova i časopisa i na srpskom jeziku: 1991. u SRJ su izlazila 692 lista, 1995. godine 533 (smanjenje 22,98%); u isto vreme broj časopisa smanjio se sa 410 na 380 (manje 7,32%), pa ipak je umanjenje izraženije kada se radi o listovima i časopisima na jezicima rečenih nacionalnih manjina. Istovremeno sa opadanjem broja listova i časopisa opadao je i njihov tiraž. Tako je ukupan tiraž listova na mađarskom, rumunskom, slovačkom i rusinskom jeziku u 1995. bio za 43,07% manji nego 1991. godine, 49,12% manji nego 1990. Tiraž časopisa opao je za 84,48% u odnosu na 1991. godinu, a čak 87,05% u odnosu na 1990. godinu. Tiraž listova na srpskom jeziku manji je 1995. godine 41,30% nego 1991. godine, a časopisa 56,68%. Znači, i tiraž štampe na jezicima ove četiri pomenute nacionalne manjine osetnije je smanjen nego onaj na srpskom.

Posle 1995. godine zaustavljen je trend opadanja broja listova i časopisa i njihovih tiraža kako na srpskom tako i na jezicima nacionalnih manjina. Istina, 1996. dolazi do manjeg pada ukupnog broja listova na jezicima ove četiri nacionalne manjine i njihovog tiraža (broj listova smanjen sa 31 na 29, a njihov tiraž sa 7.635.000 na 7.203.000), ali je broj časopisa povećan sa pet na osam, a njihov tiraž sa 18.000 na 23.000. U 1997. godini izlazio je 31 list sa ukupnim tiražom 7.305.000, dok je broj i tiraž časopisa bio isti kao i prethodne godine.

U Vojvodini izlazi jedan časopis na ukrajinskom jeziku i časopis Romologija dvojezično: na srpskom i romskom jeziku i tri lista na hrvatskom.

Izdavačko - novinske kuće koje izdaju najtiražnije listove i časopise na jezicima manjina: Forum (izdaje jedini dnevni list na mađarskom jeziku Magyar Szó), Hlas ludu, Ruske slovo, Libertatea su javna preduzeća čiji je osnivač Skupština Vojvodine. Osnivač imenuje odnosno bira direktore, glavne i odgovorne urednike, članove upravnih i nadzornih odbora. Slično je stanje i kad su u pitanju dečiji listovi i časopisi za kulturu i umetnost. Skupština Vojvodine je pod kontrolom vladajućih socijalista koji preko opisanih mehanizama imaju potpunu kontrolu nad uređivačkom i kadrovskom politikom u ovim informativnim kućama.

Pomenuti listovi dotiraju se iz pokrajinskog budžeta. Podaci o tiražu, obimu i visini dotacija dati su u tabelama br. . I pored dotacija, većina novinskih kuća na jezicima narodnosti u teškoj je materijalnoj situaciji, nemaju modernu opremu, a neke redakcije, kao Hlas ludu, imaju probleme i sa poslovnim prostorom.

Veoma je mali broj nezavisnih listova na jezicima manjina, što je pre svega uslovljeno ekonomskim razlozima (malo tržište, siromaštvo stanovništva itd).

Izvor: Statistički godišnjak Srbije 1992, Statistički godišnjak SR Jugoslavije 1992, 1993, 1995, 1996, 1997, 1998

Informacija Izvršnog veća Vojvodine o izdavačkoj delatnosti i društveno- ekonomskim uslovima izdavanja knjiga (mart 1997).

5.2. Radio i televizija

U 1997. godini Radio Novi Sad emitovao je 8.760 sati programa na mađarskom jeziku, 156 na romskom, 3.972 na rusinskom, 2.577 na slovačkom, 52 na ukrajinskom. (Nedostaju podaci za rumunski jezik na kome je prethodne godine emitovano 2.442 sata programa. Podatak o emitovanom programu na rusinskom jeziku nije pouzdan verovatno treba da stoji 1.972). U 1997. lokalne radio stanice u Vojvodini emitovale su 11.087 sati programa na mađarskom jeziku, 130 na romskom, 155 na rumunskom, 275 na rusinskom, 2.966 na slovačkom i 27 na ukrajinskom. Iste godine na Televiziji Novi Sad emitovan je program na mađarskom u trajanju od 733 sata, na romskom 54, rumunskom 178, rusinskom 175, slovačkom 179.

Ukupno trajanje programa Radio Novog Sada u 1997. godini povećano je u odnosu na 1992. za 19,24%: na srpskom jeziku 36,84%, na mađarskom 0,40%, rusinskom 12,24%, dok se na slovačkom smanjilo za 1,57%. Program na rumunskom jeziku u 1996. trajao je duže 0,62% nego 1992.

Dužina emitovanog programa na lokalnim radio stanicama povećana je prema 1992. za 46,58%: na srpskom za 63,24%, mađarskom 2,49%, rusinskom 20,61%, slovačkom 3,45%; smanjila se samo na rumunskom jeziku -86,77%.

Ukupno trajanje televizijskog programa povećalo se u 1997. u odnosu na 1992. za 77,01%: na srpskom 83,59%, mađarskom 37,78%, rusinskom 2,34%, na rumunskom se smanjilo za 2,20% i na slovačkom za 1,65% (vidi tabele br.)

U strukturi programa na manjinskim jezicima dominiraju informativno-političke emisije koje su u 1995. na televiziji zauzimale oko 73% ukupnog programa na jezicima nacionalnih manjina (na mađarskom 66%, na slovačkom 81%, na rumunskom 83%, na rusinskom 85%). Malo je emisija iz nauke i kulture, obrazovno-vaspitnih programa, muzičkih, zabavnih, dokumentarnih i dečijih programa. Na mađarskom jeziku su dečije emisije tokom 1995. godine trajale 57 sati, na ostalim manjinskim jezicima ih uopšte nije bilo.

Nešto je bolja situacija na radiju: programi iz različitih oblasti bolje su vremenski uravnoteženi, mada i ovde preovlađuju informativno-političke i druge informativne emisije koje zauzimaju 35,45% ukupnog vremena, zatim slede muzičke emisije (32,66%), emisije bez preovlađujućeg sadržaja (12,06%), emisije iz kulture i nauke (5,12%) itd. (Navedeni podaci odnose se na programe Radio-televizije Novi Sad). (1) Zakonom o radio-televiziji (1991) utvrđeno je da je Radio-televizija Srbije (RTS) javno preduzeće. Radio - televizija Novi Sad samo je deo, jedinica, RTS, koji priprema i emituje program za teritoriju AP Vojvodine na srpskohrvatskom jeziku i jezicima narodnosti.

Radio - televizijom Srbije upravlja Upravni odbor od sedamnaest članova, koje imenuje Vlada Republike Srbije po pribavljenom mišljenju nadležnog odbora Narodne skupštine. Predsednika Upravnog odbora imenuje Vlada.

Upravni odbor, putem javnog konkursa a na predlog generalnog direktora, imenuje i razrešava direktore delova preduzeća i glavne i odgovorne urednike programa. Generalnog direktora imenuje Vlada na osnovu javnog konkursa. Glavni i odgovorni urednik imenuje uređivački kolegijum i raspoređuje radne zadatke novinarima i drugim saradnicima.

Iz navedenog je očito da je RTS, pa dakle, i RT Novi Sad, pod potpunom kontrolom vlasti.

Informativni programi na jezicima manjina uglavnom su prevodi odgovarajućeg programa na srpskom jeziku, sa pretežno propagandnim sadržajima. Kadrovska politika je pod monopolom režima, praćena čistkama istaknutih novinara, naročito početkom devedesetih. Građani, pa ni pripadnici manjina i njihove organizacije, nemaju mogućnosti da učestvuju u upravljanju RTS-om.

Stanje u informisanju na jezicima manjina, posebno u elektronskim medijima, ne razlikuje se bitno od situacije u informisanju na srpskom jeziku. Ipak valja dodati da su mediji na manjinskim jezicima bili pod većom kontrolom režima budući da na manjinskim jezicima gotovo i da nema nezavisnih listova.

5.3. Knjige i brošure

U Republici Srbiji izdato je 1989. 116 knjiga i brošura na mađarskom jeziku (tiraž 403.000), 48 na slovačkom (tiraž 66.000), 43 na rumunskom (tiraž 26.000), ukupno na ova tri jezika 207 naslova sa tiražom od 495.000 primeraka. Od te godine pa do 1994. opada i broj izdatih knjiga i njihov tiraž: 1994 objavljen je 61 naslov sa ukupnim tiražom od 144.000 (broj naslova opao je za 70,53%, a tiraž za 70,90%). U 1995. i 1996. zabeležen je porast i broja izdatih naslova i tiraža (broj knjiga u odnosu na

1994. porastao je u 1996. za 93,44%, a tiraž za 55,55%), da bi u 1997. ponovo došlo do nevelikog pada kako broja objavljenih naslova, tako i njihovog tiraža: manje 13,60% naslova i umanjenje tiraža za 19,64% u odnosu na 1996. (V. tabelu br.)

Slično kretanje dešavalo se i u izdavačkoj delatnosti na srpskom jeziku: 1989. izdate su u SR Jugoslaviji 3583 knjige i brošure sa tiražom od 13.956.000 primeraka, 1994. 2439 naslova (manje 31,93%) sa tiražom od 10.113.000 primeraka (manje 27,54%); u 1996. objavljena su 4.702 naslova (tiraž 13.561.000), u 1997. 4359 naslova sa tiražom od 10.160.000 primeraka. Znači, u periodu naglog pogoršanja prilika u izdavačkoj delatnosti teže je pogođeno izdavaštvo na jezicima nacionalnih manjina. U Statističkom godišnjaku SRJ nije iskazan broj štampanih knjiga na rusinaku. Prema Informaciji Izvršnog veća Vojvodine o izdavačkoj delatnosti i društveno ekonomskim uslovima izdavanja knjiga (mart 1997) Novinsko- izdavačka ustanova "Ruske slovo" objavljivala je u periodu 1993-1996 u proseku pet knjiga godišnje na rusinskom jeziku. Prema istom izvoru ukupan pokrajinski budžet u 1996. god. za finansiranje značajnih programa iz svih oblasti kulture iznosio je 2.171.172 dinara. Od tih sredstava izdvojeno je ukupno 716.750 dinara za troškove štampanja 77 knjiga i 15 časopisa za kulturu i umetnost na srpskom jeziku i jezicima nacionalnih manjina: 565.250 dinara za objavljivanje knjiga i časopisa na srpskom jeziku i 151.500 dinara za knjige i časopise na jezicima nacionalnih manjina.

Izvori: Statistički godišnjak Srbije 1992, Statistički godišnjak SR Jugoslavije 1992, 1993, 1995, 1996, 1997, 1998.

Informacija Izvršnog veća Vojvodine o izdavačkoj delatnosti i društveno- ekonomskim uslovima izdavanja knjiga (mart 1997)

5.4. Javne biblioteke

Prema podacima Biblioteke Matice srpske u opštinskim bibliotekama u Vojvodini bilo je na kraju 1993. ukupno 3.271.027 knjiga: 76,46% na srpskom jeziku, 16,77% na mađarskom, 1,14% na slovačkom, 0,8% na rumunskom, 0,25% na rusinskom i 4,58% na ostalim jezicima. (Biblioteka u Kovačici nije dostavila podatke stoga broj knjiga na slovačkom nije potpun). Stanje je nešto nepovoljnije po manjine kada se posmatra obnova fondova tokom posmatrane godine. U strukturi novonabavljenih knjiga knjige na srpskom jeziku čine 84,74% , na mađarskom 14,59%, na rumunskom 0,36%, na rusinskom 0,25%.

Izvor: Analiza rada narodnih i visokoškolskih biblioteka u Vojvodini za 1993. godinu, Biblioteka Matice Srpske, Novi Sad, 1994. Noviji podaci o stanju bibliotečkih fondova ne postoje.

5.5. Pozorišta

U Vojvodini su u sezoni 1996/97 postojala dva profesionalna pozorišta koja daju predstave na mađarskom jeziku (ranijih godina bilo je samo jedno) i jedno sa predstavama na srpskom i mađarskom, zatim jedno dečije pozorište na mađarskom i dva (prethodnih godina jedno) u kojima se predstave izvode na više jezika (srpskom, mađarskom, slovačkom, rumunskom, rusinskom). U sezoni 1996/97. u Vojvodini je delovalo jedanest amaterskih pozorišta koja su predstave igrala na manjinskim jezicima (na mađarskom četiri, na rumunskom i rusinskom po dva, jedno na slovačkom i dva na slovačkom i srpskom). Dok se broj profesionalnih i dečijih pozorišta bitnije ne menja, broj amaterskih pozorišta varira. (V. tabelu br.)

Izvori: Statistički godišnjak SRJ, 1995, 1998.

5.6. Osvrt - - -

Većina medijskih kuća i kulturnih institucija na manjinskim jezicima koje deluju u Vojvodini osnovane su pre više decenija. Raspadom SFRJ pripadnici jugoslovenskih naroda koji su u bivšoj državi imali " konstitutivni" status postali su nacionalne manjine u novostvorenim državama, što je otvorilo problem tzv. novih manjina. U bivšoj državi pripadnici naroda koji su živeli u drugoj republici (Srbi u Hrvatskoj, Hrvati u Srbiji...) nisu uživali manjinsku zaštitu. Takva je bila pozicija i vojvođanskih Hrvata, koji u Vojvodini nisu imali razvijene zasebne kulturne ustanove. Kako pravni propisi SR Jugoslavije i

Republike Srbije ne definišu pojmove narodnosti odn. nacionalne manjine, pravni status Hrvata nije jasan, iako se faktički radi o nacionalnoj manjini. Nepostojanje ranije osnovanih institucija kao i problemi sa nedefinisanim pravnim statusom negativno utiču na ostvarivanje prava pripadnika ove nacionalne zajednice na očuvanje svog identiteta, razvijanje vlastitog kulturnog stvaralaštva i sl. Navedeni razlozi uticali su da potrebe ove vrste vojvođanski Hrvati uglavnom zadovoljavaju u krilu Katoličke crkve. Prema Helsinškom odboru (1) U Subotici postoji klasična gimnazija "Paulinum" i Teološko-katehetski institut, izlazi verski časopis "Zvono" jednom mesečno, a u Beogradu glasilo Beogradske nadbiskupije "Blagovijest" izlazi četiri puta godišnje. Prema istom izvoru, na Radio Subotici jednom nedeljno, u trajanju od petnaest minuta, emituje se verska emisija na hrvatskom jeziku, koju pripremaju katolički sveštenici. Katolički institut za kulturu, povijest i duhovnost "Ivan Antunović", sa sedištem u Subotici, ima svoju izdavačku delatnost, a u poslednje dve godine objavio je četiri knjige verskog sadržaja na hrvatskom jeziku.

Izdavačka kuća Hrid objavila je u 1997. četiri knjige na hrvatskom jeziku.

Prema Helsinškom odboru, u Vojvodini postoji samo pet udruženja koja neguju kulturni identitet Hrvata. SO Subotica skromnim sredstvima finansira dva kulturna društva i dve novine. Izvršno veće Vojvodine i Ministarstvo za kulturu Republike Srbije finansirali su neke od aktivnosti dva bunjevačka kulturna društva iz Subotice: Obnoviteljske bunjevačke matice i Bunjevačkog kulturnog centra. U sporu oko etničkog identiteta Bunjevaca vlasti pomažu one organizacije i pojedince koji insistiraju na bunjevačkoj etničkoj posebnosti. Krajem septembra 1996. potpredsednik Vlade Srbije dr Ratko Marković izjavio je, prilikom posete Subotici, da će "Bunjevci dobiti status naroda u Republici Srbiji jer ova etnička skupina nema druge matične države osim Srbije, odnosno SRJ" (3), što je izazvalo oštre reakcije hrvatskih političkih prvaka u Vojvodini.

Radio Subotica od 21. decembra 1998 emituje svakog dana jednosatnu emisiju na hrvatskom.

Vovjođanski Hrvati inače ne razlikuju se od većinskog srpskog i crnogorskog stanovništva po jeziku, već pre svega po veroisposvesti.

Od 25. decembra 1998 ovaj radio emituje jednom nedeljno i polučasovnu emisiju na nemačkom. (U opštini Subotica 1991. bilo je 208 Nemaca).

Savez vojvođanskih Mađara u Stavovima SVM o nekim pitanjima položaja mađarske nacionalne zajednice u SR Jugoslaviji (dokument iz 1997.) zahteva da onaj deo budžetskih sredstava koji je namenjen za negovanje kulturnog života Mađara bude u nadležnosti ove nacionalne zajednice, kao i izbor rukovodilaca kulturnih institucija. Sredstva javnog informisanja koja se sada delimično finansiraju iz budžeta u svojoj uređivačkoj politici treba da izražavaju, prema shvatanjima SVM "pored ukupnih interesa svoje sredine i interese mađarske nacionalne zajednice". Osnivačka prava ovih sredstava javnog informisanja treba da preuzmu organi izabrani od samih Mađara (Savet za javno informisanje nacionalne zajednice vojvođanskih Mađara). Zbog posebnog interesa i neravnopravnog položaja mediji na mađarskom čiji su osnivači privatna lica treba da budu dodatno finansirani iz budžeta, takođe treba liberalizovati postupak osnivanja elektronskih medija.

1. Godišnji izveštaj Helsinškog odbora za odbranu ljudskih prava u Srbiji, Beograd, januara 1998.
2. Podaci o strukturi programa radija i televizije preuzeti su iz Inforcije Izvršnog veća Vojvodini o informisanju na jezicima narodnosti od 23.4.1996)
3. Nin, 11.10.96

6. SLUŽBENA UPOTREBA MANJINSKIH JEZIKA I PISAMA U VOJVODINI

Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisma (1991) utvrđuje da opštine svojim aktima regulišu kad su i jezici narodnosti na njihovoj teritoriji u službenoj upotrebi. Statutom opštine utvrđuje se jezik odnosno jezici koji su u službenoj upotrebi (čl. 11). Zakonom nisu predviđeni kriterijumi koje bi opštine morale

uvažavati (recimo udeo određene manjine u stanovništvu opštine). U praksi se događa da se manjinski jezici uvode u službenu upotrebu i u onim opštinama gde za to ne postoje uslovi, tj. tamo gde je broj pripadnika manjina veoma mali, a, suprotno, postoje i slučajevi da u nekim opštinama živi veći broj pripadnika neke manjine a njihovi jezici nisu statutom opštine predviđeni kao službeni.

Trideset sedam vojvođanskih opština (od ukupno četrdeset pet) u svojim statutima regulisale su službenu upotrebu manjinskih jezika; statuti preostalih osam ili ne sadrže odredbe o službenoj upotrebi jezika ili je u njima u toj funkciji predviđena samo upotreba srpskog odnosno srpskohrvatskog jezika. Takav je slučaj u opštinama Irig, Opovo, Pećinci, Ruma, Sremski Karlovci, Apatin, Sremska Mitrovica i Indija, iako u nekima od njih manjine čine značajan deo stanovništva: u Apatinu - Mađari 14,62%; u Irigu - Mađari 7,46%; u Rumi - Hrvati 6,92%, Mađari 3,06% .

Odredbe u statutima nekih opština su nepotpune i nelogične jer predviđaju službenu upotrebu manjinskih jezika, ali ne i pisma. Tako se, na primer, u Statutu opštine Kikinda utvrđuje da su u službenoj upotrebi srpski i mađarski jezik i ćirilčno pismo, mada se Mađari, naravno, služe latinicom; u Bačkoj Palanci su u službenoj upotrebi srpskohrvatski i slovački jezik a samo ćirilčno pismo. U čak jedanaest opština u kojima je i neki od manjinskih jezika u službenoj upotrebi u statutima je jedino ćirilica navedena kao službeno pismo!? U čl. 10, tačka 4 Statuta Vojvodine utvrđeno je da su u ovoj pokrajini u službenoj upotrebi, sem srpskog, mađarski, rumunski, slovački i rusinski jezik. Uz srpski odnosno srpskohrvatski jezik, mađarski je zasad u službenoj upotrebi u trideset opština, slovački u četrnaest, rumunski u deset, rusinski u šest, češki u jednoj (Bela Crkva) i hrvatski u jednoj (Subotica). Upotreba latinice statutima je regulisana u dvadeset opština.

Na teritoriji Vojvodine obrazovano je trideset opštinskih i šest okružnih sudova. Skoro u svima u službenoj upotrebi su i jezici manjina, shodno odredbama statuta opština za čije teritorije su obrazovani. Prema čl. 19 Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisma nazivi ulica i trgova, organa i organizacija i drugi javni natpisi ispisuju se na srpskom i na jezicima narodnosti koji su u službenoj upotrebi.

Udruženje Ravnopravnost iz Subotice provelo je obimno istraživanje o primeni odredaba Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisma u ispisivanju javnih natpisa. Istraživanjem je obuhvaćeno petnaest vojvođanskih opština u kojima pripadnici manjina čine 30 % stanovništva ili više i opština Novi Sad. Prema izveštaju Ravnopravnosti nepoštovanje odredaba Zakona o službenoj upotrebi jezika izuzetno je visoko u ovim opštinama, iznad 50%. Zakonske odredbe krše se u većini slučajeva na štetu nacionalnih manjina i njihovih jezika. (1)

Prema istraživanju Ravnopravnosti državni organi (osim pravosudnih) prilikom ispisivanja svojih naziva sistematski krše zakon na štetu nacionalnih manjina. Neke lokalne filijale državnih organa, kao što je "NBj- Služba za platni promet", "Republički Geodetski Zavod-Služba za katastar i nepokretnosti" i "Savezna uprava carina", ni u jednoj od petnaest opština obuhvaćenih istraživanjem nisu ispisale svoje nazive na jezicima narodnosti. U izveštaju se navodi da je upravnik Okružnog zatvora u Subotici bio obavezan od strane republičkog Ministarstva pravde da, umesto pravilnog višejezičkog natpisa, istakne natpis na zgradi zatvora samo na srpskom jeziku - ćirilicom.

Prilikom postavljanja novih natpisa redovna je pojava da se oni ispisuju samo na srpskom jeziku, čak i u mestima gde nacionalne manjine čine apsolutnu većinu stanovništva. Prema ovom izveštaju, većina višejezičnih natpisa je postavljena pre 1991, tj. pre stupanja na snagu Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisma.

Iako je kršenje zakona na štetu nacionalnih manjina opšta pojava, nadležni organi ništa ne čine da to spreče. "Ravnopravnost" tvrdi da nije pokrenut nijedan prekršajni postupak protiv odgovornih lica. Naprotiv, inspekcije kažnjavaju i opominju preduzetnike ako ne ispisuju svoje firme na srpskom jeziku, ćirilicom, ali nikad nisu pozvale iste preduzetnike da svoje firme ispišu na jezicima narodnosti u skladu sa zakonom, navodi "Ravnopravnost".

Iz ovog izveštaja sledi da opštinski organi u ovim opštinama uglavnom poštuju zakonske odredbe i ispisuju javne natpise na svim zvaničnim jezicima, kao i nazive ulica i trgova. (Zanimljivo je da u samoj Subotici, izvan užeg centra grada, ima dosta ulica čiji su nazivi ispisani samo na srpskom jeziku).

Prema našem uvidu na teritoriji ostalih vojvođanskih opština veoma je neujednačena primena zakonskih odredaba o ispisivanju naziva naseljenih mesta, ulica, trgova i drugih javnih natpisa. Samo u nekim mestima pretežno naseljenim manjinskim stanovništvom nazivi ulica ispisani su na manjinskim jezicima. U nekim opštinama (Žitište...) tako je postupljeno u svim selima u kojima pripadnici manjina čine većinu stanovništva ili znatan deo. U drugim opštinama različito se postupa: u nekim se naseljima prilikom ispisivanja naziva ulica koriste i jezici manjina. Tako su, na primer, u Mužlji, Belom Blatu i Mihajlovu (opština Zrenjanin) nazivi ulica ispisani i na mađarskom jeziku (ne u svim slučajevima), dok su u drugim selima u kojima je stanovništvo pomešano ili pretežno manjinsko nazivi ulica napisani samo na srpskom (Aradac, Jankov Most, Lukino Selo, Mihajlovo).

Prema Sekretarijatu za manjine i opštu upravu Izvršnog veća Vojvodine u opštinama Alibunar, Bela crkva, Plandište i Kovin nazivi ulica ispisani su i na rumunskom jeziku, na slovačkom u opštinama

Kovačica, Bački Petrovac i Plandište. U Đurđevu, opština Žabalj, i Ruskom Krsturu, opština Kula, nazivi ulica ispisani su i na rusinskom. (2)

Nazivi državnih organa ispisani su uglavnom na srpskom jeziku, ćirilicom, retko i latinicom, a jezici manjina koriste se vrlo retko. (U Zrenjaninu, na primer, od svih državnih organa, upravnih i pravosudnih, višjezičnu tablu ima jedino Okružno javno tužilaštvo).

Iz navedenih primera vidi se da se jezici manjina u ispisivanju naziva organa i organizacija, ulica i javnih natpisa upotrebljavaju različito od opštine do opštine i od jednog organa do drugog.

Nazivi železničkih stanica ispisani su u Vojvodini isključivo na srpskom jeziku, kao i vozni redovi.

Najava dolaska i odlaska vozova, čak i u onim mestima u kojima pripadnici manjina čine većinu stanovnika, vrši se samo na srpskom jeziku.

Iako formalne mogućnosti za vođenje sudskih i administrativnih postupaka na manjinskim jezicima postoje, broj tako vođenih postupaka veoma je mali. U Opštinskom sudu u Kanjiži obavestili smo da je u 1997. u ovom sudu samo osam rasprava vođeno na mađarskom jeziku, a u samo dva slučaja odluka i zapisnik izrađeni su i na mađarskom jeziku. Jožef Kasa, predsednik Saveza vojvođanskih Mađara i predsednik SO Subotica, tvrdi da se u Subotici nijedan postupak nije vodio na mađarskom u poslednje dve godine (1996-1997). (3) Prema T. Korhecu vođenje krivičnih postupaka na manjinskim jezicima u Vojvodini se gotovo ugasilo, budući da tužioci obično zahtevaju da se postupci vode na srpskom. Prema istom autoru građanski postupci se retko vode na manjinskim jezicima zbog zakonskih odredbi po kojima je ovo pravo redukovano na provostepeni postupak, a sudovi su obavezni da zapisnik i odluke prevode na srpski jezik, za šta sudije nisu posebno nagrađene, pa se nerado prihvataju da postupak vode na manjinskim jezicima. Prema istom autoru postoje i problemi u upravnom postupku. (4)

Treba dodati da se pravo na upotrebu svog jezika pred sudom uz pomoć prevodioca poštuje.

Na teritorijama izvan osam opština sa mađarskom etničkom većinom mogućnosti za upotrebu manjinskih jezika u postupcima pred sudovima i drugim organima znatno su manje bez obzira što formalne pretpostavke za to postoje. Organi i organizacije kod kojih građani ostvaruju svoja prava nisu dovoljno kadrovski osposobljeni za primenu Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisma: nema dovoljno prevodilaca, sudskih tumača, sudija i službenika koji znaju manjinske jezike. (U opštinskom sudu u Temerinu, na primer, ne postoji ni jedan sudija koji je Mađar iako Mađari u ovoj opštini čine 38.68% stanovništva). Prevodilačke službe, koje su ranije postojale pri gotovo svim opštinama, uglavnom su rasformirane. Zakonom je utvrđeno da troškovi prevodenja padaju na teret odgovarajućih organa, ali oni za takve namene obično nemaju sredstava.

Naš je utisak da građani manjinske nacionalne pripadnosti retko insistiraju na upotrebi svog jezika u komunikaciji sa organima u kojima ostvaruju svoja prava ili sudovima, posebno na područjima gde ne predstavljaju većinu stanovnika, čemu verovatno doprinosi i strah da bi to moglo izazvati po njihovim nepovoljne posledice.

Zakonom je utvrđeno da se i nazivi mesta i drugi geografski nazivi ispisuju i na jezicima manjina na teritorijama na kojima su i ovi jezici u službenoj upotrebi (čl. 19). Zakon ne dozvoljava da se geografski nazivi i lična imena, sadržana u javnim natpisima, zamenjuju drugim nazivima odnosno imenima, a ispisuju se na jezicima narodnosti u skladu s pravopisom tih jezika (čl. 7). Ova odredba tumačena je kao da ne dozvoljava upotrebu tradicionalnih naziva naseljenih mesta ukoliko se oni razlikuju od zvaničnih, te da je dozvoljena upotreba samo ortografije manjinskih jezika. U poslednje vreme čini se da vlasti u praksi ne insistiraju na ovoj odredbi. Iz već pomenutog istraživanja "Ravnopravnosti" može se videti da su nazivi nekih mesta na severu Bačke ispisani i na mađarskom jeziku (Kanjiža, Subotica, Bačka Topola...) mada se u znatnom broju slučajeva za ove svrhe upotrebljava samo srpski jezik. Izvan područja na kojima pripadnici manjina čine većinu stanovnika manjinski jezici u ispisivanju naziva naseljenih mesta na putevima koriste se veoma retko. Tako je urađeno u Debeljači (opština Kovačica), gde je naziv sela ispisano na srpskom i mađarskom jeziku. (Naziv naseljenog mesta često se ne razlikuje na srpskom i nekom od manjinskih jezika: Ada, Kovačica, Padina..., pa je u tim slučajevima dovoljno ukoliko se pored ćirilice upotrebi i latinica). Ima, međutim, slučajeva da je naziv naselja ispisano samo na srpskom jeziku, ćirilicom (Lukino Selo, opština Zrenjanin, iako u selu žive gotovo isključivo Mađari, a mađarski jezik je jedan od službenih jezika u ovoj opštini).

U prethodnom periodu, sve do kraja osamdesetih, tradicionalni manjinski nazivi naseljenih mesta slobodno su upotrebljavani (Szabátka - Subotica, Ujvidek - Novi Sad itd.). Nazivi nekih mesta sa manjinskim stanovništvom menjani su posle Prvog i Drugog svetskog rata, a nadležni organi ne prihvataju inicijative građana da se tradicionalni nazivi vrate kao zvanični. Tako je odbijena inicijativa građana rumunske nacionalnosti iz Begejaca (opština Žitište) da se selu vrati ime Torak, a prihvaćen je predlog stanovnika obližnjeg srpskog sela Velike Livade da se vrati raniji naziv Aleksandrovo. Meštani pojedinih sela sa manjinskim stanovništvom ističu da im nazivi mesta nisu prikladni, da čak zvuče uvredljivo (Lokve, Barice i sl.).

Prema Zakonu o službenoj upotrebi jezika i pisma opštinski organi propisanu evidenciju vode i na jezicima narodnosti tamo gde su oni u službenoj upotrebi, a javne isprave, na zahtev pripadnika narodnosti, izdaju se i na njihovom maternjem jeziku. Teško je utvrditi da li se u praksi ovako postupa jer opštine o tome daju različite podatke. Ipak, stvar je jasnija kad je reč o javnim ispravama: iako postoji jasna zakonska odredba da se njihovi obrasci štampaju višejezično (čl. 18), to se ne čini. Sekretarijati Ministarstva unutrašnjih poslova lične karte izdaju samo na obrascima na srpskom jeziku, ćirilicom, a lična imena pripadnika narodnosti najčešće upisuju na srpskom jeziku, ćirilicom, a ne izvorno. Isti je slučaj i sa izvodima iz matičnih knjiga, mada matičari, po pravilu, na zahtev pripadnika neke od narodnosti lična imena u matične knjige upisuju i u izvornom obliku.

Službeni list SR Jugoslavije i Službeni glasnik Republike Srbije izdaju se samo na srpskom jeziku, ćirilicom. Nepostojanje zakonskih tekstova na manjinskim jezicima otežava vođenje postupaka na tim jezicima. (5)

Samo u nekim vojvođanskim opštinama (uglavnom na severu pokrajine) opštinski službeni listovi štampaju se i na mađarskom jeziku. Na do sada održanim saveznim i republičkim izborima izborni listići bili su štampai višejezično.

U praksi se Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisma u značajnoj meri ne primenjuje, i to ne samo kada se radi o upotrebi manjinskih jezika, a odrebe u statutima opština u kojima se i jezici manjina prznaju kao službeni jezici uglavnom su deklarativnog karaktera.

Savez vojvođanskih Mađara smatra da službenu upotrebu mađarskog jezika treba garantovati u svim mestima u kojima Mađari čine najmanje 10% stanovnika ili ih ima najmanje petsto, kao i na svim nivoima upravnih i sudskih postupaka. (Prema važećem zakonu ovo pravo postoji samo u prvostepenim postupcima). SVM takođe zahteva da se ukine obaveza prevođenja zapisnika odluka na srpski jezik u sudskim i upravnim postupcima koji se vode na mnjinskim jezicima, te da organ koji vodi postupak kao jezik postupka odredi onaj za koji se opredeli većina stranaka. (Prema važećem zakonu, ukoliko se jedna od stranaka u postupku izjasni za srpski jezik, postupak se vodi na srpskom). Izmenama zakona, smatra SVM, treba ukinuti odredbu koja zabranjuje upotrebu tradicionalnih manjinskih toponima, te obezbediti da se lična imena pripadnika manjina upisuju u javne isprave u skladu sa pravopisnim pravilima njihovih jezika. U mestima u kojima Mađari čine većinu stanovnika znanje mađarskog jezika treba da bude prednost ili, u opravdanim slučajevima preduslov, prilikom popunjavanja radnih mesta koja zahtevaju jezičku komunikaciju, smatra SVM. (6)

1. Istraživanje položaja nacionalnih manjina u Vojvodini, Sprovođenje pravnih propisa u vezi službene upotrebe jezika nacionalnih manjina prilikom ispisivanja javnih natpisa u Vojvodini, "Ravnopravnost", Subotica, avgust 1997

2. Informacija o primeni u praksi odredaba Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisma pri ispisivanju naziva mesta i drugih geografskih naziva, naziva trgova i ulica, naziva organa, organizacija i firmi, saobraćajnih znakova i putnih pravaca, Izvršno veće Autonomne pokrajine Vojvodine, Novi Sad, decembar 1997.

3. Naša borba, 15.2.1998

4. Tamaš Korhec, Stalno sužavanje standarda, Naša borba, 7.1.1998; Poražavajući efekti centralizacije, Naša borba, 8.1.1998

5. Važeće odredbe o objavljivanju saveznih propisa znatno zaostaju za onima koje su bile utvrđene Zakonom o objavljivanju saveznih propisa iz 1976. i 1980. po kojima su ovi propisi obavezno objavljivani kao autentični tekstovi, pored srpskog, i na albanskom i mađarskom jeziku ("Službeni list SFRJ", 43/76, 11/80). Od važećeg saveznog zakona još je nepovoljniji po manjine republički, koji uopšte ne pominje mogućnost objavljivanja propisa na jezicima manjina.

6. Stavovi Saveza vojvođanskih Mađara o nekim pitanjima položaja mađarske nacionalne zajednice u SR Jugoslaviji

7. ZASTUPLJENOST MANJINA U ORGANIMA VLASTI

Odavno je uočeno da u etnički heterogenim društvima u kojima političke podele prate etničke linije deklarativna zabrana diskriminacije nije dovoljna kako bi se manjinske zajednice zaštitile od marginalizacije. Otvorena, zakonska, brutalna diskriminacija i inače je retka pojava u modernim evropskim državama, pa je otuda i njeno postojanje teško ili nemoguće dokazati pravnim analizama pojedinačnih slučajeva. Neravnopravnost manjinskih zajednica i njihovih pripadnika postiže se ili skrivenim i suptilnijim metodama diskriminacije ili delovanjem predstavničkih institucija i političkih mehanizama koji su etnički neutralni, tj. ne uzimaju u obzir karakter političkih podela, pa otuda i ne predviđaju posebne mere zaštite kao što su pravo na proporcionalnu zastupljenost u organima vlasti, različite forme afirmativne akcije u zapošljanju, obrazovanju i sl.

U bivšoj SFRJ i tadašnjoj hegemonističkoj partiji ravnopravnost naroda i narodnosti je bila jedna od osnovnih ideoloških i političkih vrednosti, a suzbijanje retrogradnih balkanskih nacionalizama bio je jedan od najznačajnijih civilizacijskih učinaka tog režima.

Sociološka istraživanja vršena tokom postojanja Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i neposredno pred njenu propast uglavnom su osporavala docnije sveprisutne tvrdnje o postojanju nacionalne neravnopravnosti u bivšim jugoslovenskim republikama. Istraživanja M. Lazića, M. Blagojević, S. Vukadinovića ukazuju da u bivšoj Jugoslaviji hijerarhijsko razvrstavanje u društvenoj strukturi uglavnom nije zavisilo od etničke pripadnosti. (Vidi: Lazić, 1994; Vukadinović, 1997; Blagojević, 1999.). Zanimljivo je da je neka odstupanja od ovog pravila M. Blagojević, na osnovu analize rezultata popisa iz 1981, uočila baš u Vojvodini. Prema ovoj autorki, Jugoslaveni su imali najpovoljniju strukturu zanimanja, dok su većinski Srbi bili vertikalno najpokretljiviji (Blagojević, 1996).

Prema popisu iz 1991. 64,33% rukovodilaca u Vojvodini su bili Srbi, 6,14% Crnogorci, 8,98% Jugoslaveni, 0,7% Bunjevci, 11,03% Mađari, 0,68 Rumuni, 0,8% Rusini, 1,58% Slovaci, 2,99% Hrvati i td. (Prema popisnoj metodologiji u rukovodeće osoblje spadali su članovi skupština DPZ i funkcioneri izvršnih organa i organa uprave, rukovodioci i organizatori poslovanja u preduzećima i drugim organizacijama i zajednicama, rukovodioci komora, opštih udruženja, sizova i fondova.) (1)

Društvene i političke prilike u Srbiji od kraja osamdesetih se drastično menjaju, dominantna ideologija postaje, umesto internacionalističkog komunizma, isključivi, istiskivački nacionalizam. U istom periodu dramatično se pogoršavaju ekonomske prilike, pa borba oko i inače oskudnih resursa dobija oštrije forme, a pojedinci, u nastojanjima da očuvaju ili steknu sredstva za život ili društvene privilegije, oslonac i podršku traže u svojoj etničkoj zajednici i nastoje da etničkom stigmatizacijom neutrališu konkurente. U periodima kriza teret teškoća se prevaljuje se na one koji su najnerorganizovaniji ili, zbog brojčane ili socijalne inferiornosti, nesposobni da se brane. Nažalost, poslednjih godina nisu u Vojvodini vršena sociološka istraživanja u ovoj oblasti tako da smo prinuđeni da prenosimo samo podatke iz oficijelnih statistika, ili da se služimo takođe siromašnim analizama nevladinih organizacija ili manjinskih političkih organizacija.

U Srbiji, za razliku od druge federalne jedinice, Crne Gore, ne postoji posebno pravo manjina na proporcionalnu zastupljenost u organima vlasti. (2) Postojeći propisi jedino zabranjuju diskriminaciju, a pripadnici manjina mogu, pod istim uslovima kao i Srbi i Crnogorci, osnivati političke organizacije i isticati kandidate na izborima.

Izbori za Skupštinu Srbije su do sada organizovani četiri puta: 1990. po većinskom sistemu, a 1992, 1993. i 1997. po proporcionalnom sistemu. Izbori za Veće građana Savezne skupštine do sada su održani tri puta: maja 1992. po kombinovanom, a decembra 1992. i novembra 1996. po proporcionalnom sistemu. Teritorija Vojvodine bila je podeljena na dve izborne jedinice na republičkim izborima 1992. i 1993. i saveznim izborima decembra 1992, a na sedam izbornih jedinica na saveznim izborima 1996. i republičkim 1997. Podizanjem broja izbornih jedinica census je sa formalnih 5% faktički znatno povećan što je nepovoljno za manjine. Po postojećim izbornim pravilima jedino Mađari, zbog svoje brojnosti, imaju realne izgleda da dobiju predstavnike u skupštinama. Prilikom određivanja izbornih jedinica manjinske zajednice, posebno Mađari i Hrvati, pažljivo su podeljeni u više izbornih jedinica, što smanjuje mogućnost izbornog uspeha njihovih političkih organizacija. Saveznim zakonom o izbornim jedinicama iz 1996. oko 65% birača mađarske nacionalnosti bilo je skoncentrisano u dve izborne jedinice - Zrenjanin i Subotica, dok je ostalih 35% razdeljeno u preostalih pet.

U sazivu Skupštine Srbije iz 1990. od 250 narodnih poslanika bilo je dvanaest Mađara (osam izabrani kao kandidati DZVM, dva SPS i po jedan poslanik Stranke Jugoslovena i Udruženja za jugoslovensku demokratsku inicijativu). Od ukupnog broja poslanika 4,8% su bili Mađari, kojih u Srbiji, prema popisu iz 1991, ima 3,52%. U ovom skupštinskom sazivu među poslanicima je bio i jedan Rumun (Narodna seljačka stranka), jedan Hrvat (DSHV) i jedan Slovak (Grupa građana). U sazivu iz 1992, kada su izbori za republički skupštinu po prvi put bili održani po proporcionalnom sistemu, bilo je takođe dvanaest Mađara (devet sa liste DZVM), a u trećem sazivu (1993-1997) bilo je osam Mađara, (pet sa liste DZVM).

Iz podataka iznetih u statističkim godišnjacima ne može se zaključiti da li je u ovim sazivima republičkog parlamenta bilo poslanika koji su se izjasnili kao pripadnici neke od ostalih vojvođanskih manjina. U sazivu Veća građana Savezne skupštine od decembra 1992. od 138 poslanika četiri (2,9%) su bili Mađari. Mađari čine 3,3% stanovništva SRJ. Tri poslanika izabrana su na listi DZVM. U ovom sazivu federalne skupštine nalazio se jedan Bunjevac. U tabeli br. dati su podaci o nacionalnoj pripadnosti odbornika u skupštinama vojvođanskih opština i zaposlenih u opštinskoj administraciji. Iz tabele sledi da je, osim Jugoslovena, Hrvata i Roma, zastupljenost ostalih zajednica približna njihovom udelu u stanovništvu. Na do sada održanim lokalnim i pokrajinskim izborima primenjivan je dvokružni većinski sistem.

Prilikom tumačenja podataka o zastupljenosti pripadnika manjina u predstavničkim telima treba voditi računa o tome da u skupštinama svih nivoa vlasti, od federacije do opštine, ne postoje posebni postupci u odlučivanju kada se radi o pitanjima važnim za manjine. Naše skupštine napadno su majorističke, većina je netrpeljiva prema manjinama, bez obzira da li su one političke ili nacionalne. Otuda zastupljenost sa po nekoliko predstavnika nije nikakva garancija da će interesi neke etničke manjine u radu skupština biti uzimani u obzir.

Bolja zastupljenost manjina u skupštinama opština ne popravljaju bitno opisano stanje: Srbija je izrazito centralizovana država, opštine imaju veoma mala ovlašćenja, finansijski su zavisne od centralne vlasti, najosetljivija pitanja za manjine spadaju u republičku nadležnost.

Statistički podaci o nacionalnoj strukturi funkcionera i zaposlenih u državnom aparatu ne objavljuju se. U poslednjih deset godina među nosiocima važnih funkcija znatno je manje pripadnika manjina nego u prethodnom periodu. Do 1988. nacionalni ključ je bio jedan od osnovnih principa kadrovske politike. Važne funkcije u državnom i partijskom aparatu i privredi arbitrarno su distribuirane po pravilima koja su utvrđivali partijski forumi. Ovaj mehanizam napušten je naglo krajem 1988, što je ubrzo dovelo do prezastupljenosti Srba i Crnogoraca među nosiocima funkcija u državnom aparatu i u direktorskom sloju. Navodimo neke pokazatelje.

Na teritoriji Vojvodine organizovano je trideset opštinskih i šest okružnih sudova, šest okružnih i dvadeset tri opštinska javna tužilaštva. Samo jedan predsednik suda (od maja 1998) i samo jedan javni tužilac su Mađari (u Senti). Svi okružni načelnici su Srbi ili Crnogorci (na teritoriji Vojvodine obrazovano je sedam okruga). Srbi dominiraju među policijskim oficirima, ali precizni podaci o tome se ne objavljuju. Procenjuje da je znatno opao broj sudija manjinske etničke pripadnosti.

Prema podacima Saveza vojvođanskih Mađara koje prenosi Helsinški odbor u svom godišnjem izveštaju za 1997, na teritoriji sedam bačkih opština u kojima Mađari čine većinu stanovnika (Ada, Bačka Topola, Bečej, Mali Idoš, Kanjiža, Senta, Subotica) od devedeset jednog velikog preduzeća ili banke u društvenoj ili državnoj svojini samo u trideset direktori su Mađari (32,96%), nijedan predsednik u šest opštinskih sudova nije Mađar, samo je jedan javni tužilac (u Senti) pripadnik ove nacionalnosti. Od ukupno šezdeset sudija opštinskih sudova na istom području dvadeset šest su Mađari (43,33%). U Okružnom sudu u Subotici ima petnaest sudija: deset Srba i Crnogoraca, tri Mađara, jedan Bunjevac; predsednik suda je Srbin. Predsednik Okružnog privrednog suda je Jugosloven, trojica sudija su Mađari, trojica Srbi i jedan Hrvat. Svi načelnici sekretarijata MUP-a i komandiri policijskih stanica na ovoj teritoriji srpske su ili crnogorske nacionalnosti, kao i većina policajaca (podaci su iz 1997 godine). (3) Na teritoriji ovih sedam opština Mađari čine oko 57% stanovništva, a Srbi i Crnogorci oko 18%.

Na osnovu do sada iznetih podataka da se zaključiti da izborni sistemi koji su od 1990. primenjivani nisu omogućavali adekvatnu zastupljenost manjinskih zajednica u predstavničkim telima, naročito republičkoj i saveznoj skupštini, te da su jedino Mađari, zbog svoje brojnosti, kadri da, u okviru postojećih mehanizama, postignu kakvu takvu zastupljenost u parlamentima. Pojedinci iz manjinskih zajednica imaju veoma male izgleda da dobiju rukovodeća radna mesta u državnom aparatu i privredi.

Da bi se ocenio položaj manjina, neophodno je uzeti u obzir i pokazatelje ekonomske razvijenosti regiona u kojima su one skoncentrisane. Vojvodina je privredno najrazvijeniji deo SRJ i Srbije. Opštine u Vojvodini u kojima pripadnici manjina čine većinu uglavnom ne zaostaju u razvoju za ostalim vojvođanskim opštinama. (Vidi tabelu br. .) S obzirom da je manjinsko stanovništvo disperzivno naseljeno po celoj teritoriji pokrajine, iz pregleda pokazatelja razvoja po opštinama ne može se sa potpunom sigurnošću zaključivati o materijalnom položaju manjinskih zajednica i njihovih pripadnika. Ipak, čini se da, bar za sada, postojeći etnički monopol na prestižne položaje nije stvorio potpuno etnički fundiranu podelu rada i da u Vojvodini nema ekonomskih nejednakosti po nacionalnom osnovu, osim kad su u pitanju Romi.

Savez vojvođanskih Mađara u već spominjanim Stavovima tvrdi da su Mađari diskriminirani u zapošljavanju jer se "kao nepouzdan politički elemenat ne postavljaju na rukovodeća radna mesta", a "na listama nezaposlenih nesrazmerno je veće učešće radno sposobnog stanovništva mađarske nacionalnosti". Mi smo već naveli neke podatke na osnovu kojih se može zaključiti da je nesrazmerno malo Mađara na rukovodećim položajima. Međutim, ne raspolazemo podacima koji bi potkrepili drugu tvrdnju. Statistike

zaposlenosti ili nezaposlenosti ne vode se po nacionalnoj pripadnosti, pa stoga nije moguće na osnovu oficijelnih izvora zaključivati o tome da li su pripadnici neke etničke zajednice diskriminirani u zapošljavanju. Analiza podataka o broju zaposlenih i lica koja traže zaposlenje (na hiljadu stanovnika) po opštinama ne dokazuje tvrdnju da su Mađari natprosečno nezaposleni. Broj zaposlenih i nezaposlenih na hiljadu stanovnika u opštinama Subotica, Ada, Bečež, Kanjiža i Senta, u kojima većinu stanovnika čine Mađari, kreće se oko vojvođanskog proseka. (4) Naravno, to još uvek ne znači da među nezaposlenima na tom području nema najviše Mađara, a takođe treba imati na umu i činjenicu da oko dve petine vojvođanskih Mađara ne žive u opštinama u kojima pripadnici ove nacionalne zajednice čine većinu stanovnika. Kako bi se tvrdnje ove vrste dokazale ili osporile, potrebno je organizovati posebna istraživanja. Valja, međutim, voditi računa o svim društvenim posledicama kadrovske etničke monopola. Bez sumnje, diskriminacija ovde najpre pogađa pripadnike elite unutar manjinskih zajednica, ali, kako upozoravaju Ilić i Cvejić, "... jednostrana kadrovska prevlast podrazumeva stvaranje mreže društvenih uloga u radnoj ili društvenoj organizaciji prema etničkom i zavičajnom ključu. U tom smislu se nesrazmerna zastupljenost na rukovodećim položajima vremenom širi i na položaje srednjeg ranga" (Ilić-Cvejić, 1997:157).

Ustav Srbije nije predvideo postojanje makar i savetodavnih tela koja bi se bavila ostvarivanjem prava pripadnika manjina i društvenim položajem manjinskih zajednica. (5) U okviru državne urpave manjinskim pitanjima bave se različita ministarstva, ali ne postoje posebni resori za ljudska prava. U okviru savezne administracije svojevremeno je postojalo Ministarstvo za ljudska prava i prava manjina koje je docnije pripojeno Saveznom ministarstvu pravde. Jedini upravni resor koji se posebno bavi pravima manjina je Pokrajinski sekretarijat za ostvarivanje prava nacionalnih manjina, upravu i propise. Ovaj sekretarijat se uglavnom bavi pripremanjem izveštaja, a nije zabeleženo da je pokrenuo neku značajniju inicijativu. U 1997. budžet ovog sekretarijata iznosio je 2.835.300 dinara od čega je 407.000 potrošeno na finansiranje društvenih organizacija i udruženja građana pripadnika nacionalnih manjina. (6) Nažalost ne znamo koje organizacije i udruženja su dobile novac.

Krajem 1997. i početkom 1998. u dva navrata sastali su se predsednik SRJ Slobodan Milošević i predsednik Saveza vojvođanskih Mađara Jožef Kasa, a potom je usledilo nekoliko sastanaka najviših partijskih funkcionera SPS i SVM. Jedan od rezultata ovih susreta je osnivanje Saveta za pitanja ostvarivanja prava nacionalnih manjina i etničkih grupa, kojije Izvršno veće Autonomne pokrajine Vojvodine osnovalo 17. aprila 1998 (Službeni list Autonomne pokrajine Vojvodine, 4/98). Savet ima karakter stalnog stručnog tela, a trebalo bi doprati ostvarivanje prava nacionalnih manjina, etničkih grupa i njihovih pripadnika u AP Vojvodini. Prema Odluci Savet razmatra pitanja ostvarivanja prava na službenu upotrebu jezika i pisma, na obrazovanje i informisanje na maternjem jeziku i prava na izražavanje nacionalne kulture; prati i podstiče naučnoistraživački i stručno obrazovni rad od zanačaja za unapređivanje sloboda i prava nacionalnih manjina i etničkih grupa i inicira razmatranje pitanja koja se odnose na uređivanje manjinskih prava i način njihovog ostvarivanja, primenu propisa i unapređenje obrazovno-vaspitne, informativne i kulturne delatnosti (čl.2). Savet ima devetnaest članova, a njegov sastav određuje se tako da se obezbedi srazmerna zastupljenost pripadnika nacionalnih manjina i etničkih grupa, s tim da svaka nacionalna manjina odn. etnička grupa ima najmanje jednog predstavnika. Za članove Saveta predlažu se predstavnici nacionalnih manjina i etničkih grupa iz opština u kojima njihovi pripadnici čine većinu stanovnika ili imaju značajnijeg učešća u nacionalnoj strukturi stanovništva; predstavnici stručnih i naučnih ustanova koje se bave pitanjima jezika i pisma, obrazovanja i informisanja na jezicima i pismima nacionalnih manjina i etničkih grupa i pitanjima kulture i umetničkog stvaralaštva; istaknuti naučni, stručni i drugi javni radnici i predstavnici Izvršnog veća AP Vojvodine (čl.3). Članove Saveta imenuje Izvršno veće AP Vojvodine na predlog Komisije za kadrovska i administrativna pitanja Izvršnog veća, posle prethodno pribavljenog mišljenja matičnih organizacija i parlamentarnih političkih stranaka nacionalnih manjina i etničkih grupa (čl.4). Savet ima predsednika, zamenika predsednika i sekretara. Predsednika i zamenika predsednika imenuje Izvršno veće iz reda članova Saveta, na predlog Komisije za kadrovska i administrativna pitanja Izvršnog veća AP Vojvodine, posle prethodno pribavljenog mišljenja matičnih organizacija i parlamentarnih političkih stranaka nacionalnih manjina i etničkih grupa (čl.5). Za razmatranje i pripremanje predloga, stavova i mišljenja Savet obrazuje radne grupe za pitanja ostvarivanja prava nacionalnih manjina i etničkih grupa u oblasti obrazovanja i nauke, kulturnog stvaralaštva, informisanja i službene upotrebe jezika i pisma. Ove radne grupe obrazuju se za odgovarajuće oblasti na mađarskom, slovačkom, rumunskom, rusinskom, romskom i ukrajinskom jeziku. Radna grupa ima rukovodioca i najmanje četiri člana. Članove radne grupe određuje Savet posle prethodno pribavljenog mišljenja Komisije za kadrovska pitanja IV Vojvodine i matičnih organizacija i parlamentarnih političkih stranaka nacionalnih manjina i etničkih grupa (čl.7). Savet razmatra predloge, stavove i mišljenja radnih grupa i o njima daje mišljenje Izvršnom veću, koje ih razmatra i potom, zajedno sa vlastitim "predlozima, stavovima i mišljenjima", upućuje nadležnim republičkim organima. Kad Izvršno veće razmatra pitanja koja je Savet pokrenuo, sednici Izvršnog veća prisustvuje i predsednik

Saveta (čl.8). Savet donosi poslovnik, a stručnoadministrativne poslove za njegove potrebe obavlja Pokrajinski sekretarijat za ostvarivanje prava nacionalnih manjina, upravu i propise (čl. 9 i 10). Zanimljivo je da ova odluka barata pojmom etnička grupa koji ni savezni ni propisi Republike Srbije ne sadrže. Nekad se on odnosio na Rome. Uočljivo je da nije predviđeno osnivanje radnih grupa koje bi se bavile ostvarivanjem prava Hrvata u Vojvodini, a predstavnici ove nacionalne zajednice nisu uključeni u sastav Saveta. Posle spora oko izbora predsednika Savet je otpočeo sa radom, ali o rezultatima javnost za sada nije obavestena. Iz Odluke o osnivanju vidljivo je da se radi o savetodavnom telu koje je pak osnovalo Izvršno veće Vojvodine, koje je i samo savetodavno, a ne političko telo.

Iz iznetih pokazatelja u ovom poglavlju sledi da je trenutno najveći problem nedovoljna zastupljenost manjinskih zajednica i njihovih pripadnika u organima državne vlasti, naročito u administraciji i pravosuđu. Postojeći propisi su "etnički neutralni", tj. ne uzimaju u obzir potrebu za srazmernom zastupljenošću pripadnika manjina niti predviđaju postojanje bilo kog drugog mehanizma pozitivne zaštite manjina. Ovaj nedostatak je još izraženiji ukoliko se imaju u vidu osnovne karakteristike političkog života u Srbiji i Vojvodini. Politička većina obrazuje se unutar etničke većine, a ova nije osetljiva za interese i potrebe manjina. Dominantna politička orijentacija najznačajnijih političkih partija je srpski nacionalizam. U pokrajini je izuzetno uticajna ekstremno nacionalistička Srpska radikalna stranka. Od decembra 1993. broj glasova koje su radikali dobijali na izborima za republičku i saveznu skupštinu rastao je u Vojvodini od 168.937 (1993) na 199.360 (1996) do 285.708 (1997). Uticaj koji ova stranka ima među vođanskim Srbima sigurno je jedan od najznačajnijih pokazatelja etničkih prilika u Vojvodini. Aktivisti ove stranke i njeni lideri uzimali su neposrednog učešća u progonu građana nersrpske nacionalnosti u Vojvodini. U proleće 1998. SRS je ušla u tzv. Vladu narodnog jedinstva i tako postala vladajuća stranka u Srbiji.

S obzirom na dosadašnja iskustva teško je očekivati da će glavni akteri političkih borbi, velike političke partije, u skoroj budućnosti pokazivati veću osetljivost za probleme manjina. (7) Odsustvo mehanizma koji bi manjine zaštitio od po njih negativnih odluka šireg društva i obezbedio njihovo efikasno učešće u javnim poslovima može manjine trajno potisnuti na političku periferiju, bez mogućnosti da utiču na donošenje čak i onih odluka koje se njih neposredno tiču.

Prema već pominjanom istraživanju Ilića i Cvejića iz avgusta 1995. god. 23,6% ispitanih Mađara smatra da postoji ravnopravnost u zapošljavanju, 39,6% da ne postoji, dok 36,8% ne zna; 53% Rumuna smatra da takva ravnopravnost postoji, 20% da ne postoji, 27% ne zna; 57% Slovaka smatra da ravnopravnost u zapošljavanju postoji, 17% da ne postoji, dok 26% ne zna; 68% anketiranih Srba smatra da ravnopravnost u zapošljavanju postoji bez obzira na nacionalnu pripadnost, 11% da ne postoji, 21% ne zna. Kad je u pitanju percipiranje ravnopravnosti u zauzimanju rukovodećih mesta, slika je sledeća: 12,3% Mađara smatra da ravnopravnost postoji, 54,7% da ne postoji, 33% ne zna; 39% ispitanih Rumuna smatra da ravnopravnost postoji, 26% da ne postoji, dok 35% ne zna; 28% Slovaka smatra da ravnopravnost u zauzimanju rukovodećih mesta postoji, 37% da ne postoji, 35% ne zna; 50% Srba smatra da ravnopravnost postoji, 26% da ne postoji, 24% ne zna (Ilić-Cvejić 1997:181,182).

1. Popis stanovništva, domaćinstava stanova i poljoprivrednih gazdinstava u 1991, kj.12, Beograd, 1995.

2. Ovo pravo utvrdio je čl.73 Ustava Republike Crne Gore koji glasi: "Pripadnicima nacionalnih i etničkih grupa jamči se pravo srazmjerne zastupljenosti u javnim službama, organima državne vlasti i lokalne samouprave".

Poseban mehanizam za postizanje srazmerne zastupljenosti u Republičkoj skupštini regulisan je Zakonom o izboru odbornika i poslanika iz 1998 (Službeni list Crne Gore br.4/98). Izbori za poslanike u Skupštini Republike Crne Gore obavljaju se u Republici kao jedinstvenoj izbornoj jedinici, ali se pet poslanika od ukupnog broja poslanika bira na biračkim mestima određenim posebnom odlukom Skupštine Republike. Potvrđene i proglašene izborne liste ravnopravno učestvuju na svim biračkim mestima u Republici kao jedinstvenoj izbornoj jedinici. Na biračkim mestima koja su utvrđena posebnom odlukom Skupštine Crne Gore u raspodeli mandata učestvuju samo izborne liste koje su dobile najmanje 3% glasova od ukupnog broja birača koji su glasali na tim biračkim mestima. Izbornoj listi koja ispuni uslov za učestvovanje u raspodeli mandata na biračkim mestima utvrđenim posebnom odlukom Skupštine Republike u konačnoj raspodeli mandata dodaju se glasovi birača koje je ta lista dobila na drugim biračkim mestima u Republici pod uslovom da na tim mestima ne učestvuje u raspodeli mandata. Glasovi koje je dobila izborna lista, a koja, s obzirom na broj dobijenih glasova, ne učestvuje u raspodeli mandata na biračkim mestima utvrđenim posebnom odlukom Skupštine Republike, dodaju se glasovima koje je ta lista dobla na drugim biračkim mestima u Republici, pod uslovom da na tim biračkim mestima učestvuje u raspodeli mandata.

3. Izveštaj o stanju ljudskih prava mađarske manjine u Vojvodini, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, novembra 1997, str. 12-14).

4. Vidi: Opštine u Srbiji, Statistički podaci, 1997, Republički zavod za statistiku, Beograd. 1998

5. Za razliku od Srbije, u drugoj federalnoj jedinici, Crnoj Gori, postoji Republički savjet za zaštitu prava pripadnika nacionalnih i etničkih grupa. "Radi očuvanja i zaštite nacionalnog, etničkog, kulturnog, jezičkog i vjerskog identiteta pripadnika nacionalnih i etničkih grupa i ostvarivanja njihovih prava utvrđenih Ustavom, u Crnoj Gori se obrazuje Republički savjet za zaštitu prava pripadnika nacionalnih i etničkih grupa" (Ustav Republike Crne Gore, čl. 76). Radom Saveta rukovodi predsednik Republike, a njegov sastav i nadležnost utvrđuje Skupština.

6. Odluka o završnom računu budžeta Autonomne pokrajine Vojvodine za 1997. godinu, Službeni list Autonomne pokrajine Vojvodine br.4/1998

7. Zanimljiv, pozitivan zaokret u pogledu položaja manjinskog stanovništva dogodio se u protekle dve godine u Crnoj Gori. Iako su crnogorski propisi povoljniji po manjine od onih u Srbiji, faktički položaj manjinskih zajednica ni u ovoj republici nije bio zadovoljavajući. Posle izbijanja sukoba u vladajućoj Demokratskoj partiji socijalista tokom 1997. manjinski glasovi postali su presudni na izborima na kojima je pobedila ona strana u sukobu koja je uspela da se otvori prema manjinskom, pretežno muslimanskom i albanskom stanovništvu. Kako bi se ova podrška na izborima dobila i održala bilo je neophodno učiniti razne ustupke, pre svega doslednijom primenom već postojećih garancija manjinskih prava ali, i njihovim daljim razvijanjem.

Izvori: Izborne jedinice u brojkama, SZS, Beograd, 1996; Statistički godišnjak Jugoslavije, 1992, 1993;

8. POLITIČKE ORGANIZACIJE NACIONALNIH MANJINA I PROGRAMI ZA REŠAVANJE MANJINSKOG PITANJA

Od početka devedesetih u Srbiji je osnovan veliki broj političkih stranaka i nevladinih organizacija. Prema republičkom Zakonu o političkim organizacijama iz 1990. i saveznom Zakonu o udruživanju u udruženja, društvene organizacije i političke organizacije koje se osnivaju na teritoriji SFRJ (1990), svega sto građana može osnovati političku partiju. Prema pomenutom saveznom Zakonu iz 1990, deset građana po veoma liberalnom postupku mogu osnovati nevladinu organizaciju. Od vojvođanskih manjina do sada su političke stranke osnovali Hrvati i Mađari. Pored Demokratskog saveza Hrvata, od nedavno deluje Hrvatski narodni savez (osnovan 1998), dok je na nekim izborima učestvovala i Bunjevačko-šokačka stranka. Politička scena vojvođanskih Mađara izrazito je fragmentirana. Na izborima za Narodnu skupštinu septembra 1997. učestvovalo je čak šest mađarskih nacionalnih stranaka, ali jedino je Savez vojvođanskih Mađara trenutno parlamentarna stranka. Slovaci, Rumuni i Rusini do sada nisu osnovali nacionalne stranke, ali u ovim zajednicama deluju nevladine organizacije koje se zalažu za očuvanje nacionalnog, kulturnog i jezičkog identiteta. (Demokratski savez Rumuna u Jugoslaviji i Forum 21 najpoznatije su organizacije vojvođanskih Rumuna, kod Slovaka je to Matica slovačka, a kod Rusina Matica Rusina i Savez Rusina i Ukrajinaca Jugoslavije.)

U tekstu koji sledi dajemo detaljnije podatke o manjinskim nacionalnim strankama koje su do sada na izborima dobijale poslaničke mandate, te najpoznatije koncepcije o rešenju problema manjinskih zajednica koje su formulisale te stranke i Vlada Republike Srbije. U ovaj deo uvrstili smo i predlog Reformske demokratske stranke Vojvodine budući da je to najrazrađeniji koncept te vrste koji je izradila neka od stranaka bez nacionalnog predznaka.

8.1. Demokratski savez Hrvata Vojvodine

Osnovan je juna 1990. u Subotici. Na izborima za skupštinu Srbije decembra 1990. dobija 23.600 glasova i jedan poslanički mandat. Decembra 1992. na republičkim izborima DSHV dobija 17.622 glasa, a na saveznim 13.725 i ostaje bez ijednog predstavnika u republičkoj i Saveznoj skupštini. Na republičkim izborima 1993. g. stranka beleži do tada najlošiji rezultat sa osvojenih 3.914 glasova. Na saveznim izborima novembra 1996. DSHV dobija 4.974 glasa, a septembra 1997. na republičkim 5.375.

Maja 1992. stranka je istakla u celoj Vojvodini šesnaest kandidata na opštinskim izborima i osvojila šest odborničkih mesta. Na lokalnim izborima održanim novembra 1996. DSHV je dobio 4.992 glasa u prvom krugu, a četiri kandidata ove stranke izabrani su za odbornike.

8.2. Demokratska zajednica vojvođanskih Mađara

Demokratska zajednica vojvođanskih Mađara (DZVM), osnovana januara 1990. prva je politička organizacija ove nacionalne manjine u Vojvodini. DZVM je učestvovala na svim do sada održanim izborima u SR Jugoslaviji, Republici Srbiji i AP Vojvodini. Na prvim višestranačkim izborima u Srbiji, održanim 1990. godine, DZVM je dobila 132.726 ili 2,6% glasova izašlih birača, odnosno osam poslanika u Narodnoj skupštini Srbije ili 3,2% od ukupnog broja. (Izvor: Lutovac, 1995; 123).

Na godišnjem zasjedanju DZVM u Kanjiži, 25.04.1992. g. donet je Memorandum o samoupravi Mađara koji žive u Jugoslaviji u kome se kao osnov akcionog programa ove stranke ističu zahtevi za personalnu i teritorijalnu autonomiju.

Na izborima za Savezno veće Skupštine SRJ, koje je većina opozicionih partija bojkotovala, Demokratska zajednica vojvođanskih Mađara dobila je 106.831 glas (3% izašlih na izbore), odnosno dva od 108 mandata. Na decembarskim izborima za Skupštinu Republike Srbije (1992. g.) ova stranka je dobila 140.825 glasova (3% izašlih na izbore, 2% biračkog tela i oko 50% registrovanih birača mađarske nacionalnosti). Izborne liste istakla je u dve izborne jedinice - Zrenjanin i Novi Sad, koje su po tadašnjim izbornim zakonima obuhvatale teritoriju Vojvodine, i dobila dva odnosno sedam mesta u Skupštini, ukupno devet, ili 16% mandata iz ove dve izborne jedinice, odnosno 12,1% glasova. Na izborima za Savezno veće Skupštine SRJ, održanim istog dana, Demokratska zajednica vojvođanskih Mađara dobila je 106.036 glasova (2,2% izašlih na izbore) i tri poslanička mandata (2,8% od ukupnog broja poslaničkih mesta).

Na izborima za odbornike skupština opština, održanim u maja 1992. DZVM je istakla 187 kandidata, a izabrano ih je 139. Na ovim izborima izabrano je 247 odbornika mađarske nacionalnosti, što je iznosilo 14,8% odbornika u Vojvodini. Decembra 1992. ponovo su održani izbori za odbornike skupština opština na kojima je DZVM istakla 282 kandidata, a 220 ih je izabrano. (U nekim opštinama DZVM je nastupala u koalicijama sa drugim političkim strankama, ovde izneti podaci odnose se na opštine u kojima je nastupala samostalno). (Izvor: Statistički godišnjak Srbije 1992, 1995).

DZVM je osvojila lokalnu vlast, samostalno ili u koaliciji sa drugim strankama, u sedam opština u kojima Mađari čine većinu. Docnije je, međutim, izgubila dominantnu poziciju u ovim opštinama nakon raskola u stranci i osnivanja Saveza vojvođanskih Mađara. Skupština opštine Čoka raspuštena je odlukom Vlade Srbije budući da u zakonom propisanom roku nisu izabrani opštinski izvršni organi. Ima indicija da je na neke odbornike vršen pritisak i zastrašivanje kako ne bi glasali za kandidate DZVM.

Na vanrednim izborima za Skupštinu Srbije decembra 1993. g. DZVM je dobila 112.456 glasova (2,61% izašlih na izbore) i pet poslaničkih mesta (svi iz izborne jedinice Zrenjanin, 85.994 glasa). U izbornoj jedinici Novi Sad DZVM je dobila 26.462 glasa, ali nije dobila nijedan poslanički mandat. Na ovim izborima DZVM je u AP Vojvodini osvojila 10,25% glasova birača koji su izašli na izbore odnosno 7,09% upisanih birača. DZVM je na ovim izborima dobila 28.369 glasova (20,14%) manje nego na prethodnim republičkim izborima.

Novembra 1996. održani su izbori za Veće građana Savezne skupštine na kojima je DZVM dobila 46.809 glasova i ostala bez poslaničkih mandata. Na istovremeno održanim izborima za odbornike skupština opština ova stranka je u prvom krugu dobila 28.170 glasova (2,88% izašlih birača), a u oba kruga 49 kandidata ove stranke izabrani su za odbornike (2,86 % ukupnog broja odbornika u Vojvodini). Septembra 1997. na izborima za Skupštinu Srbije ova partija je istakla liste u pet izbornih jedinica i osvojila ukupno 16.812 glasova i nijedan poslanički mandat. U poslednje tri godine stranka je gotovo potpuno paralisana sukobima u rukovodstvu. Posle raskola iz 1994. kada je formirana danas najznačajnija politička partija Mađara u Vojvodini, Savez vojvođanskih Mađara, sukobi u DZVM su nastavljeni. Na čelo stranke došao je Pal Šandor, a bivši predsednik Agošton Amdraš osnovao je novu stranku, Demokratsku stranku vojvođanskih Mađara, koja je na septembarskim izborima 1997. istakla liste u šest izbornih jedinica i dobila ukupno 16.983 glasa, što nije bilo dovoljno za dobijanje poslaničkog mandata.

8.3. Savez Vojvođanskih Mađara

U 1994. godini dolazi do rasepa u DZVM koji rezultira stvaranjem nove političke organizacije vojvođanskih Mađara-Saveza vojvođanskih Mađara (SVM), kome pristupa veći deo najuglednijih političkih prvaka DZVM. Tokom 1995. i 1996. g. sukob između ovih stranaka postajao je sve oštriji.

Na izborima za Veće građana Savezne skupštine održanim novembra 1996. SVM je dobio 81.311 glasova i tri poslanička mandata.

Na opštinskim izborima 1996. SVM je dobila 31.628 glasova u prvom krugu, i 99 odborničkih mesta u oba kruga.

Na republičkim izborima 1997. SVM ističe liste u dve izborne jedinice, Subotica i Zrenjanin i dobija 51.960 glasova i četiri poslanička mandata. U ostalih pet izbornih jedinica ova partija podržala je Koaliciju Vojvodina.

Na izborima 1997. čak šest političkih partija vojvođanskih Mađara imalo je svoje liste, ali osim već pomenutih ostale su dobile veoma mali broj glasova. Iz ovih izbornih odmeravanja snaga SVM je izašao kao pobednik i jedini uspeo da osvoji poslaničke mandate u saveznoj i republičkoj skupštini.

8.4. Mađarska autonomija

(Dokument Konferencije DZVM, Subotica, 1995)

Ovaj projekat predviđa dva tipa autonomije: teritorijalnu i personalnu. Teritorijalna ima dva vida: delimična političko-upravna i jezičko-kulturna autonomija i potpuna političko-upravna i jezičko-kulturna autonomija.

Prva, delimična autonomija, ostvaruje se u opštinama sa nemađarskom većinom u kojima Mađari čine barem 5% stanovništva "ili gde je njihov broj od toga manji, ali lokalno stanovništvo izražava želju". (U Vojvodini postoje 22 opštine sa više od 5% mađarskog stanovništva uz osam opština na severu pokrajine u kojima su većina - prim. autora). U ovim opštinama lokalne samouprave staraće se o službenoj upotrebi mađarskog jezika, upotrebi mađarske zastave i drugih nacionalnih simbola, proporcionalnoj zastupljenosti Mađara među izabranim i imenovanim licima u organima lokalne samouprave, pravosuđu, policiji. Opština će "materijalno i moralno pomagati školske, kulturne i informativne institucije mađarske manjine". Predstavnička tela naselja (mesnih zajednica) sa mađarskom etničkom većinom u "rasejanu" staraće se o službenoj upotrebi mađarskog jezika "na način predviđen zakonom i uz državnu pomoć", upotrebi mađarske zastave i ostalih nacionalnih simbola, pomagaće materijalno školske, kulturne i informativne institucije mađarske manjine, te u saradnji s Personalnom autonomijom pratiti rad institucija važnih za očuvanje nacionalnog identiteta.

Potpuna političko - upravna i jezičko kulturna autonomija ostvaruje se u opštinama sa mađarskom etničkom većinom. (U Vojvodini ih, prema popisu iz 1991. g., ima osam: Ada, Senta, Kanjiža, Čoka, Bečej, Mali Idoš, Bačka Topola i Subotica; u njima živi ukupno 344.310 stanovnika, od toga 197.529 Mađara ili 57,37% - primedba autora).

Predstavnička tela ovih opština staraće se, "uz državnu pomoć", o jezičkoj ravnopravnosti, osiguraće slobodnu upotrebu mađarske zastave i drugih nacionalnih simbola. Opštine će se obavezati da, "osim zahteva za poznavanje lokalnog većinskog jezika, neće službenicima postavljati nikakve druge uslove vezane za poreklo odnosno nacionalnu pripadnost". Opštine će se brinuti da sastav izabranih i imenovanih lica u opštinskoj upravi, "opštinskim pravosudnim organima, preduzećima i institucijama čiji je osnivač opština" i policiji odgovara nacionalnom sastavu stanovništva; ostvarivaće "osnovne interese lokalnog stanovništva u oblasti prostornog planiranja, komunalnog uređenja ...", materijalno pomagati opštinske prosvetne, kulturne i informativne institucije, u saradnji s Personalnom autonomijom pratiti rad institucija od značaja za očuvanje nacionalnog identiteta i predlagati rešenja i "donositi odluku o pristupanju Mađarskoj autonomnoj oblasti".

Mađarsku autonomnu oblast formiraju opštine sa mađarskom etničkom većinom. Oblast "se u ustavno-pravni sistem ugrađuje kao administrativni okrug". Delokrug njegove samouprave i organizacionu strukturu utvrdiće zakonom Narodna skupština Republike Srbije na osnovu sporazuma između Političkog veća Skupštine vojvođanskih Mađara i Vlade Republike Srbije. "Sporazum se odnosi na obrazovanje, kulturu, informisanje, verske odnose, na privredu i upravljanje socijalnom politikom, zdravlje, pravdu te javni red i mir, zaštitu kulturnih dobara, zaštitu čovekove sredine, troškove lokalne samouprave i sporazum o njihovom pokrivanju i druge lokalne poslove vezane za upravu".

Odluku o pristupanju Mađarskoj autonomnoj oblasti donosi skupština opštine, a ukoliko se skupština ne izjasni ili ako su građani nezadovoljni njenom odlukom, raspisuje se referendum, ako 1.000 građana potpiše takav zahtev. Naselja opština koje ne ulaze u sastav Mađarske autonomne oblasti, a

nalaze se u neposrednom susedstvu, mogu se priključiti na osnovu odluke donete referendumom. Sedište Oblasti je u Subotici; u službenoj su upotrebi svi jezici čija je upotreba regulisana statutima opština koje se udružuju. (To su prema sadašnjim statutima srpskohrvatski odnosno srpski, mađarski, hrvatski, slovački i rusinski jezik - primedba autora). Zastava Oblasti je crveno-belo-zelena (mađarska nacionalna zastava - prim. autora).

Personalna autonomija ima za cilj očuvanje identiteta vojvođanskih Mađara, a u procesima odlučivanja učestvuju isključivo predstavnici izabrani od strane pripadnika ove nacionalne manjine. Finansiranje vrši država neposredno iz budžeta ili ustupanjem drugih izvora prihoda. Obrazovne, kulturne i informativne institucije koje su nekada bile svojina mađarskih društava i organizacija a u međuvremenu prešle u vlasništvo države-postaće vlasništvo Personalne autonomije danom njenog osnivanja. U oblastima u kojima je nadležna Personalna autonomija, a naročito u obrazovanju, kulturi, službenoj upotrebi jezika, informisanju, njeni organi, u skladu sa ustavom i zakonom, samostalno donose pravne propise.

Organe Personalne autonomije biraju osobe koje se nalaze na biračkom spisku vojvođanskih Mađara. Spisak čine lica koja se izjasne kao Mađari, lica koja se ne izjasne kao Mađari, ali se koriste ustanovama Autonomije, lica koja pomažu njen rad i lica koja na osnovu vaspitanja, vere, interesovanja ili iz drugih pobuda žele da učestvuju u radu mađarske samouprave.

Najviši organ Personalne autonomije je Skupština vojvođanskih Mađara koja ima dva veća: Veće Personalne autonomije i Političko veće. Izvršni odbor je izvršni organ.

Skupština donosi Statut Personalne autonomije vojvođanskih Mađara, koji postaje pravosnažan kada ga potvrdi Skupština Republike Srbije; prihvata godišnji izveštaj o radu Personalne autonomije, koji podnosi Veće Personalne autonomije; prihvata godišnji izveštaj o položaju vojvođanskih Mađara, koji podnosi Političko veće; prihvata budžet Personalne autonomije; utvrđuje nacрте zakona iz oblasti obrazovanja, kulture i informisanja, koje dostavlja Narodnoj skupštini Republike Srbije; prihvata program prava "ostvarivanja i korišćenja mađarskog jezika i pisma"; definiše osnove odnosa i saradnje sa državnim organima, zemljom maticom, kao i činionicima međunarodnog političkog života; bira tajnim glasanjem predsednika i potpredsednika Skupštine, članove i predsednika Izvršnog odbora; bira radna tela Skupštine; donosi poslovnik o radu Skupštine i druge pravne akte iz svog delokruga.

Veće Personalne autonomije, na predlog Izvršnog odbora, usvaja izveštaj o radu Autonomije i upućuje ga na usvajanje Skupštini vojvođanskih Mađara; usvaja godišnji i srednjoročni finansijski plan za oblast školstva, kulture i informisanja i utvrđuje kriterijume raspodele sredstava; usvaja principe i određuje načine saradnje sa organima teritorijalnih autonomija; izrađuje nacрте pravnih propisa koje dostavlja Vladi Republike Srbije; daje mišljenje o nacртima zakona koje je Izvršni odbor uputio na razmatranje Skupštini vojvođanskih Mađara; tajnim glasanjem bira svog predsednika, potpredsednika i radna tela; tajnim glasanjem, na osnovu lista političkih organizacija, bira članove Političkog veća i odlučuje o njihovom opozivu; imenuje funkcionere Personalne autonomije koji nisu izborni; donosi pravilnik o svom radu; donosi odluku o stručnim službama Veća i njihovoj organizacionoj strukturi; daje saglasnost na delove statuta preduzeća, organizacija i institucija koje spadaju u njegov delokrug i donosi druge akte u skladu sa svojim ovlašćenjima.

Političko veće pred nadležnim organima Republike Srbije i na međunarodnom političkom planu zastupa osnovne političke interese vojvođanskih Mađara; podnosi Skupštini godišnji izveštaj o položaju ove nacionalne manjine; sklapa sporazum s Vladom Republike Srbije o delokrugu Mađarske autonomne oblasti; u skladu sa svojim ovlašćenjima, koordinira rad pokrajinskih, republičkih i saveznih poslanika; bira predsednika i potpredsednika Veća; određuje radnu grupu za pregovore sa Vladom Republike Srbije o sklapanju godišnjeg sporazuma za obezbeđenje materijalnih i političkih uslova za rad Personalne autonomije; donosi poslovnik o radu Veća.

Izvršni odbor stara se o izvršavanju zakona i drugih opštih akata koji se tiču rada Personalne autonomije, o sprovođenju odredaba donetih od strane Skupštine vojvođanskih Mađara i Veća Personalne autonomije; priprema i predlaže Veću Personalne autonomije godišnji izveštaj o radu; stara se o ostvarivanju godišnjeg finansijskog plana i utvrđuje srednjoročni finansijski plan za oblast obrazovanja, kulture i informisanja; usvaja principe i način saradnje sa organima teritorijalne autonomije; održava vezu sa nadležnim državnim ministarstvima; utvrđuje nacрте zakona i drugih pravnih propisa koje dostavlja Skupštini vojvođanskih Mađara i Veću Personalne autonomije; vodi registar preduzeća, institucija, organizacija, udruženja i osoba koji svoju delatnost obavljaju u okviru Personalne autonomije; vrši imenovanja; donosi pravilnik o svom radu; kontroliše rad školskih, kulturnih i informativnih institucija koje deluju u okviru Personalne autonomije; prati jezičku praksu i daje predloge za dosledno ostvarivanje jezičke ravnopravnosti

Izbor pedeset jednog člana Veća Personalne autonomije obavlja se na tajnim i neposrednim izborima na kojima pravo glasa imaju samo lica upisana u birački spisak vojvođanskih Mađara. Ovi izbori obavljaju se istovremeno sa izborima za lokalne organe vlasti. Kandidat može biti svaki građanin upisan u birački

spisak vojvođanskih Mađara. Kandidate predlažu registrovane političke organizacije vojvođanskih Mađara i grupe građana.

Veće Personalne autonomije održava svoju konstitutivnu sednicu petnaest dana po obavljanju izbora. Ovo veće u ruku od petnaest dana po održavanju konstitutivne sednice na posebnom zasedanju tajnim glasanjem bira dvadeset jednog člana Političkog veća, na predlog političkih organizacija i grupa građana. U roku od petnaest dana nakon formiranja Političko veće sa Većem Personalne autonomije održaće zajedničku sednicu i formirati Skupštinu vojvođanskih Mađara. Skupština na konstitutivnoj sednici usvaja pravilnik o svom radu, bira predsednika, potpredsednika i radna tela. Tajnim glasanjem Skupština bira Izvršni odbor od jedanaest članova.

8.5. Program Saveza vojvođanskih Mađara

Svoje političke poglede SVM je izneo do sad u tri dokumenta, koje navodimo hronološkim redom: Nacrt sporazuma o osnovama (personalnog) samoorganizovanja vojvođanskih Mađara (usvojen septembra 1996); Stavovi Saveza vojvođanskih Mađara o nekim pitanjima položaja mađarske nacionalne zajednice u SR Jugoslaviji iz 1997; Sporazum o političkim okvirima samouprave u Vojvodini iz decembra 1998. Dok u Nacrtu iz 1996 i Sporazumu iz 1998. SVM iznosi svoje dalekosežnije koncepcije, stavovi iz 1997. sadrže zahteve ove stranke u oblastima koje je neophodno hitno urediti. Sadržaj ovog dokumenta uglavnom smo već interpretirali u odgovarajućim poglavljima pa ga ovde nećemo ponavljati. Sporazum iz 1998. nastao je pod očiglednim uticajem različitih predloga za rešavanje kosovske krize. Pored zahteva za punu ravnopravnost jezika i kultura u Vojvodini, SVM se zalagao za ustanovljavanje personalne i teritorijalne autonomije.

Ovde ćemo ukratko izložiti i te zamisli SVM o teritorijalnoj i personalnoj autonomiji te osnovne ideje iz Sporazuma.

Sporazum o političkim okvirima samouprave u Vojvodini trebalo bi da zakluče, prema predlozima SVM legitimni predstavnici "nacionalne zajednice Mađara" Republike Srbije i AP Vojvodine, a mogle bi da mu pristupe i druge nacionalne zajednice.

Sporazum predviđa osnivanje Nacionalnog saveta koji, pored Mađara, mogu osnovati i pripadnici drugih nacionalnih zajednica. Nacionalni savet nacionalne zajednice vojvođanskih Mađara čine: po jedan predstavnik svake mađarske stranke iz Vojvodine, poslanici u pokrajinskoj, republičkoj i saveznoj skupštini koji su izabrani na listama mađarskih stranaka, određeni broj predstavnika lokalnih samouprava i institucija i nevladinih organizacija koje imaju značajnu ulogu u kulturnom, obrazovnom i naučnom životu vojvođanskih Mađara. Savet nacionalne zajednice može ustanoviti svoje organe.

Ovaj savet odlučuje o jezičkim, kulturnim, obrazovnim i drugim pravima svoje nacionalne zajednice sadržanim u pravnom poretku zemlje kao i sporazumu koje nacionalne zajednice zaključuju sa APV i Republikom Srbijom.

SVM predlaže značajno proširenje nadležnosti AP Vojvodine što se može postići delegiranjem nadležnosti od strane Narodne skupštine. Prema Sporazumu, AP Vojvodina uređuje i obezbeđuje: teritorijalnu organizaciju i lokalnu samoupravu u APV; ostvarivanje i zaštitu sloboda i prava čoveka i građanina i nacionalnih zajednica; vršenje unutrašnjih poslova i javne bezbednosti u APV i mere za slučaj vanrednog stanja; ustavnost i zakonitost kao i organizaciju sudova, javnih tužilaštava i prekršajnih organa u APV; odnose u oblasti porodičnog i naslednog prava; zaštitu i unapređenje životne sredine; zdravlje i socijalnu zaštitu. APV bi imala, prema predlozima SVM, nadležnost u oblasti kulture, obrazovanja, informisanja, službene upotrebe jezika, sistema javnih službi, u oblasti kontrole zakonitosti i finansijske kontrole, kao i u oblasti naučnog, tehničkog, privrednog, regionalnog razvoja itd. Sporazum predviđa i finansijsku autonomiju za APV, tj. pravo da nameće vlastite poreze i akcize.

Skupština Vojvodine bi se sastojala od dva veća: Veća građana i Veća nacionalnih zajednica. Članovi Veća građana biraju se direktno po načelu jedan građanin jedan glas, dok bi se članovi drugog veća birali unutar nacionalnih zajednica. Svaka nacionalna zajednica koja čini najmanje 3% stanovništva APV imala bi delegaciju u Veću sa brojem članova koji odgovara udelu u stanovništvu. Delegaciju organizuje Nacionalni savet određene zajednice. Skupština APV donosi i menja statut i propise iz svoje nadležnosti, usvaja budžet i završni račun, saraduje sa Narodnom skupštinom itd. Skupština donosi odluke većinom glasova u oba veća, osim u slučajevima za koje je predviđen poseban postupak. Ako delegacija jedne nacionalne zajednice smatra da predložena odluka bitno zadire u njene interese, vodi se posebna rasprava, a odluka je doneta samo ako je za nju, nakon rasprave, glasala većina članova delegacije te nacionalne

zajednice u Veću nacionalnih zajednica. Ukoliko se odluka ne donese, tada se pristupa usaglašavanju po posebnom mehanizmu. Ako bi zbog izostajanja odluke nastupila nenadoknativa šteta, tada će Veće nacionalnih zajednica odluku doneti prostom većinom.

Skupština ima predsedništvo koje čine predsednici i po dva potpredsednika svakog veća. Predsednik i potpredsednici veća ne mogu biti iste nacionalnosti. Predsedništvo saziva sednice veća, predstavlja Skupštinu, održava redovne veze sa nacionalnim savetima i drugim predstavnicima nacionalnih zajednica. Izvršna vlast pripada Izvršnom veću koje u svom sastavu ima najmanje po jednog člana iz svake nacionalne zajednice zastupljene u Veću nacionalnih zajednica. Kandidate za članove predlaže konsenzusom Predsedništvo Skupštine, a biraju ga oba veća. Izvršno veće odluke donosi većinom glasova prisutnih članova, osim u posebnim slučajevima, kada neko pitanje zadire u inetrese neke nacionalne zajednice. Tada se primenjuje isti postupak kao u Veću nacionalnih zajednica.

Nacionalne zajednice biće srazmerno zastupljene u Narodnoj skupštini. Najmanje petnaest sudija Vrhovnog suda biraju se između pripadnika nacionalnih zajednica. Sporazum predviđa osnivanje Saveta Republike Srbije za zaštitu prava pripadnika nacionalnih zajednica čiji predsednik je predsednik Republike. Ombudsman prati ostvarivanje prava pripadnika nacionalnih zajednica.

Nacionalna pripadnost zaposlenih i rukovodilaca u svim organima uprave, sudstvu i prekršajnim organima odražavaće nacionalnu strukturu stanovništva Vojvodine, odnosno lokalne zajednice. Izbor nosilaca pravosudnih funkcija iz redova pripadnika nacionalnih zajednica vršiće se uz saglasnost Veća nacionalnih zajednica.

Prema Sporazumu, svaka opština će formirati lokalnu policiju, čiji nacionalni sastav će odgovarati nacionalnom sastavu stanovništva opštine. Nadležnost i druga pitanja u vezi sa opštinskom policijom urediće se zakonom "u skladu sa mišljenjem Veća nacionalnih zajednica".

Zamisli o personalnoj i teritorijalnoj autonomiji za vojvođanske Mađare SVM je najopširnije razvio u Nacrtu iz 1996. Ova dva tipa autonomije osnivaju se uporedo.

Personalnu autonomiju čini pet saveta: Politički savet i saveti za prosvetu, kulturu, informisanje i nauku. Saveti se finansiraju iz državnog budžeta i drugih izvora.

Politički savet čine pokrajinski, republički i savezni poslanici, po jedan službenik najvišeg ranga mađarske nacionalnosti i tri delegata iz svake lokalne samouprave Mađarskog autonomnog okruga, najmanje četiri predstavnika izabrana na lokalnim izborima među Mađarima "u dijaspori". Savet odlučuje o raspodeli budžetskih sredstava mađarskim institucijama.

Savet za prosvetu ima petnaest članova koji se biraju na Skupštini prosvetnih radnika mađarske nacionalnosti. Katedra za mađarski jezik Novosadskog univerziteta delegira dva člana, a Katedra za mađarski jezik Beogradskog univerziteta jednog. Savet, uz saglasnost "nadležnih u Mađarskom autonomnom okrugu", odlučuje o mreži škola sa nastavom na mađarskom jeziku i o njihovom budžetu, raspisuje konkurse i usvaja planove za razvoj škola (uz saglasnost "nadležnih u MAO"); donosi odluke o finansiranju škola izvan teritorija Mađarskog autonomnog okruga; uz saglasnost pokrajinskih organa izrađuje i usvaja programe nastave mađarskog jezika i istorije za osnovne i srednje škole; na predlog zaposlenih bira rukovodioce mađarskih škola.

Savet za kulturu ima petnaest članova izabranih na skupštini čiju prvu sednicu saziva Kulturni savez vojvođanskih Mađara sa Kulturnim društvom Mađara Jugoslavije, a mogu joj prisustvovati i članovi drugih mađarskih udruženja za kulturu i umetnost, te Mađari članovi umetničkih asocijacija u Vojvodini. Savet, uz saglasnost MAO, donosi "dugoročne planove razvoja mađarske kulture", uz konsultaciju sa nadležnim državnim organima određuje zajedničke kriterijume finansiranja, raspolaže pravima osnivača mađarskih institucija i časopisa koje finansira država; bira i imenuje rukovodioce mađarskih kulturnih ustanova.

Savet za javno informisanje ima takođe petnaest članova, izabranih na skupštini koju sačinjavaju svi novinari koji pišu na mađarskom jeziku. Savet, uz saglasnost "nadležnih u Mađarskom autonomnom okrugu", odlučuje o pitanjima javnog informisanja na mađarskom jeziku, uključujući i finansiranje; donosi planove; raspisuje konkurse; nosilac je osnivačkih prava na glasilima koje finansira država; bira i imenuje rukovodioce mađarskih informativnih ustanova.

Savet za nauku ima sedam članova izabranih na skupštini na čije se sednice pozivaju svi univerzitetski nastavnici Mađari kao i oni koji se bave naučnim radom. Savet, uz saglasnost MAO, odlučuje o pitanjima naučno-istraživačkog rada naučnih institucija i sl.

Nacrt sporazuma iz 1996. predviđao je, kao prelazno rešenje, osnivanje mađarskog autonomnog okruga koji čine opštine Ada, Bačka Topola, Bečej, Čoka, Kanjiža, Mali Idoš, Novi Kneževac, Senta i Subotica. Prema Nacrtu "bilo bi svrsishodno kad bi se u ovaj okrug uključilo i nekoliko potiskih naselja iz Banata i Telečke". Okrug je deo administrativnog sistema Srbije sa ovlašćenjima i obavezama istim kao i kod

drugih okruga. Načelnika okruga bira Narodna skupština između kandidata čiju kandidaturu prihvata bar pet od devet opština u sastavu okruga.

Nacrt iz 1996. predviđao je i ostvarivanje mađarske samouprave novog profila koju bi činile opštine sa mađarskom većinom i susedna mađarska naselja (Nacrtom je u sastav Okruga uvrštena i opština Novi Kneževac u kojoj Srbi čine 53,97%, a Mađari 33,84% -prim. autora.) Prema Nacrtu, u nadležnost Okružne samouprave spadaju sledeće delatnosti: obrazovanje; kultura; javno informisanje; zaštita okoline; nadzor nad preduzećima u državnoj i svojini lokalne samouprave; socijalno staranje i realizacija mera socijalne politike; samoorganizovanje privredne i neprivredne sfere, komore; regulisanje i realizacija službene upotrebe jezika i pisma u skladu sa zakonskim propisima; upotreba nacionalnih simbola etničkih grupa koje žive u Okrugu, u skladu sa zakonom; gazdovanje stanovima; prostorno uređenje i održavanje nacionalnih parkova i zaštićenih područja; poljoprivreda, šumarstvo, lov, ribolov; stručno obrazovanje i prekvalifikacija; industrija i trgovina.

Okružna samouprava "uz posebno konsenzualno pravo republičke skupštine", bira i razrešava rukovodioce i funkcionere državnih organa koji deluju na njenoj teritoriji: opštinskih sudova, okružnog i privrednog suda; opštinskih tužilaštava i okružnog tužilaštva; okružnog sekretara MUP-a i lokalnih odeljenja MUP-a; inspektorata i poreske uprave. Organi Okružne samouprave su Skupština od pedeset članova i Izvršni odbor. Reformom poreskog sistema i zakonskim propisima treba osigurati da se "finansiranje sfere javnih službi u Okrugu vrši na pravičan, od centralnog budžetskog sistema u odgovarajućoj meri odvojen način". Naplata fiskalnih prihoda vrši se u Okrugu, "te se zakonskim propisima određeni deo prihoda uplaćuje u centralne budžete".

Državnom imovinom i imovinom u društvenoj svojini (izuzev imovinom Vojske Jugoslavije, državnih organa i opština) raspolaže Okružna samouprava, čije sedište je u Subotici.

U Stavovima iz 1997. SVM ponavlja svoj zahtev za osnivanje posebnog okruga sa sedištem u Subotici, ali ne ponavlja zahtev za osnivanje Okružne samouprave. Sporazum iz 1998. u vezi sa ovim pitanjem sadrži samo stav da teritorije okruga treba odrediti na osnovu predloga Veća nacionalnih zajednica "uvažavajući princip da se nacionalne zajednice što manje razdvajaju granicama okruga". (Po sadašnjoj administrativnoj podeli, opštine sa mađarskom većinom podeljene su u tri okruga sa očiglednom namerom da se razbije kompaktnost dela teritorije Vojvodine na kojoj Mađari etnički dominiraju i na taj način destimulišu poprečne društvene veze i sobračaj, a ojačaju radijalne.) Analizom samih programskih dokumenata nije moguće zaključiti koju od do sad formulisanih koncepcija o teritorijalnoj autonomiji SVM trenutno zastupa. Na osnovu nekih intervju-a i izjava predsednika SVM Jožefa Kase, čini se da u poslednje dve godine stranka insistira samo na osnivanju posebnog subotičkog okruga, koji bi obuhvatao opštine sa mađarskom većinom i imao ovlašćenja kao i ostali okruzi, ali više ne insistira na radikalno zamišljenoj okružnoj samoupravi iz nacrtu sporazuma od 1996.(1)

8.6. Nacrt zakona o slobodama i pravima manjina i njihovih pripadnika (Predlozi Reformske demokratske stranke Vojvodine)

Reformska demokratska stranka Vojvodine, politička organizacija građanske orijentacije, izradila je i maja 1994. g. uputila Skupštini SR Jugoslavije Nacrt zakona o slobodama i pravima manjina i njihovih pripadnika. Skupština do sada ovaj nacrt nije uzimala u razmatranje.

U Nacrtu su utvrđena osnovna načela u ostvarivanju prava manjina i dat katalog tih prava: sloboda udruživanja, pravo na zastupljenost u predstavničkim organima prema rezultatima izbora (manjinska zajednica koja na izborima ne dobije svog predstavnika, a čija je zastupljenost 0,5% - 3% ukupnog stanovništva, ima pravo na jednog predstavnika u svakom predstavničkom telu; zajednica sa pet ili više procenata ukupnog stanovništva ima pravo na odgovarajuću zastupljenost u organima sudske i izvršne vlasti tog područja u skladu sa zakonom); pravo na samoorganizovanje, tj. organizovanje manjinske samouprave (način, sadržaji i oblici ovog prava uređuju sa posebnim zakonom i opštim aktima pokrajinskih organa i organa lokalne samouprave); pravo na obaveštavanje na svom jeziku; pravo na slobodnu upotrebu i negovanje svog jezika i pisma, slobodan izbor i korišćenje svog imena; pravo na školovanje na svom jeziku koje se može ostvarivati i prema posebnim programima koje donosi nadležni državni organ (obrazovanje se može obavljati u posebnim školama ili u posebnim odeljenjima zajedničkih škola; nadležni državni i prosvetni organi dužni su da prilikom izrade nastavnih programa iz

oblasti jezika kulture i umetnosti omoguće učešće odgovarajućih tela manjinske zajednice); pravo na osnivanje sopstvenih obrazovnih ustanova na svim nivoima školovanja, u skladu sa zakonom, koje samofinansiraju; pravo na slobodu veroispovesti; pravo na upotrebu tradicionalnih simbola; pravo da obeležavaju i praznuju značajne datume, događaje i ličnosti iz svoje tradicije i istorije, u skladu sa zakonom; pravo da održavaju veze sa građanima i udruženjima drugih država, ali ne na štetu SR Jugoslavije ili republika članica; pravo na pomoć u finansiranju aktivnosti i ustanova značajnih za očuvanje i razvoj svoje nacionalne posebnosti.

Manjinska nacionalna zajednica može da osnuje manjinsku samoupravu u opštini ili njenom delu ukoliko je najmanje četvrtina odbornika u opštini izabrana među njenim pripadnicima. Samouprava ima svojstvo pravnog lica. Organi lokalne samouprave obavezni su da prilikom odlučivanja o pitanjima značajnim za ostvarivanje prava manjinske nacionalne zajednice zatraže mišljenje od manjinske samouprave. Nadležni državni organi obavezni su da zatraže mišljenje manjinske samouprave o pitanjima teritorijalne političke podele, odnosno kad odlučuju o određivanju i promeni granica između opština, određivanju izbornih jedinica, izradi i donošenju razvojnih planova i planova zaštite životne sredine kao i drugim pitanjima značajnim za ostvarivanje i zaštitu prava nacionalnih zajednica. Državni organ je dužan da razmotri mišljenje manjinske samouprave i da u pisanom obliku obrazloži svoj stav.

Manjinske samouprave mogu se povezivati u veća na teritoriji SR Jugoslavije, republike, pokrajine ili opštine. Veće ima svojstvo pravnog lica, a posebnim zakonom se reguliše njegov izbor, nadležnost i način delovanja. Manjinske zajednice mogu da osnivaju posebne odbore radi praćenja ostvarivanja prava utvrđenih zakonom u oblasti kulture, obrazovanja, nauke, izdavačko-informativne delatnosti i upotrebe maternjeg jezika. Odbori imaju pravo predstavljanja i inicijative pred zakonodavnim i izvršnim organima, kao i pravo pokretanja postupka pred sudovima. Oni se mogu povezivati u saveze na svim nivoima. Manjinske zajednice sredstva za rad obezbeđuju samodoprinosom, a može ih i država pomagati. Odbori i savezi imaju svojstvo pravnog lica.

Manjinske zajednice mogu na svim nivoima, od opštine do federacije, osnivati sabore koje sačinjavaju njihovi predstavnici sa određene teritorije, izabrani na posebnim izborima, a po izbornim pravilima koje same utvrđuju. Sabori imaju pravo inicijative u vođenju državne politike u zaštiti prava manjinskih zajednica i njihovih pripadnika, kao i pravo zakonodavne inicijative u vezi s pitanjima značajnim za manjine.

Radi zaštite sloboda i prava manjina i njihovih pripadnika može se pokrenuti postupak pred Saveznim ustavnim sudom podnošenjem ustavne žalbe ili postupak pred nadležnim sudom. Savezna skupština formira komisije i anketne odbore za utvrđivanje stanja sloboda i prava manjinskih zajednica i njihovih pripadnika, a Savezno ministarstvo za ljudska prava preduzima neophodne mere za obezbeđivanje ostvarivanja prava manjina, saraduje sa nacionalnim samoupravama, a naročito se stara o slobodama i pravima pojedinaca manjinske nacionalne pripadnosti. Pri Saveznoj vladi obrazuje se Savet za pitanja manjinskih nacionalnih zajednica, a Savezna skupština osniva Fond za podsticanje stvaralaštva u manjinskim nacionalnim zajednicama.

8.7. Predlozi Vlade Republike Srbije

Maja 1997. Vlada Republike Srbije uputila je Skupštini Nacrt zakona o lokalnoj samoupravi. Poseban deo četvrte glave Nacrta bio je posvećen sastavu, organizaciji i radu organa u opštinama sa mešovitim nacionalnim sastavom stanovništva. U opštinama u kojima pripadnici nacionalnih manjina "čine pretežni deo stanovništva skupštinu opštine čine dva veća" (čl.104). Jedno veće čine predstavnici srpskog i crnogorskog naroda, "a drugo predstavnici svih nacionalnih manjina, u skladu sa statutom opštine" (čl.104). Iz formulacije ovog člana jasno je da se dva veća predviđaju samo tamo gde su pripadnici manjina u većini u nekoj opštini, ali ne i tamo gde su Srbi i Crnogorci u većini, a pripadnici nacionalnih manjina u manjini. Svako veće ima svog predsednika i potpredsednika, koje biraju članovi tih veća. Broj odbornika u svakom veću utvrđuje se statutom opštine (čl. 106). Prava, dužnosti i odgovornosti predsednika skupštine opštine vrše predsednici veća tako što se smenjuju svakih trideset dana (čl.107). Sekretar skupštine opštine postavlja se na sporazumni predlog predsednika oba veća. Sekretar ima zamenika. Ako je sekretar Srbin ili Crnogorac, njegov zamenik je pripadnik neke od manjina, i obrnuto (čl. 109). Skupština opštine radi i odlučuje na zajedničkim sednicama oba veća na kojima učestvuje većina odbornika svakog veća. Odluka je doneta ako se za nju izjasni većina prisutnih odbornika oba veća. Prilikom odlučivanja veća se izjašnjavaju posebno (čl. 111). Ako oba veća ne usvoje predlog akta iz nadležnosti opštine, obrazuju zajedničku komisiju za usaglašavanje. Ako se u skupštini sporni akt ne donese u roku od mesec dana od obrazovanja komisije "a odlaganje njegovog donošenja bi moglo da izazove štetne posledice, akt kojim se uređuje sporno pitanje može doneti Narodna Skupština" (čl. 113).

Akt koji donese Narodna Skupština primenjuje se dok skupština opštine ne usvoji odgovarajući akt, a najduže do godinu dana. Ukoliko u roku od godinu dana skupština opštine to ne učini, prestaje joj mandat.

Izvršni odbor opštine u svom sastavu mora imati najmanje trećinu pripadnika naroda odnosno narodnosti (čl.115). Najmanje trećina odbornika u jednom od veća može predložiti razrešenje izvršnog odbora ili nekog od njegovih članova (čl.116).

Nacrtom je predviđeno da se odbornici biraju po proporcionalnom izbornom sistemu u izbornim jedinicama u kojima se bira od tri do pet odbornika. U opštinama u kojima postoje dva veća podnose se posebne liste za svako veće, a birači mogu glasati samo za jednu listu. Predviđen je paritetni sastav izborne komisije.

Pojava ovog zakonskog nacrtu izazvala je prilično uzbuđenje i burne reakcije kod vojvođanskih manjina, naročito među Mađarima koji kontrolišu vlast u nekoliko opština na severu Vojvodine. U drugoj verziji Nacrta dvodome skupštine predviđene su samo za opštine na Kosovu u kojima Albanci čine većinu, dok su vojvođanske opštine izostavljene. Sama pojava Nacrta ostavila je mučan utisak u javnosti, te ukazala da Vlada Srbije ima nameru da istrajava na tvrdom kursu prema manjinama.

Poslanici Demokratske stranke podneli su veliki broj amandmana na predloženi Nacrt i tako onemogućili donošenje zakona. U međuvremenu Skupštini je istekao mandat. Predloženi model ubrzo je dobio sledbenike u praksi. U selu Debeljača (opština Kovačica) u kome prema popisu od 1991. ima ukupno 5.734 stanovnika, od toga 3.492 Mađara (61%), 1.346 Srba(23%), održani su u avgustu 1997. godine, na inicijativu predsednika mesne zajednice, aktiviste Srpske radikalne stranke, izbori za Savet mesne zajednice. Na izornoj listi za dvadeset pet članova Saveta kandidati su bili svrstani u dve kolone, u jednoj su navedeni kandidati za dvanaest mesta rezervisanih za Srbe a u drugoj za trinaest mesta namenjenih pripadnicima nesrpskih naroda. Izbori su obavljani 3. avgusta, izašlo je 16,4% upisanih birača, pa je organizovano ponovno glasanje 17. avgusta kada glasalo 24,6% upisanih birača (Naša Borba, 25.8.1997).

Izbori u Debeljači izazvali su burne reakcije mađarskih političkih prvaka u Vojvodini. Laslo Joža, savezni poslanik sa liste SVM, izrazio je bojazan da je Debeljača bila samo probni poligon za širu primenu ovakvih izbornih principa (Naša Borba, 19.8.1997). Nisu uočeni protesti drugih političkih organizacija. Debeljača je inače jedno od retkih naselja u Banatu u kome postoje mađuetničke napetosti koje uglavnom izazivaju lokalni aktivisti Srpske radikalne stranke. Avgusta 1994. oni su organizovano ometali proslavu dvestote godišnjice protestantske crkvene opštine u ovom selu. Incidenti sa težim posledicama sprečeni su u poslednjem momentu zahvaljujući intervenciji nekoliko meštana Srba.

Kao odgovor na brojne predloge međunarodne zajednice, za rešavanje kosovske krize, novembra 1998. Vlada Srbije objavila je Zajednički predlog sporazuma o plitičkim okvirima samouprave na Kosovu i Metohiji. Ovaj predlog usmeren je na rešavanje kosovske krize, ali je, uticao i na formulisanje sličnog predloga Saveza vojvođanskih Mađara. Vladin predlog sadrži katalog "dodatnih prava pripadnika nacionalnih zajednica". Prema predlogu Vlade, svaka nacionalna zajednica, po postupku koji sama utvrdi, izabira Nacionalni savet, koji će odlučivati o dodatnim pravima nacionalne zajednice na Kosovu i Metohiji. Svaki savet će ustanoviti svoje izvršne organe.

Skuština Kosova, prema predlogu Vlade, imala bi dva veća: Veće građana (koje se bira po principu jedan građanin jedan glas) i Veće nacionalnih zajednica (njegovi članovi biraju se u okviru same nacionalne zajednice). Svaka nacionalna zajednica imaće delegaciju sa jednakim brojem članova u Veću. Skupština odlučuje većinom glasova u oba Veća, osim u slučajevima kada članovi iz jedne nacionalne zajednice smatraju da predložena odluka ugrožava njene životne interese, kad se odlučuje po posebnom postupku. Izvršno veće imaće najmanje po jednog člana iz svake nacionalne zajednice, a rukovodioci u organima uprave odražavaće nacionalnu strukturu lokalnog stanovništva. Prema predlogu Vlade, svaka nacionalna zajednica može da osniva, u skladu sa zakonom, sudove i da propiše postupak za rešavanje sporova u pogledu nasleđivanja, porodičnih i bračnih odnosa, kao i za suđenja za koja je Krivičnim zakonom predviđena kazna do jedne godine zatvora. Nadležnost ovih sudova može se zasnovati samo kada se slože učesnici u sporu. Sudije imenuju nacionalni saveti, a potvrđuje ih Skupština. Kandidati moraju ispunjavati uslove potrebne za izbor sudija odgovarajućih državnih sudova. Svaka opština može da osnuje lokalnu policiju čiji sastav odgovara nacionalnom sastavu stanovništva opštine. Pripadnici ove policije ne mogu primenjivati prinudu protiv pripadnika druge nacionalne zajednice. Ostvarivanje prava pripadnika nacionalnih zajednica prati ombucman. Građane Kosova i Metohije predstavlja najmanje deset poslanika u Veću građana Savezne Skupštine i najmanje dvadeset poslanika u republičkoj Narodnoj skupštini. Najmanje jedan sudija Saveznog suda i troje sudija Vrhovnog suda Srbije biraju se iz redova građana Kosova i Metohije. Vlad predlaže osnivanje Saveta Republike Srbije za zaštitu prava pripadnika nacionalnih zajednica kome predsedava predsednik Republike.

Vladin predlog iz novembra 1998. upotrebljava termin nacionalna zajednica umesto do tada korišćenih termina nacionalna manjina i narodnost. Uočljivo je da između ovog dokumenta i dokumenta SVM postoji dosta sličnosti.

(1) Vidi: Šta Kasa traži od Milošević, Vreme, 24.1.1998; Dijalog u pet do dvanaest, Naša Borba, 14-15.2.1998; Ni vlada, ni vlada u senci, Nezavisni, 3.2.1998; Izlaz je u decentralizaciji, Subotičke novine 7.1.199.

Zaključak

Za položaj nacionalnih manjina i ostvarivanje njihovih prava od presudnog su značaja bili globalni politički događaji. Period od 1988. do 1994. godine karakterišu po manjine izuzetno negativne tendencije: eskalacija srpskog nacionalizma; drastično redukovanje autonomije Vojvodine; uvođenje novog ustavnog i zakonskog sistema kojim su u znatnoj meri umanjena ranije stečena prava nacionalnih manjinam i nametnut rigidni državni centralizam; raspad SFRJ i ratovi koji su usledili, dugotrajne agresivne nacionalističke kampanje u medijima koje su u pripadnicima nacionalnih manjina izazivale strah za goli opstanak, što ih je često odvrćalo od insistiranja na svojoj etničkoj posebnosti i pravima koja im pripadaju. Kulminaciju predstavljaju slučajevi fizičkog nasilja nad Hrvatima u nekim mestima u Bačkoj i Sremu i masovno iseljavanje pripadnika ove etničke zajednice iz Vojvodine. Nakon što je režim tokom 1994. počeo da prihvata inicijative međunarodne zajednice za uspostavljanje mira u Bosni dolazi do izvesnog poboljšanja u međuetničkim odnosima i položaju manjinskih zajednica u Vojvodini. Takve tendencije nastavljene su i narednih godina. Poboljšana je lična i imovninska sigurnost pripadnika manjina, a slučajvi fizičkog nasilja odtada dešavaju se kao pojedinačni incidenti.

Iako su postojeći prosvetni zakoni po manjine nepovoljniji od prethodno važećih i dalje je znatan broj učenika osnovnih škola, naročito Maara, obuhvaćen nastavom na maternjem jeziku ili dvojezičnom nastavom. U srednjim školama ovakva obuhvaćenost je znatno manja, a na višim školama i Univerzitetu u Novom Sadu mogućnosti za sticanje obrazovanja na maternjem jeziku su neznatne. Manjinske zajednice ne mogu učestvovati u upravljanju školama, u donošenju školskih programa niti mogu osnivati vlastite škole.

Odredbe zakona kojima se pripadnicima manjina garantuje pravo na službeno upotrebu njihovih jezika i pisama u praksi se bezobzirno krše, a državni organi ništa ne čine da se takva praksa prekine.

Zastupljenost manjinskih zajednica i njihovih pripadnika u organima vlasti i na rukovodećim položajima, naročito u sudstvu i administraciji znatno je ispod njihovog udela u stanovništvu.

Krutim državnim centralizmom manjine se u potpunosti potiskuju na političku periferiju bez osobitih mogućnosti da utiču na donošenje važnih odluka.

U medijima na manjinskim jezicima čiji osnivač je država stanje je slično kao i kada se radi o medijima na srpskom jeziku. Programi radija i televizije pretežno su informativno-propagandne sadržine i podređene interesima vladajuće koalicije u Srbiji. Donošenjem novog zakona o informisanju oktobra 1998. sloboda štampe u Srbiji faktički je ukinuta. Ni pre donošenja ovog zakona nije postojao značajniji broj listova i časopisa na manjinskim jezicima.

Kulturno stvaralaštvo u manjinskim zajednicama u Vojvodini teško je pogođeno dugogodišnjom privrednom krizom i nedovoljnim državnim subvencijama.

Vlasti ne čine ozbiljne napore da se popravi društveni položaj Roma, a odnedavno u većim vojvođanskim gradovima deluju organizovane grupe skinhedsa.

Poslednjih godina u Vojvodini je u stalnom porastu uticaj ekstremno nacionalistike Srpske radikalne stranke i njenog lidera Vojislava Šešelja. Od proleća 1998 ova stranka deli vlast u republici sa strankama leve koalicije. (Vidi tabele 11-15). Ova stranka kontroliše lokalnu vlast u opštini Temerin. Popularnost radikala među vojvođanskim Srbima ozbiljno je upozorenje da ponovo može doći do rasta etničkih napetosti u pokrajini.

Tokom 1997. dolazilo je i do fizičkog nasilja nad Romima motivisanog rasnom mržnjom. Tako je u Zrenjaninu maja 97. osam radnika grdske čistoće, od kojih su sedam Romi, pretučeno dok su noću čistili ulice. Počinioci su pripadnici skinhedsa protiv kojih je Sekretarijat unutrašnjih poslova u Zrenjaninu podneo Opštinskom sudiji za prekršaje prijave zbog narušavanja javnog reda i mira.

Korišćena literatura:

1. Breznik Dušan, Stanovništvo Jugoslavije, Beograd 1991.
  2. Breznik Dušan, Demografske odlike stanovništva SR Jugoslavije po nacionalnosti, Jugoslovenski pregled br. 4/ 1993.
  3. Fira Aleksandar, Nacionalne manjine u ustavima Savezne Republike Jugoslavije, Položaj manjina u Saveznoj Republici Jugoslaviji , SANU, Beograd,1996.
  4. Đuričić dr Jovan, Stanovništvo Bačke, Novi Sad, 1989.
  5. Ilić Vladimir, Cvejić Slobodan, Nacionalizam u Vojvodini, Zrenjanin, 1997.
- Izveštaj o položaju hrvatske nacionalne manjine u Srbiji, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 1997.
- Izveštaj o stanju ljudskih prava mađarske manjine u Vojvodini, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, novembra 1997.
- Kicošev Saša, Polno starosna struktura etničkih grupa u Vojvodini prema popisu stanovništva 1991. godine, Zbornik Matice srpske za društvene nauke br.99, Novi Sad 1995.
- Kljajić Marko, Kako je umirao moj narod, Petrovaradin 1996.
- Krivokapić Boris, Neki problemi u vezi sa pravnom uređenošću položaja manjina u SR Jugoslaviji, Položaj manjina u Saveznoj Republici Jugoslaviji, SANU, Beograd, 1996.
- Komšić Jovan, Šanse interkulturalizma i iskušenja demokratije, Subotica
- Korhecz Tamas, Rights of National Minorities in Vojvodina- Legal Norms and Practice. Referat podnet na skupu o pravima manjina na Letnjem univerzitetu CEU, Budimpešta, jul 1996.
- Lutovac Zoran, Manjine, KEBS i jugoslovenska kriza, Beograd, 1995.
- Mihajlović Srećko, Predstave o nacionalnim manjinama u javnom mnenju Srbije, Položaj manjina u Saveznoj Republici Jugoslaviji , SANU, Beograd,1996.
- Panović-Đurić Silvija, Osnovne karakteristile krivičnopravne zaštite manjina u SRJ , Položaj manjina u Saveznoj Republici Jugoslaviji , SANU, Beograd,1996.
- Petrović Ruža, Etnički mešoviti brakovi u Jugoslaviji, Beograd, 1987.
- Petrović Ruža, Etnički procesi u Vojvodini danas, "Savremenost" 7 - 8/1989.
- Pod lupom-Praksa kršenja ljudskih prava u vreme oružanih sukoba, Fond za humanitarno pravo, Beograd 1995.).
- Radović Zorica, Ustavnopravni status etničkih manjuna u SRJ, Položaj manjina u Saveznoj Republici Jugoslaviji, SANU, Beograd,1996.
- Rakić-Vodinelić Vesna, Pravni položaj Roma u SR Jugoslaviji, Romi u Srbiji, Centar za antiratnu akciju, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 1998.
- Samardžić Miroslav, Izveštaj o ostvarivanju prava pripadnika nacionalnih manjina u AP Vojvodini, Centar za antiratnu akciju, Beograd, januara 1997.
- Spasovski Milena, Teritorijalni razmeštaj naroda i nacionalnih manjina u SR Jugoslaviji, "Jugoslovenski pregled" br. 1/1994.
- Šuvar Stipe, Demografski bilans druge Jugoslavije (1945-1992) i demografski aspekti budućeg razvitka država-nasljednica, Ekonomska cena rata, Zbornik radova sa naučne konferencije održane u Parizu 7.-9. juna 1995. Paris/Beograd, 1996.
- Varadi Tibor, Osvrt na kolektivna većinska i manjinska prava, Položaj manjina u Saveznoj Republici Jugoslaviji, SANU, Beograd,1996.